

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN
SOSYAL MEDYA KULLANIM AMAÇLARI VE
DENEYİMLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

HAZIRLAYAN
YAĞMUR ERİKEL YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. EBRU AKÇAY

ANKARA - 2025

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih:17/09/2025

Öğrencinin Adı, Soyadı: Yağmur Erikel Yılmaz

Öğrencinin Numarası: 22210199

Anabilim Dalı: Radyo, Televizyon ve Sinema

Programı: Radyo, Televizyon ve Sinema

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Doç. Dr. Ebru Akçay

Tez Başlığı: İşitme Engelli Bireylerin Sosyal Medya Kullanım Amaçları ve Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 114 sayfalık kısmına ilişkin, 17/09/25 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6'dır. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:

ONAY

Tarih: 17/09/2025

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad, İmza:

Doç. Dr. Ebru Akçay

TEŞEKKÜR

*“Hayattaki en iyi ve en güzel şeyler;
ne duyulabilir ne de dokunulabilir.
Kalp yoluyla hissedilmelidir.”*

Helen Keller

Her şeyden önce, araştırmamın her aşamasında titizlikle ve sabırla rehberlik eden; akademik birikimi ve yapıcı yönlendirmeleriyle çalışmamın gelişimine büyük katkı sağlayan, yalnızca bu tezin şekillenmesinde değil, aynı zamanda akademik bakış açımın güçlenmesinde de belirleyici olan danışmanım Doç. Dr. Ebru Akçay’a, yaşamımın her evresinde desteği ve ilgisiyle yanımda bulunan; akademik serüvenimde ve kişisel yolculuğumda karşılaştığım her güçlükte bana yol gösteren, en kıymetli destekçim Doç. Dr. Ceyda Kuloğlu’na, tez jürimde sunduğu yapıcı değerlendirmelerle tezimin daha sağlam bir temele oturmasına yardımcı olan Doç. Dr. İlgar Seyidov’a, yüksek lisans sürecine başlamamda ve bu yolculuğu sürdürmemde varlığını her zaman yanımda hissettiğim, desteği ve cesaret verici yaklaşımıyla bana güç veren, akademik hayatım boyunca en kıymetli destekçilerimden Doç. Dr. Çiçek Coşkun’a, bu yıl kaybettiğimiz, hatırasını daima saygıyla anacağım, insani yaklaşımı ve samimiyetiyle bende silinmez izler bırakan Doç. Dr. Ferhan Gündüz’e, saatlerce beni sabırla dinleyen, sevgileri, tecrübeleri ve anlayışlarıyla her zaman yanımda olarak bana güç veren, zorlandığım her anda desteğini esirgemeyen ve hayat yolculuğumda en sağlam dayanaklarım olmuş olan canım anneme ve babama, bu süreçte en çok ihmal ettiğim ve yeterince vakit ayıramadığım sevgisiyle bana güç veren sevgili eşime, sağır kültürünün bir parçası olarak beni kabul eden; dostluklarıyla hayatıma dokunan, işitme engelli arkadaşlıklar edinmeme vesile olan Havva’ya, Saliha’ya ve gönlümde özel bir yere sahip olan ailelerine ve dostlarına, kendini sağır kültürünün bir parçası hissedenden ve bu kültüre ait olan tüm dostlara gönülden teşekkür ederim.

ÖZET

Yağmur Erikel Yılmaz, İşitme Engelli Bireylerin Sosyal Medya Kullanım Amaçları ve Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Tezli Yüksek Lisans Programı, 2025.

İletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte sosyal medya, bireyler için yalnızca bir eğlence aracı olmaktan çıkmış; bilgiye erişim, ifade özgürlüğü ve toplumsal katılımın önemli bir alanı hâline gelmiştir. Bu dönüşüm, özellikle iletişimde farklı kanallara ihtiyaç duyan işitme engelli bireyler açısından ayrı bir önem taşımaktadır. İşitme engelli bireyler için sosyal medya, yazılı ve görsel içerikler aracılığıyla iletişim kurma, işaret dili veya altyazı desteğiyle bilgiye erişme ve toplumla etkileşime katılma imkânı sunmaktadır. Böylece sosyal medya, onların hem bireysel ifadelerini güçlendiren hem de toplumsal katılımlarını artıran önemli bir araç hâline gelmektedir. Görsel ağırlıklı ve yazılı içeriklere dayalı sosyal medya platformları, işitme engelli bireylerin kendi kimliklerini ifade etmelerine, benzer deneyimlere sahip bireylerle bağlantı kurmalarına ve toplumsal görünürlük kazanmalarına imkân sağlamaktadır. Ancak tüm bu olanakların yanında dijital ortamlarda yaşanan erişilebilirlik sorunları, ayrımcı tutumlar, siber zorbalık ve yanlış bilgilendirme gibi olumsuz durumlar da dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı, işitme engelli bireylerin sosyal medya kullanımına ilişkin bireysel deneyimlerini, kullanım amaçlarını ve karşılaştıkları engelleri incelemektir. Nitel araştırma tasarımına dayanan bu araştırma kapsamında, işitme engelli bireylerle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş, bu süreçte işaret dili kullanılmış ve veriler tematik analiz aracılığıyla değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, sosyal medyanın işitme engelli bireyler için bilgi edinme, iletişim kurma, kendini ifade etme ve toplumsal farkındalık yaratma gibi amaçlarla kullanıldığını; buna karşılık erişim kısıtlılıkları, dışlanma, güven sorunları ve dijital şiddet gibi olumsuzluklarla da karşılaşıldığını göstermektedir. Bu bağlamda, sosyal medyanın kapsayıcı ve erişilebilir bir iletişim alanı hâline getirilmesi, işitme engelli bireylerin dijital katılımını artırmak açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşitme Engelli Bireyler, Sosyal Medya, Dijital Erişilebilirlik, İletişim, Sağır Kültürü

ABSTRACT

Yağmur Erikel Yılmaz, A Qualitative Study on the Purposes and Experiences of Social Media Use Among Deaf Individuals, Başkent University, Institute of Social Sciences, Radio, Television and Cinema Master's with Thesis Program, 2025.

With the development of communication technologies, social media has transformed from being merely a tool of entertainment into a significant domain for access to information, freedom of expression, and social participation. This transformation holds particular importance for deaf individuals, who need different channels of communication. For them, social media provides opportunities to communicate through written and visual content, to access information with the support of sign language or subtitles, and to engage with society. In this way, social media becomes a crucial tool that both strengthens their individual self-expression and enhances their social participation. Social media platforms, which are predominantly based on visual and written content, enable deaf individuals to express their identities, connect with others who share similar experiences, and gain social visibility. However, alongside these opportunities, negative aspects such as accessibility barriers in digital environments, discriminatory attitudes, cyberbullying, and misinformation also draw attention. The purpose of this study is to examine deaf individuals' personal experiences with social media, their purposes of use, and the challenges they encounter. Within the scope of this research, which is based on a qualitative design, semi-structured interviews were conducted with deaf individuals, sign language was used during the process, and the data were evaluated through thematic analysis. The findings reveal that social media is used by deaf individuals for purposes such as obtaining information, communicating, self-expression, and creating social awareness, while at the same time they also face negative issues such as limited access, exclusion, trust problems, and digital violence. In this context, making social media a more inclusive and accessible communication space is of great importance in terms of enhancing the digital participation of deaf individuals.

Keywords: Deaf Individuals, Social Media, Digital Accessibility, Communication, Deaf Culture

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
TABLolar LİSTESİ	vi
GRAFİKLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
1. GİRİŞ.....	1
2. ENGELLİLİĞE KAVRAMSAL YAKLAŞIM.....	5
2.1. Engellilik Kavramı.....	5
2.2. Engellilik Türleri.....	9
2.2.1. Zihinsel engellilik.....	11
2.2.2. Görme engelliliği.....	12
2.2.3. Ortopedik engellilik.....	13
2.2.4. Süreğen engellilik.....	13
2.2.5. İşitme engelliliği	14
2.2.5.1. Sağır kültürü ve işaret dili.....	16
2.3. Engelliliği Açıklayan Modeller.....	19
2.4. Engellilik Sosyolojisinin Temel Tartışmaları	23
2.5. Engelliliği Açıklamada Kullanılan Sosyolojik Yaklaşımlar	25
2.5.1. Yapısal işlevselcilik yaklaşımı.....	25
2.5.2. Çatışmacı yaklaşım.....	28
2.5.3. Sembolik etkileşimci yaklaşım.....	30
2.5.4. Sosyal inşacı yaklaşım	33
2.5.5. Post-yapısalcı ve postmodern yaklaşım	35
2.5.6. Feminist yaklaşım	37
3. ENFORMASYON TOPLUMUNDA ENGELLİ OLMAK	41
3.1. Dijital Eşitsizlik	41
3.1.1. Dijital eşitsizlikte birinci dönem: erişim farklılıkları.....	45
3.1.2. Dijital eşitsizlikte ikinci dönem: kullanım becerisi eşitsizlikleri	47
3.1.3. Dijital eşitsizlikte üçüncü dönem: fayda eşitsizlikleri	49
3.2. İletişim ve Sosyal Medya Çalışmalarında Engellilik Kavramı	50
4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	59

4.1. Araştırmanın Yöntemi.....	59
4.2. Örneklem ve Katılımcı Profili.....	62
4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	64
5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	66
5.1. Sosyal Medyanın Avantajları.....	73
5.1.1. Bilgiye erişim ve öğrenme olanakları.....	74
5.1.2. Sosyal bağ kurma.....	77
5.1.3. Kendini ifade etme, katılım ve dijital temsiliyet	81
5.2. Sosyal Medyanın Dezavantajları	84
5.2.1. Dijital güvensizlik: dolandırıcılık, taciz ve mahremiyet ihlalleri	84
5.2.2. Bilgi kirliliği ve erişilebilirlik sorunları	89
5.2.3. Sosyal baskı, tüketim dayatması ve kötü örnek oluşturma	92
5.3. Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Öneriler	94
5.3.1. Altyazı ve çevirmen desteğinin artırılması	94
5.3.2. Sosyal medya platformlarında erişilebilirlik politikalarının güçlendirilmesi	98
5.3.3. Dijital güvenlik ve bilinçlendirme çalışmalarının artırılması	101
6. SONUÇ	106
KAYNAKLAR.....	114
EKLER	
Ek-1 Aydınlatılmış Onam Formu	
Ek-2 Görüşme Formu	
Ek-3 Etik Kurul Onayı	

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 4.1. Katılımcı Bilgileri.....	63

GRAFİKLER LİSTESİ

	Sayfa
Grafik 5.1. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı.....	66
Grafik 5.2. Cinsiyet ve Yaş Aralığına Göre Katılımcı Sayısı	66
Grafik 5.3. Cinsiyet ve Medeni Durum Dağılımı.....	67
Grafik 5.4. Cinsiyet ve Eğitim Durumu Dağılımı	67
Grafik 5.5. Cinsiyete Göre Meslek Grubu.....	68
Grafik 5.6. Cinsiyete Göre Gelir Dağılımı	68
Grafik 5.7. Cinsiyete Göre Sosyal Medya Kullanım Süresi.....	69
Grafik 5.8. Cinsiyete Göre Sosyal Medya Kullanım Sıklığı	69
Grafik 5.9. Cinsiyete Göre Günlük Sosyal Medya Kullanım Süresi.....	70
Grafik 5.10. Tercih Edilen Sosyal Medya Platformları	70
Grafik 5.11. Sosyal Medya Platformlarını Kullanırken Özel Olarak Tercih Edilen Platformlar	71
Grafik 5.12. Cinsiyete Göre Sosyal Medya Platformlarına Erişim Sağlandığı Yerler	72
Grafik 5.13. Cinsiyete Göre Sosyal Medya Platformlarına Erişim Araçları	72
Grafik 5.14. Cinsiyete Göre Sosyal Medya Platformlarını Kullanım Amaçları.....	73

KISALTMALAR LİSTESİ

BM	Birleşmiş Milletler
BİT	Bilgi ve İletişim Teknolojileri
Bkz.	Bakınız
CODA	Child of Deaf Adults
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
ICF	International Classification of Functioning, Disability and Health
NTIA	National Telecommunication and Information Administration
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
TDK	Türk Dil Kurumu
TİD	Türk İşaret Dili
Vd.	Ve Diğerleri
WHO	World Health Organization

1. GİRİŞ

İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, bireylerin sosyal, kültürel ve toplumsal yaşamlarını derinden dönüştürerek dijital ortamların önemini her geçen gün artırmaktadır. Bu çerçevede sosyal medya, günümüzde yalnızca bir eğlence veya iletişim aracı olmanın ötesine geçmiş; bilgiye erişim, ifade özgürlüğü, toplumsal katılım, kimlik inşası, kamusal görünürlük ve hak savunuculuğu açısından da merkezi bir rol üstlenmiştir. Bu dönüşüm, özellikle iletişimde farklı kanallara ihtiyaç duyan işitme engelli bireyler için ayrı bir önem taşımaktadır. Dijitalleşmenin hız kazandığı günümüzde sosyal medya aynı zamanda toplumsal katılım, kimlik inşası, kamusal görünürlük ve hak savunuculuğu açısından da önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu bağlamda işitme engelli bireylerin dijital ortamlarda nasıl yer aldıkları, bu ortamlara nasıl eriştikleri, bu ortamları hangi amaçlarla kullandıkları ve ne tür deneyimler yaşadıkları, üzerinde durulması gereken bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır.

Sosyal medya ile kurulan bu ilişkiler, işitme engelli bireyler açısından yalnızca kişisel bir deneyim olmanın ötesinde, toplumsal boyutlar da taşımaktadır. Dijital teknolojilerin sunduğu imkânlar ile karşılaşılan yapısal sınırlılıklar arasındaki gerilim, işitme engelli bireylerin dijital dünyadaki varlıklarını şekillendirmektedir. Bu tez, işitme engelli bireylerin sosyal medya kullanımına ilişkin bireysel deneyimlerini, kullanım amaçlarını ve karşılaştıkları fırsatlar ve engelleri çok katmanlı bir biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, tezin araştırma soruları şu şekilde formüle edilmiştir: İşitme engelli bireylerin sosyal medya kullanım amaçları nelerdir? İşitme engelli bireyler dijital etkileşimlerinde ne tür yapısal fırsatlar ile engeller deneyimlemektedir? Cinsiyet eşitsizliği, dijital platformlardaki deneyimleri nasıl şekillendirmektedir? Araştırma sorularına yanıt vermek üzere, nitel araştırma tasarımına dayalı olarak yürütülen bu tezde işitme engelli bireylerle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veri toplama sürecinde kar topu yöntemi uygulanmış, görüşmelerde işaret dili kullanılmış ve elde edilen veriler tematik analiz aracılığıyla değerlendirilmiştir. Araştırma, Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler ve Sanat Alan Araştırma Kurulu'ndan alınan etik kurul onayı 25.02.2025 tarihinde alınmıştır. Araştırmanın katılımcılarını Ankara'da yaşayan, Türk İşaret Dili bilen ve sosyal medya platformlarını aktif şekilde kullanan işitme engelli bireyler oluşturmaktadır. Şubat-Mart 2025 tarihleri arasında toplam 13 katılımcı ile işaret dili aracılığıyla derinlemesine

görüşmeler yapılmış; her görüşme yaklaşık 45–60 dakika sürmüştür. Çalışmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme ile kartopu örnekleme yöntemlerinin birlikte uygulanmasıyla belirlenmiştir. Katılımcıların kimlik bilgileri, araştırmanın etik ilkeleri gereği gizli tutulmuş; cinsiyet temelli kodlama yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda kadın katılımcılar “K”, erkek katılımcılar ise “E” harfi ile gösterilmiş ve her bir katılımcı K1, E1 şeklinde numaralandırılmıştır. Görüşmeler ilerledikçe örneklem belirli bir sosyal çevre içerisinde yoğunlaşmış ve zamanla doygunluk noktasına ulaşmıştır.

Tezde bu konunun seçilmesinin temel etkenlerden biri, araştırmacının işitme engelli bireylerle eşit ve engelsiz iletişim kurarak toplumsal kapsayıcılığa katkı sağlama isteğidir. Araştırmacı, engelliliğin yalnızca bireysel bir farklılık değil, aynı zamanda toplumsal yapının bir yansıması olduğuna inanmaktadır. Bu bağlamda, araştırmacının işitme engelli bireylerin iletişim süreçlerinde karşılaştıkları engelleri aşmaya yönelik bireysel çabası, aynı zamanda toplumsal eşitliğe ve adalete katkı sağlama arzusundan beslenmektedir. Lise yıllarında Comenius+ Programı ile yurtdışına gerçekleştirilen bir eğitim gezisinde, araştırmacının işitme engeli bulunan bir arkadaşının günlük yaşamda karşılaştığı iletişim engellerine ve çözüm yollarına birebir tanıklık etmesi, bu alana duyduğu ilgiyi daha da pekiştirmiştir. Bu deneyim hem bireysel farkındalığını artırmış hem de işitme engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımında ne denli önemli engellerle karşılaşabildiğini anlamasına yardımcı olmuştur. Bunun yanı sıra, işaret dili öğrenmenin bilişsel gelişime sunduğu katkılar da araştırmacının motivasyonunu güçlendirmiştir. Bu doğrultuda araştırmacı, Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen 120 saatlik İşaret Dili Programı’na katılarak işaret dili belgesi almaya hak kazanmıştır.

Araştırmanın çıkış noktası yalnızca yukarıda bahsedilen kişisel motivasyonla sınırlı kalmamış, aynı zamanda literatürde işitme engelli bireylerin sosyal medya deneyimlerinin özellikle Türkiye bağlamında yeterince incelenmemiş ve sınırlı sayıda araştırmaya konu edilmiş olmasından kaynaklanmıştır. Bu durum, dijitalleşmenin toplumsal eşitsizlikler ve dışlanma pratikleri ile nasıl kesiştiğini anlamak açısından çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda tezin birinci bölümünde, engellilik kavramının tarihsel gelişimi, farklı tanımlama biçimleri ve kuramsal arka planı detaylandırılmıştır. Bu kapsamda, “engelli”, “işitme engelli” ve “sağır” gibi kavramlar arasındaki anlam farkları ele alınarak, bu kavramların sağlık, kültür ve toplumsal bağlamlarda nasıl farklılaştığı açıklanmıştır. Engelliliğin farklı

kuramsal modeller bağlamında (tıbbi model, sosyal model, insan hakları modeli) nasıl ele alındığı karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir (Oliver, 1996; Shakespeare, 2006; Degener, 2017). Bu bölümde ayrıca, işitme engelli bireylerin özel durumları, işaret dili ile kurdukları iletişim biçimi ve bu durumun kimlik inşası üzerindeki etkileri vurgulanmıştır. Sağır kültürü ile işitme engelli kimliği arasındaki ayrımın hem toplumsal aidiyet hem de bireysel temsil açısından önemli bir fark yarattığına dikkat çekilmiştir (Lane, 2002).

İkinci bölümde, dijitalleşme sürecinin yarattığı yeni eşitsizlik biçimleri ve bu eşitsizliklerin engelli bireyler özelinde nasıl tezahür ettiği tartışılmıştır. Bu bölümde dijital erişim, dijital okuryazarlık ve dijital fayda gibi kavramlar bağlamında “dijital eşitsizlik” (*digital inequality*) ve “dijital dışlanma” (*digital exclusion*) meseleleri ele alınmıştır (Warschauer, 2003; Dijk, 2005). Türkiye özelinde yürütülen çalışmalarda, e-devlet ve e-belediye gibi kamu hizmetlerine erişimde engelli bireylerin yaşadığı teknik ve yapısal sorunlar tespit edilmiştir (Tutar ve Akar, 2023). Dijital araçların tasarımında evrensel erişilebilirlik ilkelerinin göz ardı edilmesi, engelli bireylerin dijital dünyada görünmez kılınmalarına yol açmaktadır. İşitme engelliler özelinde, işaret dili desteğinin sınırlılığı, görsel-ışitsel içeriklerin altyazısız sunulması gibi sorunlar, bu bireylerin dijital mecralarda aktif katılımcı olmalarını engellemektedir.

Üçüncü bölümde, araştırmanın yöntemi ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla veri toplanmıştır. Katılımcılar, farklı yaş, cinsiyet ve meslek gruplarından işitme engelli bireylerden seçilmiştir ve görüşmeler işaret diliyle yapılmıştır. Görüşmeler, etik ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilmiş; katılımcıların mahremiyetleri ve gönüllü katılımları esas alınmıştır. Toplanan veriler tematik analiz aracılığıyla değerlendirilmiştir. Katılımcı profilleri ayrıntılı biçimde sunularak, deneyimlerin sosyodemografik faktörlerle ilişkisi ortaya konmuştur.

Tematik analiz sonucunda, katılımcıların sosyal medya kullanımına ilişkin deneyimleri üç ana tema altında toplanmıştır: sosyal medyanın avantajları, sosyal medyanın dezavantajları ve sosyal medya kullanımına ilişkin katılımcı önerileri. Her bir tema, katılımcıların doğrudan ifadeleriyle ve özgün deneyim örnekleriyle desteklenmiştir. Bu çalışmada ele alınan temalar, Demir’in (2019) engelli bireylerin sosyal medya kullanımlarına ilişkin araştırmasından yararlanılarak genişletilmiştir.

Tartışma bölümünde, elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Katılımcıların işitme engelli kimlikleri nedeniyle toplumda “normal” dışı algılanmaları ve bu durumun sosyal medyada da yeniden üretildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, bireylerin dijital ortamlarda maruz kaldıkları etiketleme süreçlerinin, toplumsal dışlanmayı ve stigmatizasyonu artırdığı görülmüştür. Bununla birlikte, bazı katılımcıların sosyal medyada kendi ağlarını kurarak dijital dayanışma pratikleri geliştirdikleri ve işitme engelli topluluğu içinde kolektif bir aidiyet hissi inşa ettikleri saptanmıştır. Bu durum, sosyal kimlik kuramı (Tajfel, 1981) bağlamında değerlendirildiğinde, bireylerin kendi gruplarına yönelik aidiyetlerinin, dışlayıcı deneyimlerle daha da güçlendiği anlaşılmaktadır.

2. ENGELLİLİĞE KAVRAMSAL YAKLAŞIM

2.1. Engellilik Kavramı

Engellilik kavramı, tarihsel süreç boyunca farklı biçimlerde tanımlanmış ve bu durum zaman içinde önemli bir kavramsal karmaşaya yol açmıştır. Bu karmaşa, yalnızca terimlerin birbiriyle karıştırılmasına değil; aynı zamanda engelli bireylerin haklarının tanınmasında belirsizliklere, kamu politikalarının ihtiyaç temelli geliştirilmesinde zorluklara ve toplumsal farkındalık oluşturma süreçlerinde yetersizliklere neden olmaktadır. Shakespeare, Bickenbach, Pfeiffer ve Watson (2006) kavramsal belirsizliklerin yalnızca çeviri kaynaklı bir sorun olmadığını; aynı zamanda politika uygulamalarının işlerliği ile toplumsal katılım üzerinde de doğrudan etkili olduğunu vurgulamaktadır. Oliver ve Barnes (1998) ise kavramların açık biçimde tanımlanmamasının engelli bireylerin hangi haklara sahip olduğu, hangi hizmetlerden yararlanabileceği ve toplumsal yaşama nasıl dâhil edileceği gibi temel konularda ciddi belirsizlikler doğurduğunu ifade etmektedir.

“Engellilik”, “özürlülük” ve “sakatlık” gibi terimler zaman zaman birbirinin yerine kullanılsa da her biri farklı anlamlar barındırmakta ve bağlama göre farklılık göstermektedir. Bu terimlerin içeriği, tarihsel süreç içerisinde toplumsal, kültürel ve politik gelişmeler doğrultusunda dönüşüme uğramıştır. Bu paradigmatik değişim, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nin (2006) kabulüyle daha da belirginleşmiş ve engelliliğin insan hakları temelinde, ayrımcılığa karşı koruyucu ve kapsayıcı bir anlayışla ele alınması yönünde güçlü bir zemin oluşturmuştur. Sözleşme, eğitim, istihdam, sağlık, adalete erişim ve toplumsal yaşama katılım gibi alanlarda devletlere yükümlülükler getirerek, engelliliği bireysel bir sorun değil, toplumsal bir mesele olarak konumlandırmaktadır.

Mitra (2006) engellilik kavramının çeşitli disiplinler ve bakış açıları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savunarak, bu kavramın tek bir tanım altında toplanamayacağını ifade etmektedir. Oliver ve Barnes (1998) de bu görüşü destekleyerek, kavramsal netliğin sağlanamamasının terimlerin birbirinin yerine geçmesine neden olduğunu ve bunun da kavramsal düzeyde belirsizlik yarattığını dile getirmektedir. Engelliliğin toplum tarafından açık ve tutarlı biçimde tanımlanmaması, kavramın belirli kişi ya da gruplar tarafından şekillendirilmesine ve bu bağlamda hem akademik yazında hem de günlük yaşamda çeşitli yanlış anlamalara ve dışlayıcı pratiklere zemin hazırlamaktadır.

Shakespeare vd. (2006) kültürler arası çevirilerin bu sorunu daha da derinleştirdiğine dikkat çekmektedir. Örneğin, İngilizce'deki “*disability*” kavramı genellikle “engellilik” olarak çevrilirken; “*impairment*” terimi “yeti yitimi” ya da “sakatlık” şeklinde aktarılmakta, ancak bu çeviriler hem teorik hem de uygulamalı düzeyde anlam kaymalarına ve terminolojik tutarsızlıklara yol açmaktadır (Orhan, 2013, s.15; Berkün, 2016, s. 61). Zamanla, anlam bakımından farklı olan bu terimlerin birbiriyle eş anlamlıymış gibi kullanılmaya başlanması, kavramsal netliği daha da zedelemektedir.

Türkçe’de engellilik kavramı, gündelik dilde çok çeşitli biçimlerde ifade edilmektedir. “Duyma güçlüğü çeken”, “kısıtlı”, “özel gereksinimli”, “fiziksel olarak farklı”, “âmâ”, “lal” ya da “malul” “ahnıt”, “ahraz (dilsiz)”, “aksak”, “alil”, “apışak”, “bacaksız”, “bastıbacak”, “çağanozvari”, “çalık”, “çolak”, “damlalı”, “dilsiz”, “düztaban”, “ebkem”, “felçli”, “genzek”, “inmeli”, “kambur”, “kolsuz”, “kötürüm”, “makrosefal”, “mefluç”, “menzul”, “mikro”, “sefal”, “nüzellü”, “paytak”, “sağır”, “sarsak”, “sökeli”, “topal”, “yangaboz”, “yarım (kişi)”, “yatalak”, “çarpık”, “kekeme”, “kör”, “kambur” terimleri bulunmaktadır (ATA-AOF, 2019 s.3). Bu ifadelerin bir kısmı genel olarak engelliliği, bir kısmı ise belirli bir engel türünü ifade etmektedir. Her ne kadar kimi zaman toplumsal duyarlılığı artırma amacı taşısalar da bazı durumlarda bireyleri damgalayan ve dışlayıcı bir söyleme dönüşebilmektedir. Bu nedenle, Türkiye’de kavramsal bütünlüğü sağlamak ve hak temelli bir yaklaşımı yerleştirmek amacıyla çeşitli yasal düzenlemelere gidilmiştir. 1 Ekim 2011 tarihli ve 663 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile başlayan bu süreç, 2013 yılında yayımlanan 6462 sayılı Kanun ile kurumsallaşmış ve aynı yıl Resmî Gazete’de yapılan terminolojik değişikliklerle resmîyet kazanmıştır. Bu çerçevede, “özürlü” terimi yerine “engelli”, “özürlüler” yerine “engelliler” ve “özürlü” yerine “engel” ifadelerinin kullanılması benimsenmiştir (T.C. Resmî Gazete, 2011; T.C. Resmî Gazete, 2013). Bu değişiklikler, yalnızca dilsel değil; aynı zamanda bireylerin toplumsal konumlandırılışına dair daha saygılı ve kapsayıcı bir anlayışın göstergesi olmuştur.

Engellilik kavramına dair belirsizlik yalnızca tanımsal düzeyde sınırlı kalmamakta; aynı zamanda engelliliğin toplumsal temsili ve deneyimleniş biçimiyle de doğrudan ilişkilendirilmektedir. Toplumda egemen olan normallik anlayışı, bireysel farklılıkları sapma olarak değerlendirmekte ve engelliliği dışlayıcı bir bakış açısıyla ele almaktadır. Bu durum, medya, eğitim ve günlük yaşam gibi alanlarda engelli bireylerin görünürlüğünü, katılımını ve toplumsal kabulünü sınırlamaktadır. Dolayısıyla engellilik, yalnızca bireysel ya da

biyolojik bir gerçeklik değil; aynı zamanda toplumsal normlar, yapılar ve değer yargıları çerçevesinde inşa edilen çok katmanlı bir olgudur. Bu nedenle, engelliliğe ilişkin politikaların ve yaklaşımların dönüşümü yalnızca tanımların değil, aynı zamanda bu tanımları üreten yapısal koşulların da sorgulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Engellilik, yalnızca bireyin bedensel ya da zihinsel işlev kaybını değil; aynı zamanda çevresiyle kurduğu ilişkiler çerçevesinde karşılaştığı sınırlılıkları ve toplumsal engelleri de kapsayan çok boyutlu bir kavramdır (Güloğlu, 2022). Bu kapsamda, engellilik bireyin günlük yaşamda karşılaştığı güçlüklerin yalnızca bireysel kaynaklı olmadığını, toplumsal ve çevresel faktörlerle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede kavramsal olarak birbirinden ayrılan üç temel unsur öne çıkar: “Sakatlık” (*impairment*), bireyin fiziksel ya da zihinsel işlev farklılıklarını; “engellilik” (*disability*), bu farklılıkların birey ile çevresi arasındaki etkileşimde yarattığı sınırlılıkları; “özürlülük” (*handicap*) ise bireyin bu farklılıkları nedeniyle toplum içinde karşılaştığı dezavantajlı durumları tanımlar.

Ancak bu üçlü yapı Türkçeye aktarıldığında, sıklıkla ayrımlar göz ardı edilmekte; terimler birbirinin yerine kullanılmakta ve benzer anlamlar taşıyormuş gibi ele alınmaktadır. Bu durum hem akademik literatürde hem de uygulama alanlarında önemli terminolojik tutarsızlıklara neden olmaktadır (Güloğlu, 2022, s.292). Kavramların birbirine karıştırılması, engelliliğin yalnızca bireysel ve biyolojik bir durum olarak değerlendirilmesine zemin hazırlamakta; toplumsal, çevresel ve yapısal boyutların geride kalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, engellilikle ilgili her türlü çalışma ve düzenlemede kavramların doğru ve yerinde kullanımı büyük önem taşımaktadır.

Burcu (2007) engelliliğin çoğu zaman tıp merkezli bir bakış açısıyla, hastalık ya da bireysel bir rahatsızlık durumu olarak algılandığını belirtmekte; ancak bu yaklaşımın yetersiz olduğunu ve engelliliğin sosyal bir model çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Benzer şekilde Kalaycı-Kırlioğlu ve Karakuş (2020) engellilik olgusunun yalnızca biyolojik bir eksiklik olarak değil; toplumsal yapılar ve kültürel bakış açıları doğrultusunda şekillenen bir durum olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Şişman (2012) ise farklı diller arasındaki yapısal farklılıklar ve çeviri zorluklarının kavramların doğru anlaşılmasını zorlaştırdığını ifade etmektedir. Bu görüşler, engelliliğin sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olgu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Engellilik kavramı, bireysel ve toplumsal boyutlarıyla birlikte ele alındığında, yalnızca tıbbi değil; aynı zamanda sosyal bağlamda değerlendirilmesi gereken çok yönlü bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, özellikle sosyal model çerçevesinde geliştirilen kuramsal çalışmalarla ve Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin (2006) engelliliği çevresel ve toplumsal faktörlerle ilişkilendiren tanımıyla örtüşmektedir. Söz konusu sözleşme, engelliliği yalnızca biyolojik ya da fiziksel bir durum olarak değil; bireyin toplumla kurduğu ilişkilerde yaşadığı sosyal işlev kaybı üzerinden tanımlamakta ve devletlere eşit haklara erişimi sağlamak adına yükümlülükler getirmektedir (Taşçı, 2018, s. 120).

Türk Dil Kurumu (2024) “engelli” kelimesini “doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri çeken kimse” şeklinde tanımlayarak bu çok boyutlu yaklaşımı desteklemektedir. Benzer şekilde, Leonardi vd. (2006, s. 2019) engelliliği yalnızca bireysel sağlık durumu ile sınırlı görmeyip, çevresel ve kişisel faktörlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkan karmaşık bir yapı olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlar, engelliliğin yalnızca bireysel bir yetersizlikten ibaret olmadığını; aynı zamanda toplumsal koşullar tarafından da şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Engelli bireylerin karşılaştıkları sınırlamalar yalnızca bireysel etkenlerden değil; toplumsal dışlanma, çevresel engeller ve ayrımcılık gibi yapısal faktörlerden de kaynaklanmaktadır. Bu nedenle engellilik, fizyolojik bir durumun ötesinde, toplumsal yapıların, normların ve tutumların şekillendirdiği bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede, engellilik kavramı insan çeşitliliğini anlamaya katkı sunan; toplumsal eşitlik, katılım ve kapsayıcılık ilkelerini esas alan bir perspektifle ele alınmalıdır.

Özürlülük (*impairment*), bireyin fizyolojik, psikolojik, anatomik yapı ya da işlevlerinde meydana gelen eksiklik ya da anormallikleri ifade etmektedir (Baykan, 2000, s. 1). Rimmerman (2013, s. 26) özürlülüğü bir ya da daha fazla işlevsel yeteneğin kişinin öz bakım kapasitesinde azalma ya da kayba yol açan bir durum olarak tanımlar. Özürlülük, engellilik kavramıyla bağlantılı olmakla birlikte, genellikle bireyin fizyolojik veya anatomik eksikliklerine odaklanan tıbbi model çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu nedenle, bireyin toplumsal yaşama katılımını sınırlayan çevresel ve yapısal engeller çoğu zaman yeterince dikkate alınmamakta ve engelliliğin sosyal boyutu geri planda kalmaktadır.

Sakatlık ise; genellikle bireyin fiziksel ya da zihinsel bir engel nedeniyle, toplumda kabul edilen normlara uygun şekilde belirli bir aktiviteyi gerçekleştirememesi durumunu tanımlar (Baykan, 2000). “*Impairment*” kavramının “sakatlık” olarak çevrilmesi bu bağlamda tartışmalıdır; çünkü bireyin yalnızca fiziksel durumuna odaklanan bir anlayışı çağrıştırmakta ve engelliliğin çevresel ve toplumsal boyutlarını göz ardı etmektedir. Özellikle sosyal modelin giderek önem kazandığı günümüzde, bu çeviri biçimi, engellilik olgusunun çok boyutlu doğasını yansıtmada yetersiz kalmaktadır. Bu durum, engelliliğe ilişkin kavramların yerel bağlamlarda nasıl algılandığını ve hangi anlamlarla yüklendiğini etkileyerek hem akademik hem de politik düzeyde kavramsal bütünlük sağlanmasını güçleştirmektedir (Shakespeare vd., 2006; Şişman, 2012).

Bu üç kavram hem tanımsal hem de işlevsel olarak birbirinden ayrılmaktadır. Engellilik, bireyin toplumsal ve çevresel faktörlerle etkileşimi sonucu ortaya çıkan sınırlılıkları tanımlayan, sosyal modeli esas alan bir çatı kavramdır. Özürlülük, daha çok bireyin fizyolojik ya da zihinsel yeti kayıplarını merkeze alan tıbbi model bağlamında değerlendirilir ve bireyin işlevselliğindeki eksiklikleri olarak tanımlanmaktadır. Sakatlık ise, bireyin bir aktiviteyi gerçekleştirmesini engelleyen kalıcı ya da geçici fiziksel veya zihinsel sınırlılıkları ifade etmektedir ve sıklıkla toplumsal normlara göre yetersizlik olarak algılanmaktadır. Bu farklılıklar, tarihsel bağlam, çeviri tercihleri, akademik yaklaşımlar ve politik söylemler doğrultusunda şekillenmiş ve zamanla derinleşmektedir. Bu nedenle, engellilik çalışmalarında tutarlı, açık ve sosyal modele dayanan bir terminoloji kullanımı hem akademik bütünlüğün sağlanması hem de engelli bireylerin toplumsal yaşamda eşit ve etkin biçimde yer alabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Güloğlu, 2022, s. 293).

2.2. Engellilik Türleri

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) engelliliği yalnızca bireylerin fiziksel ya da zihinsel bir yetersizliğe sahip olması üzerinden tanımlamakla kalmaz; aynı zamanda bireyin içinde bulunduğu çevre, sosyal ilişkiler ve iletişim biçimleri çerçevesinde karşılaştığı sınırlılıkları da dikkate almaktadır. Türkiye’de de engelliliğe ilişkin ilk kapsamlı sınıflandırma, 2002 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ile Türkiye Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen ve tüm ülke çapında kırsal ve kentsel alanları kapsayan veri temelli ilk geniş ölçekli resmi çalışma olma özelliğini taşıyan Türkiye Özürlüler Araştırması kapsamında yapılmıştır (Devlet İstatistik Enstitüsü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2009).

Bu yaklaşıma göre engellilik, bireyin görme, işitme, hareket, iletişim kurma, öğrenme ve zihinsel işlevler gibi temel alanlarda yaşadığı işlevsel sınırlılıkların, günlük yaşamını önemli ölçüde etkilemesi durumudur. Türkiye’de bu yaklaşım, 2002 yılında gerçekleştirilen Türkiye Özürlüler Araştırması’nda da benimsenmiş ve engellilik türleri bu doğrultuda beş ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Bunlar; zihinsel engellilik, görme engelliliği, işitme ve konuşma engelliliği, ortopedik engellilik ve süreğen (kronik) hastalıklardır (World Health Organization, 2001; Devlet İstatistik Enstitüsü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2009).

DSÖ’nün 2001 yılında geliştirdiği Uluslararası İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlık Sınıflandırması (*ICF- International Classification of Functioning, Disability and Health*) çerçevesinde, engellilik yalnızca bireysel düzeyde ele alınmaz; aynı zamanda toplumsal bağlamda değerlendirilir ve bireyin yaşam kalitesini etkileyen çevresel faktörler de bu kapsamda tanımlanır. Bu yaklaşım doğrultusunda engellilik, yalnızca bireyin bedeninde ya da zihninde meydana gelen bir “eksiklik” ya da “kusur” değil; aynı zamanda bireyin yaşadığı çevrenin sunduğu yetersizlikleri de kapsayan çok boyutlu bir durumdur. Dolayısıyla, fiziksel, zihinsel veya duyuşsal yeti kayıplarının yanı sıra, bireylerin sosyal etkileşim süreçlerinde karşılaştığı engeller de DSÖ’nün bu yaklaşımı doğrultusunda engellilik olgusunun ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir (World Health Organization, 2001).

Türkiye’de engelliliğe ilişkin ilk kapsamlı sınıflandırma, 2002 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ile Türkiye Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen *Türkiye Özürlüler Araştırması* kapsamında yapılmıştır (Devlet İstatistik Enstitüsü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2009). Diğer ülkelerde de benzer şekilde engellilik sınıflandırmalarına ilişkin sistematik çalışmalar yürütülmektedir. Örneğin, Kanada’da engellilik türleri Kanada İstatistik Kurumu tarafından fiziksel, bilişsel ve duygusal engeller olmak üzere sınıflandırılmaktadır (Statistics Canada, 2023). Birleşik Krallık’ta yürürlükte bulunan Equality Act 2010, engelliliği; bireyin günlük yaşam aktivitelerini önemli ölçüde ve uzun süreli olarak olumsuz etkileyen fiziksel ya da zihinsel bir bozukluk biçiminde tanımlamaktadır. Yasa, bu tanım çerçevesinde engelli bireylere yönelik ayrımcılığı yasaklamakta ve eşitlik ilkesini güvence altına almaktadır (Equality Act 2010). Engellilik, kişinin günlük yaşam aktivitelerinde kalıcı sınırlılığa neden olan uzun süreli fiziksel ya da zihinsel bir bozukluk olarak tanımlanmakta ve detaylı alt kategorilerle değerlendirilmektedir (Shakespeare, 2018). Bu örnekler, her ülkenin sosyal politika önceliklerine ve istatistiksel

ihtiyaçlarına göre engellilik sınıflandırmalarını geliştirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda, bu tez kapsamında engellilik beş ana başlık altında sınıflandırılmıştır: zihinsel engellilik, görme engelliliği, işitme ve konuşma engelliliği, ortopedik engellilik ve süreğen (kronik) hastalıklar. Zihinsel engellilik, bireyin bilişsel işlevlerinde belirgin sınırlılıkları ifade ederken; görme ve işitme engellilikleri, duyu organlarının işlev kaybını tanımlamaktadır. Ortopedik engellilik, hareket sistemindeki bozuklukları kapsamaktadır. Süreğen hastalıklar ise bireyin yaşamını uzun vadede etkileyen, tedavisi mümkün olmayan ya da sürekli tıbbi takip gerektiren sağlık sorunlarıdır (Devlet İstatistik Enstitüsü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2009). Günümüzde ise Türkiye’de engellilik sınıflandırmaları, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın hazırladığı *2023-2025 Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı* doğrultusunda güncellenmiş ve daha kapsayıcı bir yaklaşımla ele alınmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). Bu plan doğrultusunda, bireylerin aktif hayata katılımının desteklenmesi, haklarının korunması ve ihtiyaçlarının dengeli biçimde karşılanabilmesi amaçlanmakta; ayrıca bu ihtiyaçların doğru biçimde tespit edilebilmesi için ortak bir terminoloji geliştirilmesi hedeflenmektedir. Engellilik alanındaki çalışmaların istatistiksel verilerle desteklenmesi ve sosyal politikaların bu doğrultuda şekillendirilmesi de planın temel hedefleri arasındadır. Türkiye’de engelli bireylere yönelik çok yönlü bir yaklaşım benimsenmekte; bu doğrultuda sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda eşit katılımı teşvik eden politikalar geliştirilmektedir. Bu politikalardan bazıları, erişilebilirlik standartlarının güçlendirilmesi, istihdamda engelli kotası uygulamalarının artırılması, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, dijital hizmetlerin engelli bireyler için erişilebilir hale getirilmesi gibi alanlarda somut hedefler içermektedir. Tüm bu uygulamalar, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından hazırlanan *Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı* çerçevesinde yürütülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

2.2.1. Zihinsel engellilik

Zihinsel engellilik, bireyin zihinsel işlevlerinde ve bu işlevlerle bağlantılı kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde anlamlı sınırlılıkların görüldüğü bir yetersizlik türü olarak tanımlanmaktadır (Davison ve Neale, 2004, s. 446). Bu kavram, farklı düzeylerde zihinsel yetersizlik yaşayan bireyleri tanımlamak için kullanılmakta olup, bireyin yaşamın çeşitli alanlarında bağımsız bir şekilde işlev görmesini önemli ölçüde zorlaştıran bilişsel sınırlılıkları kapsamaktadır (Öztürk, 2011, s. 21). Genellikle gelişimsel bir bozukluk olarak

değerlendirilen zihinsel engellilik; doğum öncesi, doğum sırası veya sonrasında meydana gelebilecek genetik, biyolojik ya da çevresel etkenlerden kaynaklanabilmektedir (Özsoy, 2021). Dünya Sağlık Örgütü (1996) zihinsel engelliliği; bireyin zekâ ve uyumsal becerilerinde belirgin sınırlamaların bulunduğu bir durum olarak tanımlamaktadır.

Eripek ve Sezgin (2009) zihinsel engelliliğin tanısında üç temel ölçütün esas alındığını belirtmektedir. İlk olarak, bireyin dikkat, öğrenme, akıl yürütme ve problem çözme gibi bilişsel işlevlerinde belirgin sınırlılıkların bulunması gerekmektedir. İkinci olarak, birey günlük yaşamda gerekli sosyal becerileri sergilemede yetersizlik göstermeli; bu durum bağımsız yaşam, iletişim kurma, kendini yönetme ve sosyal ilişkiler kurma gibi alanlarda açıkça gözlemlenmelidir. Son olarak, bu sınırlılıkların çocukluk ya da ergenlik döneminde, yani bireyin gelişimsel süreci içinde ortaya çıkmış olması beklenir; sonradan, yani erişkinlikte ortaya çıkan zihinsel işlev kayıpları bu tanı kapsamında değerlendirilmemektedir.

2.2.2. Görme engelliliği

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2019 yılında yayımladığı verilere göre, dünya genelinde yaklaşık 2.2 milyar kişi çeşitli düzeylerde görme bozukluğu veya körlük yaşamaktadır (World Health Organization, 2019). Bu rakam, görme kaybının küresel ölçekte oldukça yaygın bir sağlık sorunu olduğunu göstermektedir. Görme engelli bireyler, yalnızca görme duyusunun kısmen ya da tamamen kaybına maruz kalan kişiler değildir; aynı zamanda bu kayıplar nedeniyle günlük yaşam, eğitim ve çalışma gibi alanlarda çeşitli zorluklarla karşılaşan bireylerdir. Devlet İstatistik Enstitüsü ve Türkiye Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülen *Türkiye Özürlüler Araştırması* (2009) göre, tek ya da her iki gözde tam veya kısmi görme kaybı ya da bozukluğu yaşayan bireyler görme engelli olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama doğrultusunda, görme engellilik; her iki gözde yapılan tüm tıbbi düzeltmelere rağmen görme yetisinin 1/10'dan az olması durumunu ifade etmektedir ve bireyin görme duyusunu işlevsel biçimde kullanamaması esas almaktadır (Binatlı Büyükkurt, 1994, s. 11). Görme kaybının derecesine göre yapılan bu sınıflama, bireyin ihtiyaç duyduğu desteğin belirlenmesi açısından önemlidir. Az gören bireyler, standart refraktif düzeltmelere rağmen 6/18 (20/60) ya da daha düşük görme keskinliğine sahip olup, sınırlı görme yetileriyle günlük görevleri yerine getirebilmektedir (Akı ve Kayıhan, 2003 s.

97). Görme engellilik, yalnızca tamamen görme kaybı yaşayan bireyleri değil, tıbbi müdahalelere rağmen görme yetisi ciddi biçimde sınırlı olan bireyleri de kapsamaktadır.

2.2.3. Ortopedik engellilik

Ortopedik engellilik, doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere üç farklı dönemde ortaya çıkabilmektedir (Ataman, 2003). Çağlar (1982) ortopedik engelli bireyi; iskelet, kas ya da sinir sistemi bozuklukları nedeniyle fiziksel yeterliliklerini kısmen ya da tamamen kaybetmiş ve bu durum nedeniyle sosyal yaşama katılımında güçlük yaşayan birey olarak tanımlamaktadır. Bu tür bozukluklar, bireyin bedensel yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmesine neden olarak toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada önemli zorluklara yol açmaktadır.

Cumurcu, Karlıdağ ve Almış (2012) ortopedik engelliliğin engel türleri arasında en yaygın olanlardan biri olduğunu ve genellikle bireyin fiziksel yapısında meydana gelen bozukluk ya da eksikliklerden kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu durum, bireyin günlük yaşam aktivitelerini bağımsız bir şekilde yerine getirmesini sınırlamakta ve yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir.

Bu bilgilerden yola çıkıldığında, ortopedik engelliliğin yalnızca fiziksel sınırlılıklarla sınırlı kalmadığı; bireyin sosyal yaşama katılımını, bağımsızlığını ve genel yaşam kalitesini çok boyutlu biçimde etkileyen bir engellilik türü olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.4. Süreğen engellilik

Süreğen engellilik, genellikle tamamen iyileştirilemeyen ancak ilaç, terapi ya da diğer tıbbi müdahalelerle kontrol altına alınabilen ve yönetilebilen süreğen sağlık durumlarını kapsamaktadır. Diyabet, kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOAH), kalp yetmezliği, epilepsi ve multipl skleroz (MS) gibi hastalıklar, bireyin uzun vadede sürekli tıbbi bakım, ilaç kullanımı ve yaşam tarzı değişiklikleri gerektiren bir sağlık profiline sahip olmasına yol açmakta ve bu doğrultuda süreğen engelliliğe neden olabilmektedir (Yavuz ve Tüccar, 2023 s.163).

Bu kapsamda, süreğen hastalık genellikle uzun süre devam eden, tekrarlayan ya da tamamen tedavi edilemeyen bir sağlık durumu olup, bireyin yaşamında çeşitli alanlarda engel oluşturabilecek seviyelere ulaşabilmektedir. Bu tür hastalıklar zamanla bireyin fiziksel, zihinsel ve sosyal işlevselliğinde azalmaya neden olmakta; bireyin günlük yaşamını sürdürdürebilmesini zorlaştırmaktadır (DSÖ, 2024). süreğen hastalıkları kalıcı ve ilerleyici nitelikte rahatsızlıklar olarak tanımlamakta ve bu gruba dahil edilen başlıca hastalıklar arasında kalp ve damar hastalıkları, çeşitli kanser türleri, tip 2 diyabet, obezite, eklem iltihabı (artrit) ile kronik solunum yolu hastalıkları (örneğin KOAH ve astım) yer almaktadır (Memorial, 2024).

Bu doğrultuda, süreğen engel; normalden sapma ya da yapısal veya işlevsel bir bozukluk gösteren, kalıcı yetersizlik bırakan, geri dönüşü olmayan patolojik değişiklikler sonucunda oluşan ve bireyin rehabilitasyonu için özel eğitim, uzun süreli bakım, gözetim ve denetim gerektiren bir sağlık durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, süreğen hastalıkların yalnızca biyolojik yönünü değil, aynı zamanda bireyin sosyal yaşamını etkileyen boyutlarını da içermektedir (Bolat 2018, s. 164).

Bu nedenle, süreğen engelliliğe sahip bireyler, fiziksel yetilerindeki azalma nedeniyle iş yaşamı, eğitim olanakları ve sosyal etkileşim gibi temel alanlarda çeşitli kısıtlamalarla karşı karşıya kalabilmektedir. Süreğen engellilik, yalnızca tıbbi bir durum değil; bireyin yaşam kalitesini ve toplumsal katılımını doğrudan etkileyen çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

2.2.5. İşitme engelliliği

İnsan kulağı, belirli ses frekanslarını ve özellikle konuşmaları algılama yetisine sahiptir. Ancak bu yetinin kısmen ya da tamamen kaybı, işitme kaybı olarak tanımlanmakta ve kulaklardan birinin ya da her ikisinin belirli frekansları algılamada yetersiz kalmasıyla ortaya çıkmaktadır (Yanikkerem ve Esmeray, 2017, s. 39). İşitme kaybı, bireyin çevresindeki sesleri tam olarak duyamamasına yol açmakta; bu durum, işitme işlevinin azalması ya da tamamen kaybı şeklinde kendini gösterebilmektedir. Belirli frekans aralıklarında yaşanan bu kayıplar doğrultusunda bireyler “işitme engelli” olarak tanımlanmakta; kaybın derecesine göre ise “ağır işiten” ya da “duymayan” gibi alt sınıflamalara ayrılmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2016). Türk Dil Kurumu’na (2024) göre işitme engelli, doğum sonrasında çeşitli

nedenlerle işitme yetisini kaybeden; ancak genellikle konuşma becerisini sürdürebilen bireyleri tanımlamak için kullanılmaktadır. İşitme kaybının bireysel etkilerinin ötesinde, toplumsal boyutları da önemli bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (2024) verilerine göre, dünya genelinde yaklaşık 430 milyon kişi işitme kaybı nedeniyle rehabilitasyon hizmetlerine ihtiyaç duymakta olup, bu sayının yaklaşık 34 milyonunu çocuklar oluşturmaktadır. Nüfusun %5'inden fazlasını etkileyen bu durum, işitme kaybının küresel düzeyde ciddi bir halk sağlığı sorunu olduğunu ve erken tanı ile uygun müdahale yöntemlerinin önemini açıkça ortaya koymaktadır (DSÖ, 2024).

İşitme engeli, yalnızca sağlıkla ilgili bir sorun olmakla kalmayıp; aynı zamanda bireyin çevresindeki sesleri algılamada güçlük çekmesine neden olarak, günlük yaşamda ve toplumsal etkileşimde önemli iletişim engelleri yaratmaktadır. Bu durum, bireylerin anlama ve kendini ifade etme becerilerini doğrudan etkileyerek, geleneksel sözlü iletişim yöntemlerinin yetersiz kalmasına yol açmakta ve bireyleri alternatif iletişim yöntemlerine yönelmeye zorlamaktadır (Gürboğa ve Kargın, 2003, s. 52). İşitme kaybının nedenleri, Millî Eğitim Bakanlığı'na (2016) göre doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere üç temel evrede incelenmektedir. Doğum öncesi dönem, genetik faktörler, annenin gebelik sürecinde kullandığı ilaçlar ve geçirdiği hastalıklar gibi risk unsurlarını içermektedir. Doğum sırasındaki işitme kaybı; düşük doğum ağırlığı, oksijensizlik veya şiddetli sarılık gibi sağlık sorunlarıyla ilişkilendirilirken, doğum sonrası dönemde ise kronik kulak enfeksiyonları, travmalar, yüksek sese maruz kalma ya da ağır ateşli hastalıklar gibi faktörler etkili olabilmektedir.

İşitme kaybı türleri genel olarak dört ana başlıkta toplanmaktadır: iletim tipi işitme kaybı, sensörinöral işitme kaybı, mikst (karışık) işitme kaybı ve fonksiyonel işitme kaybı (Oğuz, 2024). Oğuz'a (2024) göre iletim tipi işitme kaybı, sesin dış ortamdan iç kulağa doğru iletilmesinde meydana gelen aksaklıklar sonucu oluşur. Bu durum, genellikle dış kulak ya da orta kulaktaki hastalıklar veya yapısal bozukluklardan kaynaklanmaktadır.

Baş ve Tozak'a (2025) göre aynı kulakta hem iletim tipi hem de sensörinöral işitme kaybının birlikte görülmesi, mikst (karışık) işitme kaybı olarak adlandırılır. Bu tür kayıplar hem sesin iletiminde hem de iç kulakta veya işitme sinirinde bozulmalar olduğunu göstermektedir. Özellikle bebeklerde ve çocuklarda bu tür işitme kayıplarının erken dönemde tespit edilerek gerekli müdahalenin yapılması önemlidir.

Fonksiyonel işitme kaybı ise bireyde herhangi bir fizyolojik ya da anatomik bozukluk olmamasına rağmen, kişinin işitme sorunu yaşadığını ifade etmesi durumudur. Bu tür kayıplar, genellikle psikolojik, duygusal veya sosyal nedenlerle ortaya çıkmaktadır (Başkurt ve Kırkım, 2021, s. 247).

İşitme kaybı, bireyin günlük yaşamındaki iletişim becerilerini farklı düzeylerde etkileyebilmektedir. Tüfekçioğlu'na (2003) göre, işitme kayıpları desibel (dB) cinsinden sınıflandırılmaktadır. İşitme düzeyleri, bireyin sesleri algılayabilme kapasitesine göre desibel (dB) cinsinden sınıflandırılmaktadır. Buna göre, -10 ile 15 dB arasındaki işitme aralığı "normal işitme" olarak kabul edilmektedir. 16-25 dB arası "çok hafif derecede işitme kaybı" olarak değerlendirilmekte ve birey bu aralıkta hafif sesleri algılamada güçlük yaşayabilmektedir. 26-40 dB aralığında "hafif derecede işitme kaybı" söz konusudur ve bu durum, özellikle gürültülü ortamlarda konuşmaları anlamada zorluk yaşanmasına neden olmaktadır. 41-55 dB arası "orta derecede işitme kaybı" olarak tanımlanır ve yüz yüze konuşmalarda anlaşılabilirlik azalmaktadır. 56-70 dB arası "orta-ileri derecede işitme kaybı" olarak adlandırılırken, bu seviyede normal konuşmaların anlaşılması belirgin şekilde zorlaşır ve daha yüksek seslere ihtiyaç duyulabilir. 71-90 dB aralığı "ileri derecede işitme kaybı" olarak kabul edilmekte ve birey yalnızca yüksek sesleri duyabilmektedir. 91 dB ve üzeri ise "çok ileri derecede işitme kaybı" olarak sınıflandırılır; bu seviyede çok yüksek sesler dahi zor algılanabilir ve birey genellikle işitme cihazı ya da diğer yardımcı teknolojik araçlara ihtiyaç duyar (Tüfekçioğlu, 2003).

Bu derecelendirme, bireylerin yaşam kalitesini belirleyen önemli bir ölçüt olarak öne çıkmakta ve destekleyici teknolojilere olan ihtiyacı belirlemektedir.

2.2.5.1. Sağır kültürü ve işaret dili

Sağır kültürü, bireyin yalnızca fizyolojik işitme durumuna değil, esas olarak toplumsal ve kültürel aidiyetine odaklanır. Bu kültürel yapı, büyük ölçüde işaret diline dayanan bir iletişim sistemi etrafında şekillenmektedir. İşaret dilini ana dili olarak benimseyen bireyler, kendilerini "sağır" kimliğiyle tanımlar ve bu kimlik etrafında ortak bir kültür oluşturmaktadır (Çakır ve Taşdemir, 2022).

Plus90 YouTube kanalında Burcu Karataş'ın hazırladığı "*Türkiye'de Sağır Olmak: İşaret Dili Kolay Aslında, Aramızda Engel Yok*" başlıklı belgeselde (2021) Türkiye İşaret

Dili Kurulu Başkanı ve araştırmacı Samet Demirtaş, “sağır” ve “işitme engelli” kavramlarını açıklamaktadır. Demirtaş’a (Plus90, 2021) göre “sağır” kelimesi, sağır topluluğu tarafından sahiplenilen ve olumlu bir kimlik göstergesi olarak benimsenen bir ifadedir. Her ne kadar günlük dilde olumsuz çağrışımlar içerse de sağır bireyler bu terimi kendi kimliklerinin bir parçası olarak görmektedir. Doğuştan işitme kaybı olan ve sağır kimliğini benimseyen bireyler “sağır” olarak adlandırılırken, sonradan işitme kaybı yaşayan bireyler için genellikle “işitme engelli” tanımı kullanılmaktadır (Plus90, 2021).

Ancak “işitme engelli” ifadesi sadece tıbbi bir durumu tanımlamakla sınırlı değildir. Kendisini sağır kültürüne ait hisseden, bu kimliği benimseyen ya da engelli olarak tanımlamayan bireyler de bu kavramın içinde değerlendirilmektedir. Sağır kimliği, bireyin işitme düzeyinden çok, bağlı olduğu kültürel ve toplumsal yapıyla ilişkilidir. Bu yapı, iletişimde işaret diline dayanan ortak değerler, yaşam tarzı ve deneyimlerle şekillenmektedir (akır ve Taşdemir, 2022).

Alsancak ve zkan’a (2024) göre sağır kültürü; bilgi, deneyim ve değerlerin işaret dili yoluyla nesilden nesle aktarıldığı, kolektif hafızaya dayanan bir kültürel mirastır. Bu yönüyle işaret dili, yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bireyin kimliğini ve toplulukla bağını kuran temel bir unsur olarak kabul edilmektedir.

Poirier’in de vurguladığı üzere sağır kültürü; kültürel kimlik, tekillik ve toplumsal aidiyet gibi kavramlarla yakından ilişkilidir. Bu nedenle yalnızca biyolojik bir yetersizlik değil, aynı zamanda farklı bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmelidir (Oral ve Akalın, 2024, s.7). Sağır kültürüne aidiyet, bireyin işitme düzeyinden bağımsız olarak, sağır topluluğunun değerlerini benimseyip bu yapıya uygun bir yaşam sürmesiyle oluşmaktadır. Kendisini bu topluluğun bir parçası olarak gören ve bu kimliği içselleştiren herkes, sağır kültürünün bir yesi kabul edilmektedir.

Oral ve Akalın’a (2024) göre, sağır topluluğu kolektif yaşamı esas alan, topluluk bilinci yüksek bir yapıdır. Doğuğun günü kutlamaları, evlilikler, mülk edinme gibi gündelik yaşamdaki olaylar, sağır kültüründe bireysel deneyimlerin ötesinde, topluluğun sosyal etkileşim alanları olarak anlam kazanmaktadır. Sağır topluluğu, zaman içinde güçlü bir sosyal ağ kurmuş; bu yapı doğrultusunda evlilikler çoğunlukla aynı kültürel yapıya sahip bireyler arasında gerçekleşmektedir. Ayrıca bu topluluğa özgü bir mizah anlayışı da gelişmiştir. Taklitler, jestler ve yüz ifadelerine dayalı espriler, yalnızca eğlence aracı değil;

aynı zamanda ortak belleği yansıtan güçlü bir anlatım biçimi olarak öne çıkmaktadır. Bu yönüyle sağır mizahı hem iletişimi güçlendirmekte hem de kültürel bağları pekiştirmektedir (Oral ve Akalın,2024).

Sağır kültürü ile işiten toplum arasında köprü oluşturan bireyler de dikkate değerdir. Erdoğan, Arı ve Cin'e (2018) göre, sağır ebeveynlere sahip işiten çocuklar yani CODA'lar (*Children of Deaf Adults*), hem sağır kültürünün bir parçası olarak yetişmekte hem de işiten toplumla etkileşim içinde büyümektedir. CODA'lar bu iki kültür arasında bir geçiş alanı oluşturmakta; kimlik, aidiyet ve toplumsal deneyimleri, iki farklı kültürel yapıdan etkilenerek şekillenmektedir. Bu durum, çoklu kimlik ve kültürel geçişlilik açısından önemli bir örnek sunmaktadır. Bu bağlamda işaret dili, sadece işitme ya da konuşma kaybı yaşayan bireyler için geliştirilmiş bir araç değil; aynı zamanda sağır kültürü ile işiten toplum arasındaki etkileşimi mümkün kılan bir köprü işlevi görmektedir. El hareketleri, mimikler, yüz ifadeleri, jestler ve dudak okuma gibi bileşenlerle anlam kazanan işaret dili, tıpkı sözlü diller gibi öğrenilebilen, kuralları olan ve etkin şekilde kullanılan çok yönlü bir iletişim biçimidir.

Türk Dil Kurumu (2024) işaret dilini “işitme engellilerin kendi aralarında iletişim kurmak amacıyla kullandıkları, el ve yüz hareketlerinden oluşan görsel dil” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, işaret dilinin yalnızca teknik bir iletişim aracı değil, aynı zamanda kültürel bir ifade biçimi olduğunu da ortaya koymaktadır. İşaret dili, bireylerin toplumla etkileşim kurmalarına imkân sağlayan doğal bir simgesel sistemdir (Erten ve Arıcı, 2022, s.1).

İşaret dili yalnızca sağır ya da işitme engelli bireylerin kullandığı bir dil olarak görülmemelidir. Sağır ebeveynlere sahip olan ve ilk dili işaret dili olan işiten bireyler yani CODA'lar bu dili aktif olarak kullanmaktadır (Seven ve Göl-Güven, 2016). Aynı şekilde, işaret dili öğrenmek isteyen bireyler de belirli öğrenme süreçlerinden geçerek bu dili edinebilmektedir.

Dünyadaki dillerin konuşur sayısı, coğrafi dağılımı, dil aileleri ve kullanım durumuna ilişkin ayrıntılı bilgiler sunan kapsamlı bir başvuru kaynağı olan *Ethnologue*'un 2013 yılı verilerine göre, dünyada 137 farklı işaret dili bulunmaktadır (Lewis vd., 2013). İşaret dilleri evrensel değildir; her ülkenin kültürel yapısı, jestleri, mimikleri ve beden dili farklılık gösterdiğinden, işaret dilleri de bu doğrultuda çeşitlenmektedir (Karaca ve Görgünoğlu,

2016). Ayrıca işaret dili bilen birey sayısının sınırlı olması, bazı terim ve ifadelerin aile yapısı ya da sosyal çevreye göre farklı biçimlerde kullanılmasına neden olmakta, bu da dilin sınırlarının kesin çizilmesini güçleştirmektedir.

İşitme engelli bireylerin iletişimi, sadece işaret diline dayalı değildir. Dudak okuma, yazılı anlatım, sesli iletişim ya da işaret dili tercümanı kullanımı gibi çeşitli yöntemlerden yararlanılmaktadır. Bu çeşitlilik, bireyin ihtiyaçlarına, iletişim ortamına ve karşısındaki kişiyle olan etkileşim düzeyine göre değişebilir. İşaret dili, görsel yönü güçlü bir iletişim biçimi olarak sağır ve işitme engelli bireylerin kendilerini ifade etmelerini, çevreleriyle etkileşim kurmalarını ve toplumsal yaşama katılmalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla işaret dili, yalnızca bir dil değil; aynı zamanda kültürel aidiyetin, kimlik oluşumunun ve toplumsal katılımın temel bir araç olmaktadır.

2.3. Engelliliği Açıklayan Modeller

Engellilik olgusunu açıklamak amacıyla geliştirilen yaklaşımlar, farklı dönemlerdeki toplumsal, ekonomik ve bilimsel koşullara bağlı olarak değişmiş ve bu doğrultuda dört temel model ortaya çıkmıştır (Çalık, 2008, s. 24). Bu modeller sırasıyla Geleneksel (Ahlaki) Model, Tıbbi (Medikal) Model, Sosyal Model ve İnsan Hakları Temelli Model olarak sınıflandırılmaktadır. Her biri engelliliği farklı bir bakış açısıyla ele alarak, bireyin yaşadığı durumun nasıl algılandığını ve bu algının sosyal politikaları nasıl etkilediğini göstermektedir.

Tarihsel süreçte en eski yaklaşımlardan biri olan ahlaki model, engelliliği bireysel bir kusur, zayıflık ya da ahlaki sapma olarak değerlendirmiştir (Nazlı, 2012, s. 20). Ahlaki modele göre engelli bireyler, toplumsal normlardan sapan, hatta kimi zaman doğüstü güçlerin etkisiyle cezalandırılmış kişiler olarak görülmüştür. Engellilik, şeytani bir müdahalenin ya da bireyin ahlaki yetersizliğinin sonucu olarak yorumlanmış; bu nedenle engelli bireyler dışlanmış, cezalandırılmış veya toplumdan uzak tutulmuştur (Sachs'tan akt. Arıkan, 2002, s. 14). Her ne kadar günümüzde bilimsel gelişmeler bu anlayışın geçerliliğini büyük ölçüde yitirmesine neden olmuşsa da bu model tarihsel olarak toplumların engellilikle ilgili önyargılarını anlamak açısından önem taşımaktadır.

Ahlaki modelin etkisini yitirmesiyle birlikte, 19. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin ve tıbbın gelişimiyle ön plana çıkan tıbbi model, engelliliği bireyin bedenindeki bir bozukluk

ya da hastalık olarak tanımlamaya başlamıştır (Demir ve Efe, 2020). Tıbbi model, engelliliği bireyin bedeninde ya da zihinsel yapısında meydana gelen bir bozukluk veya hastalık olarak tanımlamış; bireysel eksikliklerin bilimsel yöntemlerle tespit edilip, tıbbi müdahaleler yoluyla giderilmesini amaçlamıştır (Demir ve Efe, 2020). Bu çerçevede engelli birey, genellikle “hasta” olarak görülmüş ve tedavi, rehabilitasyon ya da sürekli bakım gerektiren biri olarak konumlandırılmıştır. Üretim odaklı bir toplumsal yapının etkisiyle, engelli bireylerin ekonomik verimlilik açısından “yük” olarak değerlendirilmesi, onların toplumsal yaşamdan dışlanmasını meşrulaştırmıştır (Aköğretmen, 2023, s. 136).

Tıbbi modelin temelinde, engelliliğin bireyin kendi yapısında bulunan bir eksiklik ya da kusur olduğu inancı yatmaktadır. Bu yaklaşım, engelliliği bireysel bir patolojiye indirgediği için eleştirilmekte; çözümü yalnızca bireyin fiziksel ya da zihinsel işlevselliğini artırmaya yönelik müdahalelerde araması nedeniyle toplumda olumsuz kalıp yargıların ve ayrımcı tutumların oluşmasına katkı sunduğu ifade edilmektedir (Lobianco ve Sheppard-Jones, 2007; Haurylchanka, 2022). Ayrıca bu model, engelli bireyleri kendi yaşamları üzerinde karar alma gücüne sahip öznel bireyler olarak değil, müdahale edilmesi gereken pasif varlıklar olarak gören anlayışı pekiştirmektedir (Bogart vd., 2022). Ancak zaman içinde bu yaklaşımın yetersiz kaldığı görülmüş; özellikle 1970’li yıllardan itibaren yalnızca bireysel değil, toplumsal koşulları da dikkate alan ve engelliliği sosyal bir yapı sorunu olarak ele alan yaklaşımlar güç kazanmaya başlamıştır (Berkün, 2013, s. 24).

Sosyal model, engelliliği bireyin bireysel yetersizliklerinden ziyade, toplumun bireye sunduğu olanaklar, erişim fırsatları ve sosyal düzenlemelerdeki eksiklikler çerçevesinde açıklayan bir yaklaşımdır. Bu modele göre, engelli bireylerin yaşadığı zorluklar onların bedensel ya da zihinsel farklılıklarından değil; toplumun bu farklılıklara uyum sağlayamamasından kaynaklanmaktadır. Fiziksel çevredeki engeller, yetersiz ulaşım ve erişilebilirlik sorunları, ayrımcı tutumlar ve yetersiz düzenlemeler engelliliği üreten ve sürdüren temel unsurlar arasında yer almaktadır (Burcu, 2020). Açıkgöz ve Özil’in (2023) de vurguladığı gibi, sosyal model bireyi yalnızca bedensel işlevselliğiyle tanımlamaz; onu toplumsal yaşamın aktif bir öznesi olarak görür ve engelliliği bireysel değil, toplumsal yapıların bir ürünü olarak değerlendirilmektedir.

Bu anlayış, sakatlık (*impairment*) ve engellilik (*disability*) arasındaki kavramsal ayrımı açık biçimde ortaya koymaktadır. Sakatlık, bireyin fiziksel ya da zihinsel farklılığına işaret ederken; engellilik, bu farklılıkların toplum tarafından dışlanmaya ya da eşitsizliğe

dönüşmesiyle ortaya çıkan sosyal bir olgudur. Dolayısıyla sosyal model, engelliliği bireyin içinde değil, toplumun işleyişinde arar ve çözümün toplumsal dönüşümle mümkün olacağını savunmaktadır (Lawson ve Beckett, 2021, s. 349).

Sosyal modelin gelişiminde tarihsel olayların da belirleyici bir rolü olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, savaşta uzuvlarını kaybeden ya da kalıcı sakatlık yaşayan bireylerin iş gücüne katılması gerekliliği, bu bireylerin toplumda daha görünür hâle gelmesini sağlamış; onların toplumsal hayata dahil edilmesinin önemini ortaya koymuştur (Aköğretmen, 2023, s. 138). Bu süreçte, çevresel düzenlemelerin ve sosyal politikaların bireylerin yaşamlarını doğrudan etkilediği fark edilmiş; engelliliğin yalnızca bireyin fizyolojik durumu değil, aynı zamanda toplumsal koşulların bir sonucu olduğu anlaşılmıştır (Oliver, 1990, s. 24).

Bu bağlamda Colin Barnes (1991), Lennard J. Davis (1995) ve Mike Oliver (1996) ve gibi düşünürler, sosyal modelin teorik temelini geliştirerek engelliliği yapısal eşitsizlik, dışlanma ve ayrımcılıkla ilişkilendirmişlerdir. Bu kuramsal çerçeve, engelliliğin mikro düzeyde birey ve toplum ilişkisi, mezzo düzeyde kurumlar ve hizmet yapıları, makro düzeyde ise yasa, politika ve kültürel normlar aracılığıyla şekillendiğini ileri sürmektedir (Akyüz ve Köroğlu, 2024). Dolayısıyla sosyal model, sadece bireysel farkları değil; bu farkları sorun hâline getiren sosyal, ekonomik ve politik yapıları da sorgulayan kapsayıcı bir yaklaşım sunmaktadır. Günümüzde engellilik araştırmalarının ve sosyal politika üretim süreçlerinin büyük bir kısmı, bu modelin sunduğu perspektif üzerinden şekillenmektedir. Tıbbi model ile karşılaştırıldığında, sosyal model bireyi “sorun” olarak görmektense, sorunun kaynağını toplumun engellerle örülü yapısında bulmaktadır. Bu nedenle çözüm, bireyin tedavi edilmesinde değil, toplumun dönüştürülmesindedir. Engelli bireylerin haklara tam ve eşit erişimini mümkün kılacak düzenlemelerin yapılması, yalnızca bireyin değil, toplumun sorumluluğunda görülmektedir.

1970’li yıllardan itibaren dünyada hız kazanan küreselleşme ve post-endüstriyel dönüşüm, ekonomik ve sosyal politikalarda köklü değişimlere yol açmış; bu değişim engellilik politikalarının da yeniden şekillenmesini beraberinde getirilmektedir (Berkün, 2013, s. 24). Bu süreçte, sosyal modelin sunduğu dönüşümcü bakış açısı ön plana çıkmış ve zamanla yerini insan hakları temelli bir yaklaşıma bırakmıştır.

Sosyal model, engelliliği bireyin bedensel ya da zihinsel yetersizliklerinden ziyade, toplumun fiziksel, tutumsal ve kurumsal engelleriyle şekillenen toplumsal bir durum olarak tanımlamaktadır (Oliver, 1996). Bu model, engelli bireyin yaşadığı zorlukların kaynağını bireyin kendisinde değil, çevresel ve yapısal düzenlemelerde aramaktadır. Ancak 21. yüzyılla birlikte gelişen insan hakları temelli model, bu bakış açısını daha da ileri taşıyarak engelliliği yalnızca bireysel ya da biyolojik bir mesele değil, ayrımcılık, dışlanma ve fırsat eşitsizliği temelinde değerlendirilmesi gereken bir insan hakları ihlali olarak konumlandırmaktadır (Quinn ve Degener, 2002, s. 14).

İnsan hakları temelli modelin temelinde, engelli bireylerin tüm hak ve özgürlüklerden diğer bireylerle eşit biçimde yararlanması gerektiği anlayışı yer almaktadır. Bu yaklaşım, engelliliği toplumsal bir sorumluluk alanı olarak değerlendirirken, devletin ve toplumsal kurumların yalnızca hizmet sunan değil, aynı zamanda bireylerin haklara erişimini güvence altına almakla yükümlü aktörler olduğunu savunmaktadır (Ünal, 2021, s. 239). Bu bağlamda, insan hakları modeli, engelli bireylerin sorunlarını bireysel bir eksiklik ya da tıbbi bir durum olarak değil; toplumsal adalet, eşit vatandaşlık ve insan onuru çerçevesinde ele alınmaktadır (Okur ve Erdugan, 2010).

Bu yaklaşım, özellikle 2006 yılında kabul edilen ve Türkiye'nin 2009 yılında onayladığı *Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme* (United Nations, 2006; Dışişleri Bakanlığı, 2009) ile uluslararası düzeyde somut bir dayanak kazanmıştır. Sözleşme, engelliliği patolojik bir durum olarak değil, insan çeşitliliğinin doğal bir parçası olarak tanımlamakta; ayrımcılığa karşı kapsayıcı politikaların geliştirilmesini teşvik etmektedir. Engelli bireylerin yalnızca fiziksel değil, sosyal, ekonomik, kültürel ve politik yaşamın tüm alanlarına eşit yurttaşlar olarak katılımını sağlamayı hedefleyen bu belge, insan hakları temelli modelin küresel ölçekte kabulünü pekiştirmiştir.

Ünal'a (2021) göre, hak temelli yaklaşım yalnızca bireysel hakların tanınmasını değil, bu hakların hayata geçirilebilmesi için devletin ve toplumsal yapıların etkin sorumluluk üstlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum, sosyal hizmet politikalarının da yeniden biçimlenmesini gerekli kılmış; ülkelerin gelişmişlik düzeyi, kültürel yapısı ve toplumsal değerlerine bağlı olarak farklı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarihsel süreçte engelliliğe dair yaklaşımlar, bireysel kusurdan toplumsal sorumluluğa; dışlayıcı pratiklerden hak temelli politikalara doğru evrilmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca engelli

bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmekle kalmamış; toplumun tüm üyeleri için daha adil, erişilebilir ve kapsayıcı bir yaşam zemininin oluşturulmasına da katkı sağlamıştır.

2.4. Engellilik Sosyolojisinin Temel Tartışmaları

Engellilik sosyolojisi, engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımını yalnızca bireysel ya da biyolojik bir sorun olarak değil; çevresel, tarihsel ve toplumsal dinamiklerin etkileşimiyle şekillenen çok boyutlu bir olgu olarak ele almaktadır. Bu disiplin, engelliliği bireyin yetersizliğinden kaynaklanan bir durum gibi görmek yerine, toplumun sunduğu fiziksel, yapısal ve kültürel engellerin bir sonucu olarak değerlendirmektedir (Barnes, Mercer ve Shakespeare, 1999). Bu bakış açısı, dışlanma, ayrımcılık ve toplumsal eşitsizlik gibi konuları merkeze alarak, engellilik deneyiminin yalnızca bireyin değil, toplumsal yapının da bir yansıması olduğunu vurgulamaktadır.

Engellilik sosyolojisi, toplum ile engelli bireyler arasındaki etkileşimi tarihsel ve eleştirel bir perspektifle analiz etmektedir. Kültürel kodlar, politik düzenlemeler ve yapısal normlar, engelli bireylerin toplumsal hayattaki yerini doğrudan etkilemektedir (Ginsburg ve Rapp, 2013). Toplumsal cinsiyet rolleri, normallik ideolojisi ve bireysel farklılıkların homojenleştirilmeye çalışıldığı yapılar; engelliliğin nasıl tanımlandığını, nasıl deneyimlendiğini ve toplumun bu deneyime nasıl yanıt verdiğini belirlemektedir.

Toplumda cinsiyet, yaş, etnik kimlik, din ve mezhep gibi çeşitlilik unsurlarıyla birlikte engellilik de önemli bir toplumsal farklılık biçimi olarak değerlendirilmelidir. Ne var ki bu çeşitlilik, çoğu zaman bireyleri belli normatif kalıplara sıkıştırarak onların toplumsal görünürlüğünü ve katılımını sınırlandıran bir mekanizmaya dönüşmektedir (Burcu, 2006). Engellilik yalnızca bireyin fiziksel ya da zihinsel sınırlılıklarıyla açıklanamaz; bu farklılığın toplumsal olarak nasıl karşılandığı, bireyin yaşam deneyimlerini ne şekilde etkilediği ve toplumun hangi yapısal düzenlemeleri sunduğu belirleyici olmaktadır (Goodley, 2013). Örneğin, bedensel engeli olan bir bireyin kamusal bir binaya erişiminde karşılaştığı zorluk, çoğu zaman bireyin engelinden değil, mekânsal erişilebilirliği sağlayacak rampaların, asansörlerin ya da uygun düzenlemelerin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, engelliliğin bireysel bir kusur değil; toplumsal yapının eksikliği ve dışlayıcı niteliği ile ilgili olduğunu göstermektedir (Barnes, 1991; Barnes ve Mercer, 2006).

Engellilik sosyolojisine dair akademik tartışmalar ilk olarak 1970’li yıllarda İngiltere’de şekillenmiş ve zamanla Avrupa başta olmak üzere farklı coğrafyalara yayılarak sosyal bilimler literatüründe kalıcı bir yer edinmiştir (Burcu, 2015). Bu gelişmeler, engelli bireylerin haklarına erişimi, toplumsal katılımı ve karşılaştıkları yapısal engelleri araştırma nesnesi hâline getirmiştir. Böylece engellilik, sosyal bilimlerin temel meselelerinden biri olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Sosyal kimlik kuramı, kişilerin sosyal çevreleriyle entegre olmaları üzerinden kimliklerini inşa ettiklerini öne sürmektedir (Tajfel ve Turner, 1986). Bu kuram doğrultusunda, toplum ile birey arasındaki ilişki, grup içi ve grup dışı etkileşimler doğrultusunda incelenmekte; bireyin hem kendi grubu hem de diğer gruplarla olan ilişkileri aracılığıyla kimliğini şekillendirme süreci ortaya konmaktadır. Tajfel (1982) Sosyal Kimlik Kuramı’na göre bireyler, kendilerini sosyal çevrede konumlandırmak amacıyla sosyal kategorizasyon sürecinden geçmektedir. Bu süreçte birey, ait olduğu grup kimliği üzerinden bir benlik algısı oluşturmaktadır. Din, kültür, milliyet ve ırk gibi sosyal kategoriler bireyin sosyal kimliğini şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. Sosyal kimlik, bireyin benliğinin sosyal bağlamda nasıl tanımlandığıyla ilgilidir ve bu kimlikler, gruplar arası farklılıkları temel alarak inşa edilmektedir (Tajfel vd., 1979; Tajfel, 1981). Bu anlayış içerisinde, engelli bireylerin yeri, bireyin kendisini “engelli” olarak tanımlaması ve bu kimlik üzerinden toplum tarafından değerlendirilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu süreç, engelli bireyler için sıklıkla aksaklıklar doğurmaktadır. Bu aksaklıkların temelinde, Murugami’nin (2009) de vurguladığı üzere, engelli bireylerin damgalanma, etiketlenme ve ayrımcılık gibi toplumsal engellerle karşılaşmaları yatmaktadır. Özellikle medyanın günlük söylem diline hâkim olmasından dolayı, engellilik kavramının bireyleri “eksik” ya da “yardıma muhtaç” olarak ifade etmesi, onların sosyal kimlik algılarının olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olmaktadır (Goodley, 2013). Bu tür söylemler, engelli bireyler Kaldık (2022) tarafından eşitsizlik ve saygı eksikliği olarak yorumlanırken; sosyal medya, kendilerini özgürce ifade ederek damgalayıcı etiketlerden soyutlanmalarına ve olumlu bir kimlik oluşturmalarına neden olmaktadır.

Sosyal kimlik kuramına (Tajfel ve Turner, 1986) göre bireyler, ait oldukları gruplarla etkileşim içinde kimliklerini inşa etmektedir. Engelli bireyler, bu süreçte çoğu zaman damgalama, ayrımcılık ve medya temsilleri gibi engellerle karşı karşıya kalmaktadır

(Goodley, 2013; Kaldık, 2022). Sosyal medya ise bireylerin bu olumsuz kimlikleri aşma ve kendilerini ifade etme aracına dönüşmüştür.

Sosyal kimlik yalnızca toplumun engelli bireylere yüklediği etiketlerle sınırlı kalmaz; aynı zamanda bu bireylerin bu kimlikleri nasıl yeniden tanımladıklarına ve sosyal etkileşim süreçlerinde nasıl daha etkin rol üstlenebildiklerine de odaklanamkatadır. Sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, engelli bireyler toplumsal dışlanmayı aşarak kendi kimliklerini yeniden inşa etme ve toplumsal yaşamda görünür olma imkânı elde etmişlerdir. Engelli bireylerin sosyal kimliklerini şekillendiren bir diğer önemli boyut ise, toplumda var olma ve yer edinme çabalarının karşısına çıkan yapısal engellerdir. Engellilik, sıklıkla toplumsal dışlanma ve ayrımcılıkla ilişkilendirilmekte; bu durum, bireylerin topluma eşit koşullarda katılımını engellemektedir (Shakespeare, 2006). Dolayısıyla, sosyal kimlik yalnızca dışarıdan atfedilen etiketlerle değil, bireyin yaşam deneyimleriyle de biçimlenmektedir. Bu şekillenme süreci, toplumsal değişimin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Engelli bireyleri yetersiz görmek yerine, onları kimliklerini toplumsal yapılar içinde inşa eden bireyler olarak kabul etmek, onların toplumsal yaşama tam katılımını sağlamak açısından zorunludur (Finkelstein, 1980). Bu bağlamda, toplumun engelli bireyleri belirli kalıplarla etiketlemesi, onların toplumsal konumunu doğrudan etkilemekte; bu etiketler ise çoğunlukla damgalama ve dışlanma biçiminde kendini göstermektedir.

2.5. Engelliliği Açıklamada Kullanılan Sosyolojik Yaklaşımlar

2.5.1. Yapısal işlevselcilik yaklaşımı

Yapısal işlevcilik yaklaşımı, en genel anlamda yapı ve toplumun işleyişini konu almaktadır (Sağlam vd., 2018, s. 67). Bu yaklaşım, toplumu geniş bir perspektiften ele almakta ve makro düzeyde incelemektedir. Toplumu bir arada tutmayı amaçlayarak dayanışma ve istikrara önem vermektedir. Bu yaklaşıma göre, toplum tıpkı bir organizma gibi işler; her yapı belirli bir işleve sahiptir. Parçalardan biri görevini yerine getiremediğinde, toplumsal düzen ve istikrar bozulmaktadır (Tezcan, 2015, s. 10-11).

Emile Durkheim'a göre (2006) toplum, yalnızca bireylerin toplamı değildir; bireylerden bağımsız bir gerçekliğe sahiptir. Toplumu yapılandıran kurumlar başta din,

hukuk ve eğitim olmak üzere toplumun ihtiyaçlarını karşılayarak belirli bir düzenin işleyişini sağlamaktadır. Birey, toplumsal işleyiş içinde belirli bir rol üstlenir ve yapısal işlevselci yaklaşıma göre, toplum işleyen bir sisteme benzetilir; bu sistemin sürekliliği ise en önemli unsur olmaktadır (Aksakal, 2023, s.7). Yapısal işlevselci yaklaşım, toplumun ve toplumdaki her bir yapının işleyişinde bireyin önemli bir yere sahip olduğunu ve her toplumun kendine özgü bir işleyiş sistemine sahip bulunduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşımda, sistemin doğru, eksiksiz ve istikrarlı bir şekilde işlemesi, dolayısıyla sistemin devamlılığı esas olmaktadır. Durkheim'a göre (2006) toplumsal dayanışma, bireylerin iş bölümleriyle doğrudan ilişkilidir. Bunun nedeni, toplumun belirli bir düzen içinde işlemesi ve bu düzenin devamı için dayanışma ve iş birliğinin zorunlu olmasıdır. Modern toplumlarda ise dayanışmanın kaynağı, iş üzerindeki uzmanlaşmadır. İş bölümü; toplum içinde farklı faaliyetlerin yürütülmesini, bireylerin grup içinde kolektif ve istikrarlı bir şekilde sisteme katkıda bulunmasını sağlanmaktadır. Böylece insanlar arasında dayanışma duygusu oluşur ve sorumluluklar, uzmanlık alanlarına göre paylaşılmaktadır (Durkheim, 2006). Yapısal işlevselci yaklaşımın engellilik konusuna yönelmesindeki temel neden, engelli bireylerin toplum içerisinde kendilerinden beklenen rolleri yerine getirememeleri durumunda “normal dışı” olarak kabul edilmeleridir (Gürcü, 2024, s. 437). Bu yaklaşım çerçevesinde birey, toplumsal yapının bir parçası olarak değerlendirilmekte ve her bireyin toplumsal düzene katkı sağlaması beklenmektedir. Ancak engelli bireyler, fiziksel ya da zihinsel sınırlılıkları nedeniyle toplumun genel geçer normlarına ve rollerine tam anlamıyla uyum sağlayamadıklarında, “normal olmayan” bireyler olarak algılanmakta ve bu algı, onların toplumda çeşitli engellerle karşılaşmalarına yol açmaktadır.

Engelli bireylerin toplumun onlardan beklediği rolleri yerine getirememesi, onların dışlanmalarına ve sosyal yaşamdan izole edilmelerine neden olmaktadır. Toplum, engelliliği çoğu zaman bireyin eksikliği olarak değerlendirmekte ve bu durum, engelliliği bir çeşit “sorun” olarak tanımlamaya yol açmaktadır. Engelliliğin farklılık yerine eksiklik olarak görülmesi, engelli bireylerin yaşadıkları ayrımcılık, dışlanma ve sosyal adaletsizliklerin temelini oluşurmaktadır.

Yapısal işlevselcilik yaklaşımı, engelli bireylerin toplumdaki konumlarını ve rollerini, toplumsal yapının işleyişi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre, bireyin toplumsal sistem içinde belirli görev ve sorumlulukları vardır; bu görevler yerine getirilmediğinde sistemin bütünlüğü zarar görmektedir. Engelli bireyler söz konusu

olduğunda, sistemin işlemesi için gereken rolleri yerine getirmekte güçlük yaşadıkları düşünülür. Bu nedenle, engellilik bir norm sapması olarak görülmekte ve bu sapma durumunun giderilmesi için çeşitli sosyal düzenlemelerin yapılması gerektiği savunulmaktadır (Burcu, 2015, s. 46).

Engelli bireylerin eğitim, aile, istihdam ve sosyal yaşam gibi temel toplumsal kurumlara eşit şekilde katılımı, sistemin işleyişi açısından hayati öneme sahiptir. Yapısal işlevselcilik, bu alanlarda yapılacak sosyal düzenlemelerin hem engelli bireylerin toplumsal entegrasyonunu sağlayacağını hem de genel sistemin sürdürülebilirliğine katkı sunacağını öne sürmektedir. Çünkü Durkheim'a göre (2006) toplum içerisinde yer alan her birey, sistemin devamlılığını sağlayan bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, engelli bireylerin de bu sistem içinde işlevsel roller üstlenmesi toplumsal istikrar için gereklidir.

İş bölümü ve uzmanlaşma, yalnızca ekonomik işleyişin değil, aynı zamanda sosyal bütünlüğün sağlanmasında da etkili olan temel unsurlardır (Durkheim, 2006). Engelli bireylerin toplumda üretken bireyler olarak yer almaları, yalnızca bireysel gelişim açısından değil; aynı zamanda toplumsal yapının bütüncül işleyişi bakımından da önem taşımaktadır. Bu bağlamda, topluma tam katılımın sağlanabilmesi için, engelli bireylerin karşılaştıkları yapısal engellerin ortadan kaldırılması ve haklarının korunmasına yönelik sosyal politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Yapısal işlevselcilik yaklaşımı, engellilik olgusunu toplumun işleyişinde ortaya çıkan bir işlev eksikliği olarak değerlendirmekte ve engelli bireylerin toplumsal rollerine vurgu yapmaktadır. Bu bakış açısına göre, toplumun istikrarı ve bütünlüğü, ancak tüm bireylerin sisteme aktif katılımıyla mümkün olabilir. Bu nedenle, engelli bireylerin toplumsal yaşama tam anlamıyla dâhil edilmesi için disiplinler arası bir anlayış benimsenmeli, bireysel farklılıkları dikkate alan, kapsayıcı ve eşitlikçi politikalar geliştirilmelidir.

Yapısal işlevselcilik yaklaşımı, toplumu bir bütün olarak ele alarak her bireyin bu sistemin işleyişine katkı sunması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, toplumun istikrarı ve düzeni, bireylerin rollerini yerine getirmesiyle sağlanmaktadır. Engelli bireyler ise, fiziksel veya zihinsel sınırlılıkları nedeniyle kendilerinden beklenen toplumsal rolleri yerine getirmekte zorlandıklarında, sistem açısından bir işlev eksikliği olarak değerlendirilmekte ve “normal dışı” olarak algılanmaktadırlar (Yazıcı 2024, s. 65.). Bu durum, engelli bireylerin dışlanmasına ve sosyal yaşama tam katılım sağlayamamalarına yol

açmaktadır. Engelliliğin farklılık yerine eksiklik olarak görülmesi, ayrımcılık ve sosyal adaletsizliklerin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, engelli bireylerin eğitim, istihdam, aile ve sosyal yaşam gibi temel alanlara eşit katılımı sağlanarak sistemin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaları amaçlanmakta; böylece toplumsal işleyişin devamı sağlanmaktadır.

2.5.2. Çatışmacı yaklaşım

Çatışmacı yaklaşıma göre toplum, kaynaklar üzerinde sürekli bir mücadelenin yaşandığı bir alan olarak görülmektedir. Bu mücadele, toplumda farklı çıkar grupları arasında sürmekte ve esasen güç ile kaynakların eşit olmayan dağılımına dayanmaktadır. Söz konusu eşitsizlik, toplumsal çatışmanın temelini oluşturur (Şenol ve Canbolat, 2022). Toplumsal yapı içerisinde yaş, cinsiyet, etnik kimlik, sınıf ve engellilik gibi farklılıklar, bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklara erişimini doğrudan etkilemekte; bu da toplumda derin yapısal eşitsizliklerin oluşmasına neden olmaktadır.

Bu yaklaşım, bireylerin sahip oldukları potansiyele rağmen, egemen güç yapıları nedeniyle bu potansiyellerini hayata geçirmekte zorlandıklarını ve bu nedenle toplumsal adaletsizliğin sürekli olarak yeniden üretildiğini öne sürmektedir (Orhan ve Özkan, 2020, s. 6). Kaynaklara erişim konusundaki bu eşitsizlik, yalnızca bireyleri değil, gruplar arasında da derin uçurumlar yaratmakta ve toplumun sürekli bir gerilim hali içinde varlığını sürdürmesine neden olmaktadır.

Çatışmacı kuramın kurucularından Karl Marx (1848) bu mücadeleyi özellikle sınıflar arası ilişkiler üzerinden açıklamış; üretim araçlarına sahip olan burjuvazi ile bu araçlara sahip olmayan proletarya arasındaki karşıtlığı, toplumsal değişimin temel motoru olarak tanımlamaktadır. Marx'a göre burjuvazi, sermayesini büyütme amacıyla proletaryayı sömürmekte ve bu sömürü ilişkisi, toplumsal yapının adaletsizliğini sürekli olarak yeniden üretmektedir. Bu kuramda çatışma, kaçınılmaz bir süreç olarak ele alınmakta ve sosyal değişim, bu çatışmanın doğrudan bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Çatışmacı yaklaşımın temel kavramları arasında kaynak kıtlığı, sınıfsal farklılıklar, çatışma ve sosyal değişim yer almaktadır (Bingöl, 2022). Kaynak kıtlığı, toplumda mevcut olan kaynakların sınırlı olması ve bu kaynaklara erişimin belirli gruplar lehine ya da aleyhine adaletsiz şekilde dağıtılması durumudur (Dunlap ve Catton, 2022). Bu adaletsiz dağılım, çatışmanın ortaya çıkmasına neden olmakta; bireyler ya da gruplar, kendi haklarını

savunmak ya da mevcut kaynaklarını korumak için mücadele etmek zorunda kalmaktadır (Karmutoğlu, 2024). Sınıfsal farklılıklar ise, çatışmacı yaklaşımın merkezinde yer alan temel unsurlardan biridir. Marksist düşünceye göre toplum, üretim araçlarına sahip olanlarla olmayanlar arasında keskin bir sınıfsal ayrıma sahip olmaktadır. Bu ayrım, yalnızca ekonomik bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerde de belirleyici bir etkidir.

Sosyal değişim ise bu sınıfsal çatışmanın bir sonucu olarak görülmektedir. Toplumdaki dönüşümler, bu güç mücadeleleri aracılığıyla gerçekleşmekte; ekonomik, sosyal ve politik yapılar bu çatışmalarla şekillenmektedir (Akdağ, 2020). Sanayi Devrimi sonrası gelişen bu yaklaşım, özellikle toplumda kaynaklara ve fırsatlara eşit şekilde erişemeyen grupların durumuna odaklanmıştır.

Engellilik olgusu bu kuramsal çerçevede ele alındığında, yalnızca bireysel bir durum değil; eşitsizlik, güç ilişkileri ve yapısal dışlanma bağlamında değerlendirilmesi gereken toplumsal bir mesele olarak öne çıkmaktadır (Burcu, 2015, s. 50). Engelli bireylerin ekonomik yaşama, özellikle de çalışma hayatına eşit katılımı, bu yaklaşım açısından merkezi bir sorunsal olarak görülmektedir. Engelli bireylerin, doğuştan ya da sonradan engelli olmalarına bakılmaksızın, üretim süreçlerine dâhil olamamaları durumunda toplumda görünmez hâle gelmeleri, çatışmacı yaklaşımın eleştirel bakış açısıyla sorguladığı temel konulardan biridir (Şenol ve Canbolat, 2022, s. 152). Bu bağlamda, engelli bireylerin sıklıkla üretim süreçlerinin dışında bırakılmaları, onların ekonomik özgürlük ve bağımsızlık gibi temel haklara erişimini de doğrudan etkilemektedir. Çatışmacı yaklaşıma göre, bu durum yalnızca bireyin fiziksel veya zihinsel farklılıklarından değil, toplumun engelli bireylere sunduğu eşitsiz fırsatlardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, engelli bireylerin yaşadığı sorunlar, bireysel eksikliklerle değil, yapısal toplumsal eşitsizliklerle açıklanmaktadır.

Çatışmacı yaklaşım, engelli bireylerin karşılaştığı engelleri görünür kılarken, bu engellerin yalnızca kişisel deneyimlerden değil; sınıf, güç, üretim ilişkileri ve sosyal politikalar gibi daha geniş yapısal etkenlerden beslendiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda, engelliliğe ilişkin tüm sorunlar, bireysel çabanın ötesinde, mevcut sosyal düzenin doğrudan bir yansıması olarak ele alınmaktadır (Orhan ve Özkan, 2020, s. 6). Çatışmacı yaklaşım temelinde değerlendirildiğinde, engellilik olgusu yalnızca bireysel bir farklılık ya da yetersizlik meselesi değil; toplumun sahip olduğu üretim ilişkileri, sınıf yapısı ve güç dengeleri içinde şekillenen yapısal bir sorun olmaktadır. Engelli bireylerin üretim süreçlerine yeterli düzeyde katılamamaları, onların yalnızca ekonomik yaşamdan değil, aynı zamanda

toplumsal görünürlükten de dışlanmalarına neden olmaktadır. Bu dışlanma, fiziksel ya da zihinsel durumlarından ziyade, toplumda kaynaklara erişimde karşılaştıkları eşitsizliklerin bir sonucudur. Güç ilişkilerinin belirlediği toplumsal düzende, engelli bireyler ekonomik özgürlük, istihdam ve bağımsız yaşam gibi haklardan mahrum bırakılmakta; bu durum da toplumsal adaletsizliğin yeniden üretilmesine zemin hazırlamaktadır. Engelli bireylerin karşılaştığı engeller, bireysel çabanın ötesinde, sınıfsal ayrımların ve kaynak kıtlığının bir tezahürü olarak ortaya çıkmakta; bu nedenle engellilik, mevcut sosyal düzenin doğrudan bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

2.5.3. Sembolik etkileşimci yaklaşım

Sembolik etkileşimci yaklaşımı, toplumu bireyler arası etkileşimlerin oluşturduğu bir yapı olarak gören ve sosyal gerçekliğin bu etkileşimler aracılığıyla inşa edildiğini savunan mikro düzeyde bir teorik çerçevedir (Blumer, 1969). Bu yaklaşımın kuramsal temelleri George Herbert Mead tarafından atılmış; daha sonra öğrencisi Herbert Blumer tarafından sistemleştirilmiştir. Bu teoriye göre, bireyler toplumsal yaşamda karşılaştıkları durumlara, bu durumlara yükledikleri anlamlar doğrultusunda tepki verirler.

İnsanlar doğdukları andan itibaren çevreleriyle sürekli etkileşim hâindedir ve bu etkileşim süreci, bireyin benlik algısını oluşturmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Toplumda bireyler, iletişim kurabilmek, sosyal bağlar geliştirebilmek ve kendilerini ifade edebilmek için ortak semboller aracılığıyla birbirleriyle ilişki kurmaktadır. Bu semboller; dil, jest ve mimikler, yazılı ya da sözlü ifadeler gibi çeşitli formlarda olabilir ve sosyal anlam taşıyan işaretler olarak toplumsal etkileşimde temel bir işlev görmektedir.

Sembolik etkileşimcilik, engellilik olgusunu da bu bağlamda değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, engelliliği sadece bireyin fiziksel ya da biyolojik bir özelliği olarak değil; aynı zamanda toplumla kurulan etkileşimler sonucunda oluşan ve şekillenen bir sosyal gerçeklik olarak görmektedir. Yani engellilik, bireyin sahip olduğu bir durumdan çok, toplumun bu duruma nasıl tepki verdiğiyle ilgili bir olgudur.

Bu çerçevede, Erving Goffman'ın damgalama (stigma) kuramı önemli bir yere sahiptir. Goffman (1963) damgalamayı “bireyin toplum tarafından tam bir insan olarak kabul edilmemesi” biçiminde tanımlamaktadır. Goffman'a göre, birey toplumla kurduğu etkileşimde, toplumun gözünde “normal” olarak kabul edilen değerlerle uyummadığında,

“kusurlu” olarak etiketlenmektedir. Engelli bireyler de çoğu zaman bu tür damgalamalara maruz kalmakta ve toplumsal etkileşim süreçlerinde “farklı” olarak konumlandırılmaktadır. Damgalama kuramı, toplumun bireylere yüklediği anlamlar ve norm dışı davranışlara verdiği tepkiler doğrultusunda bireylerin kimliğinin şekillendiğini ileri sürmektedir. Corker (1998) bireyin fiziksel farklılığı nedeniyle maruz kaldığı damgalama ve etiketlemelerin, onun hem toplum hem de kendi gözünde farklılaşmasına neden olduğunu belirtmektedir. Barnes (1992) ise dışlanmanın nedenini bireysel yetersizliklerde değil, toplumun engelleyici yapısında bulmaktadır. Lemert’in (akt. Mutluer-Gündüz, 2000, s.122) damgalama kuramı, bireyin kendisine yüklenen olumsuz etiketleri içselleştirerek benliğini bu etiketler üzerinden kurabileceğini ve bu durumun sosyal kimlik üzerinde kalıcı bir etki yaratabileceğini öne sürmektedir.

Toplumda engelli bireylere yönelik duygu ve düşünceler çoğu zaman damgalama ile iç içe geçmiştir. Bu durum, engelliliğin nasıl tanımlandığı ve toplum içinde nasıl konumlandırıldığıyla doğrudan ilişkilidir. Goffman (1963) damgalamayı bireyin toplum tarafından aşağılanması, dışlanması ya da değersizleştirilmesi süreci olarak tanımlar. Engelli bireyler, toplumun onlar hakkında geliştirdiği önyargılarla baş etmek zorunda kalırken, bu durum onların kimliklerinin olumsuz bir şekilde şekillenmesine neden olmaktadır. Bu süreçte engelli bireyler yalnızca “yardıma muhtaç” ya da “eksik” değil, aynı zamanda kolayca “gözden çıkarılabilir” bireyler olarak görülmektedir. Goffman’ın damgalama kuramına göre, toplumun “normal” kabul ettiği ölçütlere uymayan bireyler, eksiklikleriyle tanımlanmaktadır ve bu da onların sosyal hayatta dışlanmalarına yol açmaktadır (Goffman, 1963). Zihinsel engelliler üzerine yapılan çalışmalarda da bu duruma benzer şekilde değinilmiştir. Oğuz (2015) zihinsel engelli bireylerin toplum tarafından edilgen, bağımlı ve dışlanabilir olarak kodlandığını; bu durumun onları hem sosyal rolleri hem de kimlikleri açısından görünmez kıldığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, damgalama süreci yalnızca bireysel farklılıkların fark edilmesiyle değil, bu farklılıkların kusur ya da yük olarak tanımlanmasıyla biçimlenmekte; bireyin toplumla kurduğu ilişkiyi ciddi şekilde zedelemektedir (Goffman, 1963; Goodley, 2011; Oğuz, 2015).

Engelli bireylerin deneyimlediği toplumsal dışlanma, etiketlenme ve ayrımcılığı açıklamak için önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Engelli bireylerin maruz kaldığı damgalama süreçleri yalnızca bireyin benlik algısını değil, toplumla olan ilişkilerini ve toplumsal rollerini de doğrudan etkilemektedir.

Zihinsel engelliler üzerine yapılan çalışmalarda olduğu gibi, Alptekin'in (2024) çalışmasında da engelli bireylerin yalnızca fiziksel farklılıkları nedeniyle değil, bu farklılıkların toplum tarafından bir kusur, eksiklik veya tehlike olarak tanımlanması nedeniyle sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları vurgulanmaktadır. Damgalama, bireyin yalnızca fiziksel ya da zihinsel bir özelliğine atıfla değil, bu özelliğin toplumsal normlara uymadığı gerekçesiyle değersizleştirilmesi yoluyla işlemektedir. Özellikle aile, eğitim, istihdam ve ulaşım gibi alanlarda karşılaşılan sosyal dışlanma biçimlerinin, damgalama sürecini pekiştirdiği ve bireyin yalnızca toplumsal değil, aynı zamanda ekonomik ve psikolojik açıdan da dezavantajlı bir konumda bırakıldığı belirtilmektedir (Alptekin, 2024).

Bu damgalama, yalnızca fiziksel farklılıklar üzerinden değil, aynı zamanda toplumsal rollerin beklentileri doğrultusunda da şekillenmektedir. Örneğin, çalışamayan, üretken olmayan ya da bakıma muhtaç birey olarak görülen engelli birey, bu rollerin dışında kaldığı için sosyal olarak dışlanmaktadır. Bu dışlanma, bireyin kendilik algısını da doğrudan etkilemekte ve birey zamanla kendini toplumun ona yüklediği sembollerle tanımlar hâle gelebilmektedir.

Engelli bireylerin maruz kaldığı damgalama, onların toplumsal yaşama katılımını sınırlandırmakta ve sosyal bütünleşmelerini zorlaştırmaktadır. Toplumda engelli bireyler hakkında kullanılan küçümseyici, dışlayıcı ya da acıma temelli ifadeler, bu damgalamanın yaygın örneklerindedir. Toplumda sıkça karşılaşılan dışlayıcı ve küçümseyici söylemler, engelli bireylerin yalnızca çevreleri tarafından kabul görmesini zorlaştırmakla kalmaz; aynı zamanda kendilerini ifade etmelerini ve sağlıklı bir kimlik geliştirmelerini de önemli ölçüde engellemektedir. Bu durum, bireylerin sosyal hayatta kendilerini geri planda tutmalarına ve zamanla toplumdan uzaklaşmalarına neden olmaktadır.

Sosyologlar, engelliliğe dair sosyal ve kültürel anlamları çözümleyerek, bireylerin bu deneyimle nasıl baş ettiklerini, toplum içinde kendilerine biçilen rolleri nasıl benimsediklerini ve çevreleriyle nasıl ilişkiler kurduklarını incelemektedir (Orhan ve Özkan, 2020, s. 5). Bu çerçevede sembolik etkileşimcilik yaklaşımı, engelli bireylerin günlük yaşamda karşılaştıkları sosyal süreçleri ve bu süreçlerin birey üzerindeki etkilerini derinlemesine anlamak için güçlü bir teorik temel sunmaktadır.

2.5.4. Sosyal inşacı yaklaşım

Engelliliğin bireysel bir durum değil, sosyal olarak inşa edilmiş bir kimlik olduğu, sosyal inşa yaklaşımıyla vurgulanmaktadır (Davis, 1995, Oliver, 1996). Bu yaklaşım, engelliliği bireyin eksiklikleri ya da yetersizlikleri üzerinden değil; toplumun yapısı, kültürel normlar ve bireylerin deneyimleri üzerinden şekillenen bir toplumsal olgu olarak değerlendirmektedir (Barnes, 1992). Engelli bireylerin kimlikleri yalnızca dışsal damgalamalarla değil, aynı zamanda bireysel yaşam deneyimleriyle de şekillenmektedir. Bu süreç, toplumsal değişimle paralel biçimde ilerleyen bir sosyal inşa sürecini yansıtmaktadır.

Engellilik, sadece bireyin fiziksel farklılıklarından değil; aynı zamanda toplumun bu farklılıkları nasıl karşıladığından ve onlara nasıl anlam yüklediğinden kaynaklanan bir durumdur. Medya, eğitim, sağlık sistemleri ve mimari düzenlemeler gibi kurumsal yapılar, engelliliği nasıl tanımladıkları ve temsil ettikleri aracılığıyla bu sosyal inşa sürecinde etkin bir rol oynamaktadır (Goodley, 2013). Davis'e (1995) "engelli olma" ancak "engelli olmama" karşısındaki konumuyla anlam kazanmaktadır. Bu da kimliğin karşıtlıklar üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Burcu'ya (2006) göre ise, kimlik yalnızca bireyin kendini nasıl tanımladığıyla değil; toplumun bireyi nasıl algıladığı ve etiketlediğiyle de doğrudan ilişkilendirilmektedir.

Sosyal inşacı yaklaşım, engelliliği yalnızca bireyin fiziksel ya da tıbbi özellikleriyle sınırlı bir durum olarak değil, toplumsal ilişkiler ve kültürel söylemlerle şekillenen bir olgu olarak ele alınmaktadır. Bu anlayışa göre engellilik, bireylerin yaşadığı gerçeklikten çok, toplumun bu gerçekliğe yüklediği anlamlarla inşa edilmektedir. Yani, bir bireyin engelli olarak tanımlanması, bedenine atfedilen biyolojik farklardan ziyade, bu farkların toplumsal düzlemde nasıl yorumlandığıyla ilgilidir. Bu yaklaşım, bedeni sadece biyolojik bir yapı olarak değil, toplumsal ilişkilerin kurulduğu ve anlamların yüklendiği bir zemin olarak değerlendirmektedir. Toplum, bireylerin fiziksel farklılıklarını belli normlar çerçevesinde değerlendirerek onları çeşitli sosyal konumlara yerleştirilmektedir. Bu nedenle bedensel özellikler, bireyin toplumda nasıl algılandığını ve hangi sosyal rollere uygun görüldüğünü belirlemede önemli bir faktörü olmaktadır (Alpman, 2018, s. 5).

Sosyal inşacı bakış açısı, kimliğin doğuştan gelen bir özellik olmadığını, aksine kültürel ve sosyal süreçler sonucunda şekillendiğini savunmaktadır. Engellilik de bu çerçevede, bireyin yaşadığı fiziki durumdan çok, toplumla kurduğu ilişkiler, maruz kaldığı

sosyal normlar ve kültürel kabuller doğrultusunda şekillenen bir tanımlama sürecidir. Dolayısıyla birey, sadece bedeniyle değil, bu bedenin toplumsal anlamlarıyla da “engelli” olarak adlandırılır. Bu yaklaşım içinde, zayıf sosyal inşacılık ve güçlü sosyal inşacılık olmak üzere iki temel alt ayırım yer almaktadır (Açıkgöz ve Özil, 2023, s. 78). Zayıf sosyal inşacılık, fiziksel farklılıkların belirli ölçüde biyolojik temelleri olduğunu kabul etmektedir; ancak bu farklılıkların anlam kazanmasının toplumsal normlar ve değerlerle mümkün olduğunu savunmaktadır (Açıkgöz ve Özil, 2023, s. 78). Buna karşın, güçlü sosyal inşacılık, tüm gerçekliğin sosyal olarak üretildiğini öne sürmektedir ve engelliliğin de tamamen toplumsal bir yapı olduğuna inanmaktadır.

Zayıf sosyal inşacılık, farklılıkların fark edilmesine vurgu yaparken; bu farklılıkların toplum içinde nasıl eşitsizlik ve ayrımcılık ürettiği sorusunu çoğunlukla gündeme getirmemektedir (Açıkgöz ve Özil, 2023, s. 78). Güçlü sosyal inşacılık ise, engelliliği yalnızca biyolojik bir gerçeklik olarak değil; dil, söylem ve ideolojik yapıların oluşturduğu bir toplumsal inşa olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre, toplumsal güç ilişkileri ve söylemler, engellilik algısını derinden etkilemektedir (Siebers’tan akt. Açıkgöz ve Özil, 2023, s. 78). Sosyal inşacı yaklaşım, engellilik durumunu değerlendirirken bireylerin yalnızca fiziksel farklılıkları üzerinden tanımlanmasına karşı çıkmaktadır. Bu nedenle, engelli bireylerin toplumdaki yerini anlamak için sadece tıbbi tanımlamalara değil, aynı zamanda sosyal yapıların, kurumların ve kültürel kalıpların incelenmesi gerektiğini savunmaktadır (Burcu, 2015, s. 58).

Harold Garfinkel, bireyin toplumsal yapının kurucusu olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bireyler, yaşadıkları sosyal deneyimlere göre dünyayı anlamlandırmakta ve bu süreçte engellilik kavramını da yeniden üretmektedir (akt. Baydar ve Yılmaz, 2022, s. 27).

Lennard Davis ise, engelliliğin asıl sorununu bireyin fiziksel farklılığında değil, bu farklılığın toplum tarafından “normal dışı” olarak tanımlanmasında görür. Yani sorun, bireyin yeti kaybından çok, bu durumun toplumsal normlar ve kalıplarla dışlanmasıdır (akt. Sağiroğlu, 2017, s. 151).

Toplum, engelliliği çoğu zaman yalnızca eksiklik veya kusur olarak değerlendirmektedir. Oysa bu tanımlama süreci, fiziksel gerçekliğin ötesinde sosyal etkileşimler, kültürel yargılar ve dilsel kalıplarla şekillenmektedir. Bu nedenle engellilik, bireyin kendi gerçekliğinden çok, toplumun onun hakkında kurduğu anlamlarla var

olmaktadır. Engelliliğin toplumsal bir inşa olduğu yaklaşım doğrultusunda, engelli bireylerin kamu kurumlarında istihdamı, onları yardım nesnesi değil üretken yurttaş olarak görünür kılmaktadır. Ancak bu etkinin sağlanabilmesi, nitelikli ve yeterli sayıda istihdamla mümkün olmaktadır (Durmuş, 2023).

Sosyal inşacı yaklaşım, engelliliğin yalnızca bireysel bir durum değil, toplumsal olarak inşa edilen bir olgu olduğunu savunmaktadır. Bu anlayış, engellilikle ilgili bakış açılarının daha kapsayıcı, adil ve eşitlikçi olabilmesi için eleştirel düşüncüyü ve sosyal farkındalığı ön plana çıkarmaktadır.

2.5.5. Post-yapısalcı ve postmodern yaklaşım

Post-yapısalcı yaklaşımın anlaşılabilmesi için öncelikle bu düşünceye zemin hazırlayan yapısalcı kuramın temel varsayımlarını açıklamak gerekmektedir. Yapısalcı yaklaşım, 1950'li yıllarda ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu kuram, bir dile ait tüm öğelerin sesler, sözcükler ve anlamların bir sistem bütünlüğü içerisinde ortaya çıktığını savunmaktadır. Kökenini dilbilimden alan yapısalcılık, kültürel yapıyı da dilin işleyişi üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Bu anlayışta, dildeki çağrışım (benzerlik) ve zıtlık (karşıtlık) ilişkileri esas almaktadır (Wiseman, 2009). Yapısalcılığa göre, toplumsal ve kültürel etkileşim, fiziksel nesnelere kendisinden çok bu nesnelere yüklenen anlamlar üzerinden şekillenir ve bu anlamlar, toplumsal analizlerin merkezinde yer almaktadır.

Post-yapısalcı yaklaşım ise yapısalcılığa tepki olarak gelişmiş ve modernizmin nedensellik ve kesinlik anlayışına karşı bir duruş sergilemektedir. Bu kuram, çokluk ve çeşitliliği öne çıkararak, tek bir hakikatin olmadığını, her bireyin ve bağlamın kendi gerçekliğini ürettiğini savunmaktadır (Samav ve Sallanan Gül, 2021, s. 41). Post-yapısalcılık, doğa bilimleri ile insan bilimlerinin ayrı yöntemlerle ele alınması gerektiğini ileri sürerek, genellikle yerel ve mikro olaylara odaklanmaktadır. Jacques Derrida post-yapısalcılığın önde gelen isimlerinden biridir. Derrida, 1960'lı yıllarda dil ve yazı üzerine yaptığı analizlerde, yazının anlamının dışsal otoriteler (örneğin iktidar veya normlar) tarafından değil, metnin kendi içsel yapısı tarafından belirlendiğini ifade etmektedir (Altuğ, 2013, s. 231). Bu görüş, Derrida'nın sözmerkezcilik (*logocentrism*) kavramına yönelik eleştirisiyle doğrudan bağlantılıdır. Yazı ile söz arasında bir üstünlük bulunmadığını, her ikisinin de kendi anlam dünyaları içerisinde işlediğini savunmaktadır. Derrida'ya göre dil,

birey üzerinde mutlak bir iktidar oluşturmaz; birey, dilin sınırlarının ötesinde düşünme ve hareket etme kapasitesine sahiptir (Doğan, 2021, s. 94)

“Normal” olarak tanımlanan her tür standart, tarihsel ve toplumsal koşullar içerisinde şekillenmiş bir logos, yani anlam kodu olarak değerlendirilmektedir. Toplumun “normal beden” anlayışı da bir logos biçiminde işler ve engelli bireyler, bu anlayışa göre belirli normlar ve kalıplar çerçevesinde tanımlanır. Derrida’nın geliştirdiği yapısöküm (*deconstruction*) yöntemi, bu normların nasıl üretildiğini; “sağlam beden” anlayışının ardında hangi yapısal kabullerin yattığını çözümlemeyi hedefler (Gül, 2014). Bu yöntem, bedensel farklılıkların dışlanma biçimlerini görünür kılmaktadır.

Danfort ve Rhodes’a göre (akt. Ayaz, 2016, s. 58) engellilik yalnızca biyolojik bir durum değil; toplumsal söylemler aracılığıyla inşa edilen bir olgudur. “Yeterli” ve “Yetersiz” biçimindeki ikili karşıtlık, Derrida’nın eleştirdiği logos anlayışının temelinde yer almaktadır. Engellilik çoğu zaman fiziksel fonksiyonların eksikliğiyle açıklanmakta, bu da indirgemeci bir yaklaşıma yol açmaktadır. Yanık (2016) yapısöküm yaklaşımı ise bu tanımların sabit olmadığını, söylemler aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda engellilik, bedensel özelliklerden ziyade, toplumsal normlar ve söylemler doğrultusunda anlam kazanan bir yapı olmaktadır.

Michel Foucault (1992) post-yapısalcı yaklaşımı güç ve egemenlik kavramları üzerinden derinleşmektedir. Foucault’ya göre bireylerin kimlikleri yalnızca genetik ve bedensel özelliklerle değil, aynı zamanda toplumsal normlar ve iktidar ilişkileri aracılığıyla biçimlenir. Bu çerçevede engellilik, bireyin fiziksel ya da zihinsel durumu olmanın ötesinde, normatif yapılar ve güç ilişkileri içerisinde şekillenen bir sosyal durumdur. Foucault’nun (1992) “uysal beden” kavramı, bedenin otorite tarafından disipline edilmesini ifade etmektedir; bu noktada engelli beden, bu disipline aykırı görüldüğü için daha kolay dışlanmamaktadır.

Postmodern perspektif, engelliliği bireysel bir eksiklikten ziyade, toplumsal normlar ve baskılarla şekillenen bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Batı toplumlarında endüstrileşme ile birlikte bireysel çıkarların ön plana çıkması, kolektif dayanışma kültürünün zayıflamasına neden olmuş ve bu durum engelli bireylerin toplumla bütünleşmesini daha da zorlaştırmaktadır (Burcu, 2015, s. 66). Bu bağlamda post-yapısalcı yaklaşım da engellilik olgusunu yalnızca fiziksel bir farklılık olarak değil, söylem, iktidar

ve toplumsal normlar aracılığıyla biçimlenen bir toplumsal yapı olarak ele almaktadır. Açıkgöz ve Özil (2023) engelliliği post-yapısalcı perspektiften değerlendirerek, bireyin bedensel farklılıklarının modernitenin “normal” anlayışı çerçevesinde nasıl dışlanan bir kimliğe dönüştüğünü açıklamaktadır. Foucault’nun biyopolitika ve iktidar kavramları doğrultusunda yapılan bu değerlendirmelerde, engelliliğin sabit ve evrensel bir gerçeklikten ziyade, tarihsel, toplumsal ve söylemsel süreçler içinde inşa edilen bir olgu olduğu vurgulanmaktadır (Pangalyeva ve Güngörmez Akosman 2023, s. 226). Ayrıca, bu yaklaşım sosyal modelin bedensel deneyimi yeterince dikkate almayan yönünü de eleştirerek, engelliliğin yalnızca toplumsal engellerle değil, bu engellerin nasıl temsil edildiğiyle de ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bakış açısına göre, engellilik biyolojik bir farklılık olmanın ötesinde, toplumsal normlar, güç ilişkileri ve dilsel temsiller aracılığıyla anlam kazanmaktadır (Pangalyeva ve Güngörmez Akosman 2023, s. 226). Derrida’nın yapı söküm yöntemiyle görünür kılınan “normal” beden anlayışı, engelli bireyleri dışlayan normatif yapıları ifşa ederken; Foucault’nun “uysal beden” kavramı ise engelli bedenlerin iktidar tarafından disipline edilme biçimlerini sorgulama imkânı sunmaktadır. Bu bağlamda engellilik, toplumsal düzenin ürettiği normlara aykırılık üzerinden şekillenen bir durum olarak değerlendirilmekte ve bu normların sürekli olarak yeniden üretildiği bir söylemsel alan içerisinde konumlandırılmaktadır.

2.5.6. Feminist yaklaşım

Feminist yaklaşım, cinsiyet eşitsizliği, kadın ve toplum ilişkisi ve bu ilişkideki dönüşümün anlaşılmasını hedeflemektedir (Solmaz ve Yıldız, 2023, s. 173). Engellilik alanında bu teorik yaklaşımı benimseyen önemli isimler arasında Rosemarie Garland-Thomson, Carol Thomas, Jenny Morris ve Susan Wendell yer almaktadır. Feminist kuram, engellilik ile toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki ilişkiyi kesişimsel bir bakış açısıyla incelemektedir. Gürcü (2024) bu perspektif, ataerkil düzenin engelli kadınlar üzerinde kurduğu baskıcı politikaları görünür kılmaktadır. Bu politikalar, engelli kadınları daha dezavantajlı bir konuma sürüklerken toplumsal eşitsizlikleri de derinleştirmektedir. Kuram, engelli kadınların yaşadığı ayrımcılık ve maruz kaldıkları toplumsal baskıların, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemli bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır (Gürcü, 2024, s. 439).

Feminist yaklaşım, kadınların yaşamları boyunca karşılaştığı ayrımcılık, çifte standartlar, hak ihlalleri ve sosyal deneyimlere odaklanır; cinsiyet normlarını ve bu normlar etrafında şekillenen toplumsal yapıları sorgulamaktadır. Siebers'e (2001) göre, kadınların temsili yalnızca bedensel değil, sosyal ve kurumsal bağlamlarda da ele alınmalıdır. Garland-Thomson (2011) Bu kuram, engelliliğin kadınlık gibi doğal bir eksiklik olmadığını, aksine sosyal ve kültürel bağlamların bir ürünü olduğunu savunmaktadır. Engelliliği üstünlük ya da aşağılık hali olarak değerlendirmemek gerektiğini, bunun kötü bir yazgı gibi görülmesinin hatalı olduğunu vurgulamaktadır.

Bilgin, (2016) Kadınlara ve engellilere yönelik bedensel özellikler üzerinden inşa edilen kültürel baskı ve toplumsal ayrımcılığa dikkat çeken bu yaklaşım, ideal beden algısının kapitalist sistemle birleşmesi sonucunda, engelli ve kadın bedenleri üzerinde sürekli bir müdahale ve denetim mekanizmasının ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Engelli kadınların, bu iki ayrı baskı biçiminin kesişiminde yer alması, ideal beden algısının da etkisiyle daha yıpratıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum, beden üzerindeki hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesine neden olan hegemonik bir baskı ilişkisini doğurmaktadır. Kısaca, engelli ve kadın bedenleri “yardıma muhtaç”, “aciz”, “savunmasız” ve “öteki” olarak damgalanır; toplumsal normlar içinde sistematik bir dışlanma sürecine maruz kalmaktadır. Buz ve Karabulut (2015) çalışmasında, toplumsal cinsiyet temelli yapısal eşitsizlikler, kadınların yaşamında fiziksel engellilikten bağımsız olarak da derin etkiler yaratmakta olduğundan bahsetmektedir. Ortopedik engelli kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde hem kadın hem de engelli kimlikleri nedeniyle çifte ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır. Kadınlardan ev içi rolleri üstlenmeleri ve erkekleri rahat ettirmeleri beklenirken, bu beklenti engelli kadınlar için daha ağır bir baskıya dönüşmektedir. Eğitim hakkına erişimde yaşanan engeller, özellikle “kız çocuğu okumaz” gibi toplumsal kabullerle birleştiğinde, engelli kadınların eğitim ve istihdama katılımını ciddi biçimde sınırlandırmaktadır (Buz ve Karabulut, 2015). Bu durum, engelli kadınların yaşamlarının, toplumsal cinsiyet ve engelliliğin kesişiminde çok katmanlı bir ayrımcılıkla örüldüğünü göstermektedir. Duman ve Doğanay (2017) engelli kadınların yaşadığı dışlanma biçimlerini toplumsal normlar ve bu normların dayattığı performans beklentileri üzerinden ele almaktadır. Araştırma, toplumun kabul ettiği “normal” beden algısının dışında kalan bireylerin sistematik bir biçimde ötekileştirildiğini ortaya koyarken; engelli kadınların yalnızca engelleri nedeniyle değil, aynı zamanda kadın kimlikleri dolayısıyla da çoklu ayrımcılığa maruz kaldığını vurgulamaktadır. Bu durum, onların toplumsal yaşama

katılımını ciddi biçimde kısıtlamakta hem fiziksel hem de sembolik sınırlarla çevrelenmiş bir dışlanmışlık deneyimi yaratmaktadır. Çalışma, engelliliği ve toplumsal cinsiyeti kesişimsel bir çerçevede ele alarak, engelli kadınların maruz kaldığı dışlayıcı yapıların derinliğini görünür kılmaktadır.

İnce ve Kalkan (2023) Türkiye’deki engellilik çalışmalarında hâlâ tıbbi modelin etkisini sürdürdüğünü; bu modelin ise normatif olmayan bedenleri “eksiklik” olarak çerçevelediğini belirtmektedir. Bu anlayışa bir alternatif olarak feminist materyalist engellilik yaklaşımı önerilmektedir. Bu yaklaşım, beden işlevselliği ile beden imgesi arasındaki ilişkiyi yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve maddi bağlamlar içerisinde ele almaktadır. Farklılığı bir eksiklik olarak değil, sağlamcı toplumsal yapıların bir sonucu olarak değerlendiren bu kuramsal çerçeve, “normal beden” anlayışının aslında sosyal olarak inşa edilmiş bir kurgudan ibaret olduğunu ortaya koymaktadır.

Feminist materyalist engellilik yaklaşımı, araştırma araçlarının tarafsız olmadığını kabul etmektedir ve bu doğrultuda, engelli bireylerin deneyimlerini merkeze alan niteliksel ve katılımcı yöntemlerin önemine vurgu yapmaktadır. Feminist materyalist yaklaşım, olumlu beden imajı oluşturma çabalarında engelliliği eksiklik değil farklılık olarak değerlendiren bir perspektifi benimser ve bu yaklaşımın araştırma ile uygulamalarda daha yaygın hale gelmesi gerektiğini savunmaktadır (İnce ve Kalkan, 2023).

Orhan ve Özkan (2020) engelli bireylerin toplumda dezavantajlı bir kesimi oluşturduğunu; engelli kadınların ise hem kadın hem engelli kimlikleri nedeniyle çifte ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmektedir. Aile, eğitim, sağlık ve çalışma gibi temel yaşam alanlarında çeşitli engellerle karşı karşıya kalan engelli kadınların deneyimleri, feminist kuram ve engellilik sosyolojisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Kadın ve engelli olmanın getirdiği bu çifte dezavantaj, onları toplumun en kırılgan gruplarından biri hâline getirmektedir. Toplumsal cinsiyet kalıpları ve ataerkil yapılar, engelli kadınların kamusal alanda görünürlük kazanmalarını engellemektedir. Ulusal ve uluslararası düzenlemelerde engelli kadınlara yönelik özgül politikaların yetersiz kalması, bu bireylerin toplumsal yaşama eşit ve aktif biçimde katılabilmesini zorlaştırmaktadır (Orhan ve Özkan, 2020). Eğitim, istihdam ve sağlık gibi temel alanlarda erişilebilirliğin sağlanması, sosyal hizmetlerin toplumsal cinsiyet duyarlılığıyla yeniden yapılandırılması sürecin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Engelli kadınlar, aile içinde geleneksel cinsiyet rollerine

bağlı olarak çoğunlukla özel alanla sınırlı bir yaşam sürdürmektedir. Eğitim olanaklarına erişimleri kısıtlıdır; okul devam oranları ve mezuniyet düzeyleri, engelli erkeklerle karşılaştırıldığında daha düşüktür. Bu durum, engelli kadınların toplumsal yaşamdan dışlanmasına ve temel haklara erişimde ciddi eşitsizliklerin yaşanmasına neden olmaktadır (Orhan ve Özkan, 2020).

Engelli kadınlar, toplumsal yaşamda hem toplumsal cinsiyet normları hem de engellilik temelli ayrımcılıkla karşı karşıya kalarak çifte dezavantaj yaşamaktadır. Feminist kuramın sunduğu kesişimsel perspektif, bu grubun karşılaştığı baskıları görünür kılmakta; bedensel normlara dayalı kültürel beklentilerin ve ataerkil yapıların, engelli kadınların hayatını çok boyutlu biçimde sınırlandırdığını ortaya koymaktadır. Engellilik çalışmalarına feminist materyalist yaklaşımın dahil edilmesi, engelli kadınların yaşadığı yapısal eşitsizliklerin yalnızca bireysel değil, toplumsal, kültürel ve politik bağlamlarda da değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu bakış açısı, normatif beden anlayışını sorgularken; engelliliği bir eksiklik değil, farklılık olarak ele almaktadır ve engelli kadınların deneyimlerine dayalı daha kapsayıcı ve eşitlikçi politikaların geliştirilmesi gerekliliğini gündeme getirmektedir. Böylece hem literatürdeki teorik boşluklar tamamlanmakta hem de sosyal hizmetlerin ve toplumsal yapıların dönüşümüne katkı sunulmaktadır.

3. ENFORMASYON TOPLUMUNDA ENGELLİ OLMAK

3.1. Dijital Eşitsizlik

Enformasyon toplumu kavramı, modernleşme süreciyle yakından ilişkilidir ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde daha görünür hâle gelmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren enformasyon üzerine yürütülen tartışmalarla birlikte, sanayi toplumunun ötesine geçildiği ve farklı bir toplumsal yapının oluştuğu düşüncesi yaygınlık kazanmıştır (Aktaş, 2007, s. 182). Bu bağlamda, enformasyon toplumu ve dijital eşitsizlik gibi kavramların doğru anlaşılabilmesi için, öncelikle veri, enformasyon ve bilgi arasındaki ayrımların açıklığa kavuşturulması gereklidir. Türkçede bilgi ve enformasyon kavramlarının sınırları net bir biçimde çizilmediği için, bu iki kavram zaman zaman birbirinin yerine kullanılmakta ve karıştırılmaktadır. Ancak İngilizce literatürde bilgi (*knowledge*) ile enformasyon (*information*) arasında belirgin bir ayrım vardır (Yılmaz, 2009, s. 96).

Veri, bir olguya ilişkin nesnel gerçekliklerin kaydını ifade ederken; enformasyon, bu verilerin belli bir amaç doğrultusunda düzenlenerek anlamlı hâle getirilmiş biçimdir (Dilek, 2016, s. 88). Enformasyon, verilerin sistematik bir biçimde işlenmesi ve yapılandırılması sonucu ortaya çıkar. Arslan'a (2024) göre, enformasyon; görsel, işitsel ya da yazılı olarak sunulan, veriye kıyasla daha zengin ve işlenmiş mesajlardır. Bilgi ise, bireyin deneyim, sezgi, eğitim, duygu ve algısıyla harmanlanan, analiz edilmiş enformasyondur ve bu yönüyle daha çok bireysel bir yapı taşımaktadır. Bununla birlikte bilgi, yalnızca bireysel düzeyde değil; kurumların bilgi sermayesi üretmesi bağlamında da önem arz etmektedir (Arslan, 2024).

Türk Dil Kurumu'nun (2024) tanımına göre, bilgi; insan aklının erişebileceği gerçek ve ilkelerin tümünü ifade ederken, aynı zamanda öğrenme, araştırma veya gözlem yoluyla elde edilen doğruları ve insan düşüncesinin ürünü olan kavramları da kapsamaktadır. Bilgi, bu yönüyle anlam kazanmış veri olarak değerlendirilmektedir. Türk Dil Kurumu (2024) Enformasyon ise, Fransızca kökenli bir kavram olup; danışma, haber alma, tanıtma ve iletişim gibi anlamlara gelmektedir. Veri ise, bir araştırma ya da gözleme dayalı olarak oluşturulan tartışmaların temelini oluşturan nesnel gerçekliklerdir (TDK, 2024). Modern çağın en temel sorunlarından biri, enformasyona erişimde yaşanan dengesizliklerdir. Enformasyon toplumu, bilginin üretildiği, işlendiği ve dağıtıldığı; ekonomik, politik ve

kültürel süreçlerde belirleyici rol oynadığı bir toplumsal yapı olarak tanımlanmaktadır (Deniger, 1986, s. 16). Bu yapıda, dijital teknolojilerin yaygınlaşması ile birlikte, dijital eşitsizlik önemli bir sosyal problem hâline gelmektedir.

Bu yapıda, dijital teknolojilerin hayatın her alanına yayılmasıyla birlikte, dijital eşitsizlik giderek daha önemli bir sosyal problem hâline gelmektedir. Dijital eşitsizlik; bireylerin BİT erişim düzeyleri, bu teknolojileri ne ölçüde ve ne amaçla kullanabildikleri ile bu kullanımdan elde ettikleri yararlar açısından yaşadıkları farklılıkları ifade etmektedir. Başka bir deyişle, bazı bireyler internete, bilgisayara veya dijital hizmetlere kolaylıkla ulaşabilirken; bazıları ekonomik, coğrafi, eğitsel veya fiziksel engeller nedeniyle bu imkânlardan sınırlı şekilde yararlanabilmektedir. Bu durum, bireyler arasında bilgiye erişim, eğitim, istihdam ve sosyal katılım gibi alanlarda ciddi eşitsizlikler yaratmakta ve dijital uçurumu derinleştirmektedir.

Çevik ve Toplu (2023) göre, erişim düzeyindeki eşitsizlik, bireylerin internet, bilgisayar gibi dijital araçlara ulaşamaması ile ilgilidir. Hane halkı geliri, coğrafi konum, kırsal bölgelerde yaşama ve yaş gibi etkenler bu sorunu derinleştirmektedir. Kullanım becerilerindeki farklar ise bireylerin teknolojiyi ne ölçüde etkili kullanabildikleriyle ilgilidir. Eğitim düzeyi, sosyoekonomik durum ve yaş gibi faktörler, bu becerilerin gelişmesini doğrudan etkilemektedir. Dijital içeriklerin üretimi ve tüketimi yalnızca teknik bilgiye değil, bireylerin dijital topluma ne kadar dâhil olabildiklerine de bağlıdır.

Bilgi, her birey açısından aynı anlama gelmez; kişisel kullanım alışkanlıkları, bilgiyi edinme ve yorumlama biçimlerini şekillendirir. Bu nedenle, ekonomik kaynaklar, eğitim seviyesi, sosyal statü ve eğitime erişim gibi yapısal faktörler dijital eşitsizliğin temel nedenleri arasında sayılmaktadır. Ortaya çıkan bu eşitsizlikler; bireylerin iş bulma olanaklarını, toplumsal katılım süreçlerini ve fırsatlara erişimlerini doğrudan etkilemektedir. Dijitalleşmenin hızlandığı çağımızda, dijital araçlara erişim toplumsal bütünleşmenin anahtar unsurlarından biri hâline gelmiştir. Öztürk'ün (2005) değerlendirmelerine göre, Türkiye'de dijital uçurum, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimdeki dengesizliklerle kendini göstermektedir. Gelir düzeyi, eğitim durumu, yaşanılan bölge ve cinsiyet gibi pek çok faktör bu eşitsizliği daha da derinleştirmektedir. TÜBİTAK-BİLTEN tarafından yapılan araştırmalar, özellikle düşük gelirli ve eğitimsiz kesimlerin bu teknolojilerden yeterince faydalanamadığını ortaya koymaktadır (Öztürk, 2005 s.116). Bu yalnızca bir erişim sorunu

değil; aynı zamanda sosyal dışlanma, ekonomik eşitsizlik ve kültürel kopukluk gibi daha geniş sorunların da tetikleyicisidir.

Türkiye, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında dijital altyapıya erişim açısından geride kalmakta; mevcut politikalar ise bu açığı kapatmakta yetersiz kalmaktadır (Assadi, 2024, s. 412). Bu noktada, kamusal alanlarda internet erişiminin yaygınlaştırılması, bilgi okuryazarlığının geliştirilmesi ve özellikle dezavantajlı gruplara yönelik özel politikaların uygulanması hayati önemdedir. Bu nedenle, dijital teknolojilerin tasarımı ve kullanımında yalnızca teknik erişim değil, toplumsal eşitlik ilkeleri de gözetilmelidir. Erken'in (2022) çalışması da bu yaklaşımı destekler niteliktedir. Sanal gerçeklik (VR) ve metaverse teknolojilerinin sunduğu imkânlarla rağmen, görme engelli bireylerin bu ortamlarda karşılaştığı erişilebilirlik sorunlarına odaklanmaktadır. Söz konusu teknolojiler, görsel temelli altyapıları nedeniyle görme engelliler için dışlayıcı özellikler taşıyabilmektedir. Literatürde bu alana dair çalışmaların sınırlı olması ve yeni teknolojilerin tasarım süreçlerinde yeterli kapsayıcılığın gözetilmemesi, dijital dışlanmayı derinleştirmektedir. Çalışma, metaverse'e meta erişimde yaşanabilecek yapısal engelleri vurgulamakta ve dijital eşitsizliklerin kesşimsel biçimde yeniden üretildiğine dikkat çekmektedir.

Öztürk ve Çakır (2024) görme engelli bireyler, bilgisayar ve internet teknolojilerine erişimde ciddi engellerle karşılaşmakta; Braille materyallerin yüksek maliyeti, sesli kaynakların sınırlılığı ve grafik ağırlıklı web tasarımları dijital eşitsizliği derinleştirmektedir. Bu durum, yalnızca teknik değil, aynı zamanda hak temelli bir mesele olarak ele alınmalıdır. Eğitimde dijital teknolojilerin entegrasyonu, engelli bireylerin toplumsal katılımını artıracak önemli bir araçtır. Bu kapsamda, görme engelli öğrencilere tablet bilgisayar temin edilmesi, Braille yazıcılar ve ekran okuyucu gibi teknolojilerin yaygınlaştırılması, Türkçe dil desteği olan sistemlerin kullanılması önerilmektedir. Web sitelerinin erişilebilirliğini artıracak yasal düzenlemelerin yapılması ve kamu kurumlarının bu alandaki sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir. Ayrıca, sesli yayınların sayısı artırılmalı ve dijital kütüphaneler yaygınlaştırılarak kitaplara çevrim içi erişim sağlanmalıdır çözümleriyle dijital eşitsizliklere dikkat çekmektedir (Öztürk ve Çakır, 2024).

Tutar ve Akar (2023) dijital eşitsizlik kavramını belediyeler üzerinden değerlendirerek engelli bireyler açısından yeni bir dışlanma biçimini gündeme getirmiştir. Özellikle e-devlet ve e-belediye sistemleri üzerinden sunulan hizmetlerin, engelli bireylerin ihtiyaçları gözetilmeden tasarlanması, bu kişilerin dijital toplumun sunduğu olanaklardan yeterince

yararlanamamalarına neden olmaktadır. Bu durum, “dijital engellilik” olarak kavramsallaştırılan yeni bir eşitsizlik biçiminin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye’deki 30 büyükşehir belediyesinin internet siteleri dijital erişilebilirlik, dijital engellilik riski ve web performansı açısından değerlendirilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda yalnızca sekiz belediyenin (İzmir, Eskişehir, Diyarbakır, Trabzon, Tekirdağ, Mardin, Kocaeli ve Bursa) web sayfalarında engelli bireylerin erişimini kolaylaştırmaya yönelik düzenlemelere yer verildiği görülmüştür. Ancak bu belediyeler arasında yalnızca İzmir ve Diyarbakır, erişilebilirlik uygulamalarını kendi web sitelerine doğrudan entegre etmiştir. Geriye kalan altı belediye ise (Trabzon, Tekirdağ, Mardin, Kocaeli, Bursa ve Eskişehir) bu hizmeti e-Devlet sistemi aracılığıyla sunmaktadır (Tutar ve Akar, 2023).

Elde edilen bulgular, belediyelerin dijital hizmet altyapılarında ciddi eksikliklerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle belediyelerin, yalnızca fiziksel çevrede değil, dijital ortamda da erişilebilirliği güvence altına alması bir zorunluluktur. Web sitelerinin, evrensel erişilebilirlik standartları (örneğin WCAG 2.0) temel alınarak yeniden yapılandırılması gerektiği vurgulanmaktadır (Tutar ve Akar, 2023).

“BİT aracılığıyla sunulan elektronik kamu hizmetlerine erişimde karşılaşılan ciddi sorunlar, genellikle “Dijital Uçurum” veya “Dijital Eşitsizlik” terimleriyle ifade edilmektedir ve kavramların Türkçe’de yaygın olarak kullanılan genel bir karşılığı henüz bulunmamaktadır” (Çapar ve Vural, 2013, s. 1676). Dijital bölünme ilk olarak “National Telecommunications and Information Administration” (NTIA) tarafından “Ağ Üzerinden Düşmek: Kırsal ve Kentsel Amerika’da Sahip Olmayanlar Üzerine Bir Araştırma” başlıklı raporda yer verilmiştir (Ağaoğlu, 2022, s. 57). Dijital eşitsizlik kavramı, ilk olarak 1990’lı yılların ikinci yarısından sonra Amerika Birleşik Devletleri’nde yayımlanan makalelerde görünmeye başlamıştır (Kayış, 2021, s. 110). İlk başlarda ülkelerin gelişmişlik düzeylerini analiz etmek için kullanılırken, zamanla farklı toplumsal grupların bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim, bu teknolojileri kullanma ve üretime katılma konularındaki zorlukları da ele almaya başladığı bilinmektedir (Fiğan ve Dede Özdemir, 2020, s. 2).

Kartal vd.’nin (2017) vurguladığı dijital uçurum, bu bütünleşmenin herkes için eşit düzeyde gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Bilgiye dayalı ekonomi vurgusu, üretim ilişkilerindeki köklü değişimi açıklarken, dijital erişim olanaklarının sınırlılığı bu değişimin

tüm bireyleri kapsamadığını göstermektedir. Bu bağlamda, enformasyon toplumunun sunduğu olanakların adil biçimde dağıtılabilmesi, yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda sosyal politikaların da devreye girmesiyle mümkün olmaktadır. Dolayısıyla bilgi toplumunun gerçekten kapsayıcı olabilmesi, dijital eşitsizliklerin giderilmesine yönelik yapısal çözümlerin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Kartal vd., 2017).

Özsoy (2020) çalışmasında, dijital eşitsizlik kavramını üç bölüme ayırmıştır. Bunlar, birinci, ikinci ve üçüncü dönem dijital eşitsizlik olarak incelenmektedir. Bilgi teknolojiye erişimin eşit olmayışı dijital düzeyin ilk dönemini oluşturmakta, internetin gerekli beceriler etrafında kullanımı ve bunun yanı sıra bilgi arama ve bilginin değerlendirilmesi ikinci dönemi kapsarken, bireylerin ya da toplumların sosyoekonomik durumuna bağlı teknolojiden faydalanmaları, teknolojinin getirdiği fayda ve farkındalıklara dikkat çekmesi ise üçüncü dönem olarak adlandırılmaktadır.

3.1.1. Dijital eşitsizlikte birinci dönem: erişim farklılıkları

Dijital eşitsizliğin birinci düzeyi olarak tanımlanan erişim farklılıkları, bireylerin veya toplumların bilgi ve iletişim teknolojilerine (BİT) fiziksel erişim imkânlarının farklılık göstermesini ifade etmektedir. Bu düzeydeki eşitsizlik; internet altyapısına sahip olma, bilgisayar, akıllı telefon gibi dijital cihazlara ulaşabilme ve dijital ortama bağlanabilme gibi temel unsurlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Erten'e (2019) göre bu eşitsizlik düzeyi özellikle gelir seviyesi, eğitim durumu, coğrafi konum (kırsal ve kentsel ayrımı), cinsiyet ve dil gibi demografik faktörlerle yakından ilişkilidir. Türkiye'de erişim kaynaklı dijital eşitsizlik hem bölgesel hem de toplumsal gruplar arasında kendini göstermektedir. Örneğin, kırsal bölgelerde yaşayan bireyler, kadınlar ve düşük gelirli kesimler teknolojiye erişimde daha dezavantajlı konumdadır. Bu durumun giderilmesi için altyapı yatırımlarının artırılması, dijital okuryazarlığın yaygınlaştırılması ve tüm toplumsal kesimlerin BİT'e erişiminin güvence altına alınması gerekmektedir.

Benzer şekilde Assadi'nin (2024) çalışmasında yer alan birinci düzey dijital eşitsizlik tanımı, bireylerin bilgi ve iletişim teknolojilerine fiziksel erişim yetersizliklerine odaklanmaktadır. Assadi (2024) göre, bu tür eşitsizlik, internet altyapısının olmaması, cihaz eksikliği veya düşük gelir gibi nedenlerle ortaya çıkmakta; kırsal bölgelerde, yaşlı bireylerde, düşük eğitim düzeyine sahip bireylerde ve kadınlarda daha yaygın şekilde

görülmektedir. Assadi (2024) söz konusu durumun yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda sosyal dışlanmayı da tetikleyen yapısal bir sorun olduğuna ve dijital yoksulluğun temelinde yer aldığına dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, erişim düzeyinde yaşanan eşitsizliklerin, teknolojik araçlara sahip olamama, internete bağlanamama ya da düşük kaliteli bağlantı gibi çeşitli biçimlerde tezahür ettiği görülmektedir. Sezgin ve Fırat'a (2020) göre özellikle kırsal bölgelerde yaşayan ya da gelir seviyesi düşük olan bireyler, dijital araçlara erişimde büyük zorluklar yaşamaktadır. Şehir merkezlerinde yaşayan bireylerle, kırsal alanlarda ya da sosyoekonomik olarak dezavantajlı mahallelerde yaşayan bireyler arasında internet bant genişliği ve bağlantı kalitesi açısından ciddi farklar bulunmaktadır. Bu farklar, eğitime erişimdeki adaletsizlikleri ve sosyoekonomik eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir (Sezgin ve Fırat, 2020, s. 47).

Özsoy'un (2020) belirttiği gibi, küresel istatistikler internet erişiminde genel bir artış olduğunu gösterse de dünya nüfusunun önemli bir kesimi hâlen internet hizmetlerinden yoksundur. Van Dijk'e (2020) göre özellikle bölgesel dağılımın eşit olmadığı coğrafyalarda elektriğe erişim gibi temel teknolojik kaynaklara ulaşım da ciddi farklılıklar yaratmaktadır. Bununla birlikte, kırsal alanlarda teknik olarak erişim mevcut olsa bile, bu çoğunlukla sınırlı ya da düşük bant genişliğine sahip bağlantılarla sınırlı kalmaktadır (Dijk, 2020, s. 58).

Dijital eşitsizliğin birinci düzeyi olarak tanımlanan erişim farklılıkları, engelli bireyler açısından çok katmanlı bir soruna işaret etmektedir. Fiziksel, duyuşsal, zihinsel ya da psikososyal engelliliğe sahip bireyler, sadece ekonomik ya da coğrafi nedenlerle değil, aynı zamanda erişilebilirlik tasarım eksiklikleri nedeniyle de dijital teknolojilere ulaşmakta zorlanmaktadır. Örneğin, görme engelli bireylerin ekran okuyucu yazılımlarına uyumlu olmayan web sitelerine erişimi mümkün olmayabilirken, işitme engelli bireyler altyazı içermeyen video içeriklerden yeterince faydalanamamaktadır.

Assadi'nin (2024) belirttiği gibi dijital eşitsizlik yalnızca teknolojik bir sorun değil, toplumsal dışlanmayı yeniden üreten yapısal bir olgudur. Engelli bireyler açısından bu dışlanma, dijital teknolojilerin tasarım süreçlerinde evrensel erişilebilirlik ilkelerinin yeterince gözetilmemesiyle daha da derinleşmektedir. Erişim imkânı olan bölgelerde bile yardımcı teknolojilerin eksikliği, engelli bireylerin teknolojiyi bağımsız biçimde kullanmalarını engelleyebilmektedir. Erten'in (2019) çalışmasında da vurgulandığı üzere, dijital eşitsizliğin giderilmesi yalnızca teknik altyapı yatırımlarıyla sınırlı kalmamalı, aynı zamanda dezavantajlı grupların özel gereksinimlerine yanıt verecek şekilde dijital

okuryazarlık programları ve erişilebilirlik standartları geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle engellilik türüne göre özelleştirilmiş teknolojik çözümler (örneğin işaret dili desteği, sesli geri bildirim sistemleri, dokunsal ara yüzler) geliştirilmeden dijital erişim hakkında söz etmek mümkün değildir.

Van Dijk'in (2020) ortaya koyduğu altyapısal erişim farklılıkları, engelliler söz konusu olduğunda birleşik dezavantaj doğurur. Örneğin hem kırsal bir bölgede yaşayan hem de ortopedik engeli bulunan bir birey hem mekânsal erişim sorunları hem de dijital cihazlara fiziksel uyum eksikliği nedeniyle çifte dışlanma yaşamaktadır. Bu nedenle, dijital eşitsizlik kavramı yalnızca teknik erişimi değil; aynı zamanda engelli bireylerin bağımsız, eşit ve aktif dijital katılımını sağlayacak sosyal ve teknik düzenlemeleri de kapsamalıdır.

3.1.2. Dijital eşitsizlikte ikinci dönem: kullanım becerisi eşitsizlikleri

Dijital eşitsizlik yalnızca teknolojik araçlara erişimle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda bu araçların nasıl ve ne düzeyde kullanıldığına ilişkin farklılıkları da kapsamaktadır. Bu bağlamda, ikinci düzey dijital eşitsizlik, bireylerin dijital teknolojileri kullanma becerileri üzerinden şekillenmektedir. Özsoy'a (2020) göre, ikinci dönem araştırmalar, bilginin nasıl bir yetkinlikle kullanıldığına odaklanmakta ve dijital becerilerdeki ayrışmaları ön plana çıkarmaktadır. Dijital kullanım becerilerindeki bu farklılıklar; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve ekonomik koşullar gibi çeşitli sosyodemografik faktörlerden kaynaklanmaktadır.

Van Dijk (2002) dijital eşitsizliğin mevcut sosyal eşitsizliklerin bir yansıması olduğunu ve bu eşitsizliklerin zamanla daha da derinleşebileceğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede, dijital beceri eksiklikleri yalnızca bireylerin dijital araçları teknik olarak kullanamaması değil; aynı zamanda bu araçlardan sağladıkları faydaların da sınırlı kalması anlamına gelmektedir.

İkinci düzey dijital eşitsizlik iki ana boyutta incelenebilir: ilki, bireylerin temel dijital araçları (fare, klavye, tarayıcı sekmesi, imleç vb.) kullanma bilgisine sahip olup olmadıkları; ikincisi ise dijital içerikleri anlama, analiz etme ve değerlendirme becerileridir. Örneğin, bir bireyin e-posta açmayı bilmesi, arama motorlarını etkili kullanabilmesi veya çevrimiçi hizmetlerden yararlanabilmesi bu becerilere örnek teşkil etmektedir. Ekonomik durum ve eğitim düzeyi gibi faktörler, bireylerin dijital araçları ne amaçla ve nasıl kullandıklarını

doğrudan etkilemekte; haber takibi, e-devlet hizmetlerine erişim, ürün bilgisi edinme, çevrim içi bankacılık gibi uygulamalar daha yüksek dijital yeterlilik gerektirmektedir (Özkan, 2024, s. 55).

Dijital okuryazarlığı; yalnızca araçları kullanmak ya da bilgi aramakla sınırlı olmayan, bu süreçleri bilinçli, etkin ve kapsamlı bir şekilde yönetme yeteneği olarak tanımlamaktadır (Yazıcı, 2023, s. 2710). Dolayısıyla, dijital eşitsizliğin ikinci düzeyi yalnızca teknik bilgiye değil, aynı zamanda eleştirel düşünme ve bilgi değerlendirme gibi zihinsel becerilere de dayanmaktadır.

Atılgan (2003) toplumun bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim ve kullanım düzeyindeki sorunlarını iki başlık altında toplanmaktadır. İlki, altyapı eksiklikleri nedeniyle ortaya çıkan fiziksel erişim sorunları; ikincisi ise kullanıcıların dijital sistemleri etkin kullanamamasından kaynaklanan işlevsel yetersizliklerdir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ya da kırsal alanlarda yaşayan bireylerde bu ikinci tür eşitsizlik daha yaygın görülmektedir.

Çevik ve Toplu'ya (2023) göre, ikinci düzey dijital eşitsizlik; bireylerin yalnızca dijital araçlara sahip olup olmadıklarıyla değil, bu araçları ne ölçüde etkili ve bilinçli kullandıklarıyla ilgilidir. Araştırmada, dijital okuryazarlık, bilgiye erişim, araştırma ve değerlendirme becerileri bakımından bireyler arasında önemli farklar olduğu vurgulanmakta ve bu farkların özellikle eğitim alanında fırsat eşitliğini zedelediği ifade edilmektedir.

Benzer biçimde, Lombana-Bermudez vd. (2020) dijital eşitsizliği üç düzeyde ele almakta ve ikinci düzeyin bireylerin dijital becerileri ile bu becerilerden elde ettikleri kazanımlar üzerindeki farklılıklar yoluyla şekillendiğini belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında, dijital eşitsizliğin yalnızca teknolojik altyapıya erişimle sınırlı kalmadığı; kullanım becerilerindeki yetersizliklerin de bireylerin toplumsal ve ekonomik hayata katılımını sınırlayan önemli bir engel oluşturduğu anlaşılmaktadır (Lombana-Bermudez vd., 2020).

Dolayısıyla, dijital eşitsizliği bütüncül biçimde değerlendirmek için yalnızca teknik altyapı yatırımlarını değil, aynı zamanda dijital okuryazarlığı artırmaya yönelik eğitim politikalarını da içeren yapısal müdahalelere ihtiyaç duyulmaktadır. Engelli bireyler açısından değerlendirildiğinde, dijital teknolojileri kullanma becerisi yalnızca teknik bilgiye değil, aynı zamanda erişilebilirlik koşullarına da bağlı olmaktadır. İşitme, görme, ortopedik

veya zihinsel engeli bulunan bireyler, standart dijital araçlara erişseler bile bu araçları etkin biçimde kullanmakta çeşitli zorluklar yaşayabilmektedirler. Erken'in (2022) sanal gerçeklik ve Metaverse teknolojileri üzerine yaptığı çalışmada, görme engelli bireylerin bu dijital ortamlara erişimde ciddi sıkıntılar yaşadığı, bu durumun dijital dışlanmayı derinleştirdiği belirtilmektedir.

Bu çerçevede, dijital okuryazarlık kavramı engelli bireyler için yalnızca bilgiye erişim değil, aynı zamanda erişilebilir arayüzlerle bilgiye ulaşabilme ve bu bilgiyi anlamlandırabilme becerilerini de içermektedir. Örneğin, görme engelli bireylerin ekran okuyucu programlar yoluyla bilgiye ulaşmaları teknik donanım kadar eğitimli kullanım becerilerini de gerekli kılmaktadır. Ayrıca, işitme engelli bireyler için altyazı desteği sunulmayan videolar ya da işaret dili entegrasyonu olmayan platformlar, dijital içeriklerden faydalanmayı sınırlandırmaktadır. Bu durum, bireyin eğitim düzeyi ya da dijital araçlara sahip olup olmamasından bağımsız olarak, dijital ortamlardaki içeriklerin kapsayıcı olmaması nedeniyle eşitsizlik yaratmaktadır. Dolayısıyla, ikinci düzey dijital eşitsizlik bağlamında engelli bireyler hem teknik erişim hem de dijital beceri açısından çok katmanlı engellerle karşı karşıya kalmaktadır.

3.1.3. Dijital eşitsizlikte üçüncü dönem: fayda eşitsizlikleri

Dijital eşitsizlik, yalnızca teknolojik araçlara erişim ya da bu araçların nasıl kullanıldığı ile sınırlı kalmamakta, aynı zamanda bu teknolojilerden elde edilen faydaların bireyler arasında nasıl farklılık gösterdiğine de işaret etmektedir. Bu bağlamda, üçüncü düzey dijital eşitsizlik, bireylerin dijital araçları kullanmaları sonucunda ulaştıkları bilgi, hizmet ve fırsatlardan sağladıkları kazanımlar arasındaki farklara odaklanmaktadır.

Üçüncü düzey dijital eşitsizlik, bireylerin yalnızca bilgiye erişim düzeylerini değil, aynı zamanda bu bilgiyi ne ölçüde anlayabildiklerini, değerlendirebildiklerini ve kullanabildiklerini de kapsamaktadır. Kayış'a (2021) göre, bireylerin sosyoekonomik geçmişleri, gelir düzeyleri, meslekleri ve toplumsal konumları, dijital ortamlarda eriştikleri bilgilere ilişkin elde ettikleri faydaları doğrudan etkilemektedir. Bu noktada, bilgiye erişimin ötesinde, edinilen bilginin eleştirel bir süzgeçten geçirilerek anlamlandırılması ve etkili şekilde kullanılması, üçüncü düzey eşitsizlik bağlamında belirleyici olmaktadır. Ancak teknolojik araçların ve yüksek hızlı internet bağlantılarının maliyetli olması gibi ekonomik

engeller, özellikle düşük gelir grubundaki bireylerin bu imkânlardan yeterince faydalanamamasına yol açmaktadır. Dijital cihazlara erişim sağlansa dahi, bu bireylerin eğitim, sağlık ve istihdam gibi alanlarda sunulan dijital hizmetlerden sınırlı ölçüde yararlanabilmesi, dijital dönüşüm süreçlerinin toplumsal katılım açısından kapsayıcılığını zayıflatmaktadır.

Bu durumu daha da derinlemesine değerlendiren Ragnedda (2017) üçüncü düzey dijital eşitsizliğin teknik becerilerden ziyade, dijital araçların sosyal ve ekonomik hayata olan etkileri çerçevesinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, bireyler arasında mevcut olan sosyal tabakalaşmayı derinleştirmekte; eğitim, gelir ve kültürel sermaye gibi alanlardaki eşitsizlikleri yeniden üretmektedir. Dolayısıyla, bireylerin interneti ne kadar etkin kullanabildikleri ve bu kullanımın onlara ne ölçüde avantaj sağladığı, eşitsizliğin asıl boyutunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede Fiğan ve Dede Özdemir (2020) üçüncü düzey dijital eşitsizlikle ilgili çalışmaların henüz gelişim aşamasında olduğunu belirtmekte; ancak bu alandaki araştırmaların, dijital dönüşüm politikalarının şekillenmesi açısından büyük önem taşıdığını ifade etmektedir. Onlara göre, yalnızca fiziksel altyapıya yapılan yatırımlar dijital eşitsizliği ortadan kaldırmaya yetmemekte, bireylerin dijital ortamlardan elde ettikleri faydaları artırmaya yönelik sosyal ve ekonomik destek mekanizmalarının da geliştirilmesi gerekmektedir.

Üçüncü düzey dijital eşitsizlik, bireylerin bilgiye erişiminin ötesinde, bu bilgiden ne kadar fayda sağlayabildiklerine odaklanmakta; bu durum da dijital dönüşümün gerçek anlamda kapsayıcı olabilmesi için çok boyutlu ve bütüncül politikalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

3.2. İletişim ve Sosyal Medya Çalışmalarında Engellilik Kavramı

Engellilik, bireylerin toplumsal yapılar ve söylemler aracılığıyla, kültürel temsillerle birlikte şekillenen çok katmanlı bir olgudur. Bu nedenle iletişim çalışmaları, engelliliği sadece erişim ya da teknik uyumlulukla sınırlı bir çerçevede değil; medya temsilleri, dijital katılım olanakları ve toplumun engelliliğe dair sahip olduğu yerleşik bilgi ve kavramlarla birlikte ele alınmaktadır.

Medya araçları, engelli bireylerin toplumda nasıl algılandığını, hangi çerçevede görünür hâle getirildiğini ya da hangi durumlarda yok sayıldıklarını belirlemede önemli bir

rol oynamaktadır. Özellikle televizyon, sinema ve sosyal medya gibi mecralar, engelli bireylerin hangi temsillerle öne çıktığını, ne şekilde konuşulduklarını ve toplumla kurdukları ilişkinin nasıl biçimlendiğini ortaya koymaktadır. İletişim çalışmaları, bu temsilleri sorgulayan, engelli bireylerin deneyimlerini merkeze alan ve dışlayıcı yaklaşımları eleştiren bir bakış açısı geliştirerek toplumsal farkındalığın artmasına katkı sağlamaktadır (Yavalar, 2020). Medya içeriklerinin kapsayıcı şekilde tasarlanması, dijital ortamların herkes için erişilebilir kılınması ve engelli bireylerin anlatılarına yer verilmesi bu alandaki temel hedeflerden biridir. Bu sayede yalnızca engelli bireylerin sesi duyulmakla kalmaz, aynı zamanda toplumda kapsayıcılığı artıracak yeni iletişim biçimlerinin gelişmesine de zemin hazırlanmaktadır.

Doğutaş (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Türkiye'deki reklamlarda engelli bireylerin nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Medyanın toplumsal yansımaları ve bu yansımaların nasıl şekillendiği üzerine odaklanan araştırma, bu şekillenmelerin ardındaki gücü analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ilk aşamasında pilot bir araştırma gerçekleştirilmiş ve 25 gün boyunca seçilen on televizyon kanalı (ATV, FOX, TV8, SHOW TV, KANAL D, STAR TV, TRT 1, KANAL 7, TRT HABER, TRT ÇOCUK) izlenerek engelli bireylerin yer aldığı reklamlara rastlanıp rastlanmadığı gözlemlenmiştir. Ancak bu süreçte yapılan gözlemler sonucunda televizyon reklamlarında engelli bireylere yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu bulgunun ardından araştırma internet ortamına taşınmış ve engelli bireylerin yer aldığı reklamlar çevrim içi platformlar üzerinden toplanarak söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir (Doğutaş, 2021). Elde edilen reklamlar içeriklerine göre sınıflandırılmış; kamu spotlarının sayıca fazla olması ve benzer içerikler sunması nedeniyle analiz dışında bırakılmıştır. Çalışmayı oluşturan veriler ise tüketim odaklı reklamlardan seçilmiştir. Bu reklamlar, özellikle teknolojik ürün tanıtımı yapan ve teknolojiye yatırım yapan firmalara ait olup, belirli markaların engelli bireyleri odağa alan tanıtımlarını içermektedir. Ayrıca bazı destekleyici reklamların da incelemeye dahil edildiği belirtilmiştir (Doğutaş, 2021). Araştırmanın temel bulgularından biri, engelli bireylerin reklamlarda çoğunlukla teknolojik araçlar olmaksızın yaşamlarını sürdüremeyecek kişiler olarak temsil edilmesidir (Doğutaş, 2021). Tüketim odaklı reklamlarda bu bireyler genellikle dış desteğe bağımlı, yardıma muhtaç figürler olarak betimlenmiştir. Aynı zamanda bu reklamların, markaların toplumsal duyarlılık göstererek kendi imajlarını güçlendirme amacı taşıdığına da dikkat çekilmektedir. Bu reklamlar sıklıkla duygusal bir etki yaratma amacı taşımakta, izleyici üzerinde empati uyandırmayı hedeflemektedir. Destekleyici reklamlar arasında yer

alan bir örnekte ise Samsung'un işitme engelli bireylere yönelik hazırladığı reklam incelenmiştir. Bu reklamda, işitme engelli bireylerin sezgisel güçlerinin ön plana çıkarıldığı ve idealize edilmiş bir temsil biçiminin benimsendiği ifade edilmektedir. Ancak bu tür temsillerin, Türkiye'nin sosyal ve kültürel gerçekliğiyle örtüşmediği; dolayısıyla izleyiciyle yeterli düzeyde bağ kuramadığı vurgulanmaktadır. Genel olarak çalışmada, Türkiye'de engelli bireylerin medya temsillerinin oldukça sınırlı olduğu, yer verildiğinde ise gerçekçi olmayan veya mahremiyeti temel alan temsillere yer verildiği saptanmıştır (Doğutaş, 2021). Ayrıca engelli bireylerin ya aciz ve bağımlı figürler olarak ya da abartılı bir biçimde süper kahraman rolüne büründürülerek temsil edildiği belirtilmiştir. Reklamlardaki sahnelerin sosyal destek, erişilebilirlik, farkındalık ve toplumsal düzeni doğrudan yansıtmaktan uzak olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmanın sonunda, engelli bireylerin sadece 3 Aralık gibi özel günlerde değil, yılın her döneminde reklamlarda görünür kılınmaları gerektiği vurgulanmaktadır (Doğutaş, 2021). Özellikle çocuklara yönelik programlarda engelli karakterlerin daha fazla yer almasının, erken yaşta farkındalık geliştirilmesi açısından önem taşıdığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, engelli bireylerin yalnızca yardım alan kişiler olarak değil, yaşamın her alanında aktif bireyler olarak temsil edilmelerinin gerekliliği ifade edilmektedir (Doğutaş, 2021).

Demir'in (2021) çalışması, toplumsal değişim sürecinde kişiler arası iletişimin işitme engelli bireyler bağlamında nasıl bir görünüm sergilediğini incelemektedir. Özellikle sözsüz iletişim biçimlerinin ve beden dilinin, işitme engelli bireylerin toplumsal yaşantıları ve sosyalleşme süreçlerindeki yerini analiz eden bu araştırma, nitel yöntemle gerçekleştirilmiştir. Sorun odaklı bir yaklaşımla tasarlanan çalışmada, Türkiye Sakatlar Derneği Sinop Şubesi'ne üye olan dokuz engelli bireyle görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar; yaş, cinsiyet ve medeni durum gibi demografik değişkenler dikkate alınarak belirlenmiş, veriler tematik kodlamalar yoluyla çözümlenmiştir. Katılımcılar, sözsüz iletişimin kimi zaman onları "yaratık gibi hissettirdiğini" ifade ederek, dışlayıcı tutumların en çok beden dili aracılığıyla iletildiğine dikkat çekmiştir (Demir, 2021). Medya temsillerinde ve kitle iletişim araçlarında yer alan mesajların daha gerçekçi, kapsayıcı ve güçlendirici olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kamu spotları ve kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin, engelli bireyleri yalnızca yardım nesnesi olarak değil, toplumsal yaşamın eşit ve aktif öznesi olarak temsil etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, toplumun engellilik olgusuna yönelik algısının dönüşümünde iletişim araçlarına önemli sorumluluklar düştüğü ifade edilmektedir (Demir, 2021).

Araştırmada medya dili de önemli bir tartışma alanı olarak ele alınmaktadır. Özellikle kamu spotları ve sosyal sorumluluk kampanyaları, engelliliği temsil etme biçimleri açısından incelenmiştir. Katılımcılar, “Mavi Kapak Kampanyası” gibi yardım odaklı projelerin engelli bireyleri edilgen, yardıma muhtaç ve aciz figürler olarak sunduğunu; bu tür kampanyaların toplumsal algılarda güçsüzlük ve bağımlılık imgelerini pekiştirdiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda, söz konusu kampanyaların niyetinden bağımsız olarak, engelli bireyleri özne olmaktan uzaklaştırarak araçsallaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Demir, 2021).

Demir (2021) çalışması, engelliliğin yalnızca bireysel bir durum değil, toplumsal bir yapı ve ilişkisellik içinde anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, sözsüz iletişim biçimlerinin yalnızca iletişimi tamamlayan unsurlar değil, aynı zamanda toplumsal dâhil olma ya da dışlanma süreçlerinde etkili araçlar olduğu vurgulanmaktadır. Jestler ve mimikler gibi sözsüz iletişim unsurlarının, engelli bireylerin görünmez kılınmasına ve toplumsal dışlanmalarının yeniden üretilmesine neden olabileceği belirtilmektedir. Ancak bu unsurlar aynı zamanda bir direniş ve özneleşme alanı olarak da değerlendirilmektedir (Demir, 2021).

İnce'nin (2024) çalışması, engelli bireylerin sosyal medya ortamında hak temelli söylemleri nasıl ürettiklerini ve bu mecrayı bir mücadele alanı olarak nasıl kullandıklarını analiz etmektedir. Eleştirel Engellilik Çalışmaları perspektifiyle şekillenen bu araştırma, engelli bireylerin dijital araçlar yoluyla kendilerini ifade etme, hak talep etme, örgütlenme ve gönüllü desteği sağlama süreçlerine odaklanmaktadır. Literatür taramasına dayalı olarak hazırlanan çalışmada, Türkiye’de sosyal medya üzerinden yürütülen dijital hak mücadeleleri örnek olaylar ve güncel eğilimler çerçevesinde ele alınmakta; bu örnekler, literatürdeki kavramsal tartışmalar doğrultusunda Türkiye bağlamında değerlendirilmektedir (İnce, 2024).

Çalışmada öne çıkan temel bulgulardan biri, Türkiye’de engelliliğin hâlâ büyük ölçüde tıbbi model temelinde tanımlanmakta olduğudur. İnsan hakları temelli bir yaklaşımın yeterince yerleşmediği, bu nedenle hak temelli söylemlerin zayıf kaldığı ifade edilmektedir. Engelli bireylerin toplumsal yapıda en sessiz ve görünmez gruplardan biri olduğuna dikkat çekilmekte; okuryazarlık oranının yalnızca %36 düzeyinde olduğu, eğitim, istihdam ve siyasal katılım gibi alanlarda ise katılım seviyesinin düşük olduğu belirtilmektedir (İnce, 2024).

Çalışmada, sosyal medya ve dijital teknolojilerin kullanımında erişilebilirlik ve kullanılabilirlik sorunlarının hâlen önemli bir engel teşkil ettiği vurgulanmaktadır. Engelli bireylerin, genellikle “şükredilmesi gereken” kişiler olarak konumlandırılmaları, onları hak temelli taleplerde bulunmaktan alıkoymakta; bu durum, toplumsal algının dönüştürülmesini zorlaştırmaktadır (İnce, 2024). Bununla birlikte, çalışmada sosyal medyanın engelli bireyler için geleneksel medyanın dışlayıcı söylemlerine karşı alternatif bir alan sunduğu ifade edilmektedir. Engelli bireylerin sosyal medya aracılığıyla kendi dünyalarını kurabildikleri, özgün söylemler geliştirdikleri ve dijital aktivizm yoluyla görünürlük kazandıkları aktarılmaktadır. Sosyal medya, bu bağlamda yalnızca bir iletişim mecrası değil, aynı zamanda bir hak mücadelesi ve kamusal ifade alanı olarak tanımlanmaktadır (İnce, 2024).

İnce (2024) sosyal medyanın engelli bireyler açısından toplumsal algı ve söylemlerin dönüşümünde stratejik bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Dijital imkânların artmasıyla birlikte bireylerin eğitim, sınıf ve kültürel farklılıkları gibi yapısal eşitsizlikleri daha kolay aşabildikleri ve bu mecralarda daha fazla yer edinebildikleri belirtilmektedir. Sosyal medya platformlarının potansiyel erişilebilirlik sorumluluğunu büyük ölçüde minimize ettiği de çalışmada dikkat çeken bir diğer noktadır (İnce, 2024).

Örnek alınan her bir çalışma, engelliliğin yalnızca bireysel veya biyolojik bir durumdan ibaret olmadığını, aksine toplumsal olarak inşa edilen çok katmanlı bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda hâlâ egemenliğini sürdüren tıbbi modelin, engelliliği bireyin eksikliği ve tedavi edilmesi gereken bir kusur olarak tanımladığı, bu yaklaşımın ise temel hak, özgürlük ve temsil gibi kavramları gölgede bıraktığı ifade edilmektedir (Doğutaş, 2021; İnce, 2024). Özellikle medya temsillerinde engelli bireyler, çoğunlukla kendi başına var olamayan, sürekli bir başkasının desteğine ihtiyaç duyan, toplumsal rolleri yerine getiremeyen ya da yaşamlarını ancak teknolojik araçların yardımıyla sürdürebilen bireyler olarak sunulmaktadır (Demir ve Efe, 2020). tıbbi modelin etkisinin sürdüğünü göstermektedir (Doğutaş, 2021).

Bazı reklamlarda ise engelli bireylerin olağanüstü yeteneklere sahip süper bireyler olarak idealize edilmesi, gerçeklikten uzak ve temsiliyetin sınırlarını zorlayan bir algı yaratmakta; bu da Goffman (1963)’ın damgalama kuramı çerçevesinde değerlendirilebilecek bir stigma biçimi olarak öne çıkmaktadır (Demir, 2021). Engelli bireylerin ya aşırı muhtaç ya da aşırı güçlü olarak temsili, onları gündelik hayattaki sıradan varoluşlarından kopararak

toplumun dışında konumlandırmaktadır. Bu durum hem temsil krizine hem de toplumsal algıda bir yabancılaştırmaya yol açmaktadır.

Geleneksel medyada engelli bireylerin temsili çoğunlukla 3 Aralık Dünya Engelliler Günü gibi belirli tarihlerle sınırlı kalmakta ya da yalnızca kamu spotları aracılığıyla görünürlük sağlanmaktadır. Oysa medya yalnızca bilgi aktaran bir araç değil, aynı zamanda toplumsal algıyı şekillendiren güçlü bir ideolojik mekanizmadır (Doğutaş, 2021; İnce, 2024). Bu nedenle, engelli bireylerin temsiliyetinde süreklilik, çeşitlilik ve gerçeklik temelli yaklaşımlar ön planda olmalıdır.

Öte yandan, toplumsal inşa perspektifinde engellilik yalnızca bireysel bir yetersizlik değil; bireyin toplumsal ilişkiler, iletişim ağları ve çevresel faktörlerle kurduğu etkileşim sonucu şekillenen bir durumdur. Ancak bu sosyal modelin medyada yeterince yer bulamadığı görülmektedir (Demir, 2021). Sözsüz iletişim biçimlerinin jest, mimik ve beden dili gibi damgalayıcı biçimlerde kullanılması, engelli bireyleri “farklı” gösteren dışlayıcı bir temsile dönüşebilmektedir (Demir, 2021). Bu durum, bireylerin sosyal etkileşimde kendilerini değersiz ya da dışlanmış hissetmelerine neden olmaktadır. Bununla birlikte, sosyal medya platformları geleneksel medyaya alternatif bir mücadele alanı olarak öne çıkmakta; engelli bireyler bu mecralarda kendi söylemlerini kurarak görünürlük elde etmekte, örgütlenmekte ve hak temelli içerikler üretmektedir (İnce, 2024). Özellikle dijital ortamda yürütülen hak mücadelesi, hem bireylerin kendi kimliklerini inşa etmeleri hem de toplumsal damgalamaya karşı direnç göstermeleri açısından önemli bir araç haline gelmiştir. Ancak bu alanda da damgalamanın izleri silinmiş değildir; hak temelli yaklaşımlarda bile, engellilikle ilgili farkındalık çoğu zaman eksik kalmakta ve katılımcı temsiller sınırlı bir çerçevede kalabilmektedir.

Demir (2019), engelli bireylerin sosyal medya kullanımına ilişkin görüş ve deneyimlerini derinlemesine anlamayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve veriler yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Araştırma kapsamında toplam 25 engelli bireyle bire bir görüşmeler gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler araştırma problemleri çerçevesinde sistematik olarak sınıflandırılmış ve tematik analiz yoluyla çözümlenmiştir. Bulgular, engelli bireylerin toplumsal yaşama entegrasyonlarının önünde önemli engeller bulunduğunu ortaya koymuştur. Özellikle fiziksel mekânların erişilebilir olmaması, kent yaşamında ve gündelik faaliyetlerde karşılaşılan yapısal yetersizlikler ile toplumun engellilik konusundaki bilinç eksikliği,

katılımcıların sıklıkla dile getirdiği temel sorunlar arasında yer almıştır. Katılımcılar, toplumda engelliliğe yönelik genel duyarsızlığın kendilerini sosyal yaşamdan dışladığını vurgulamış; bu nedenle sosyal medya aracılığıyla daha fazla bilgilendirme yapılması, farkındalık çalışmalarının artırılması ve toplumsal duyarlılığın geliştirilmesi gerektiğini güçlü bir biçimde ifade etmişlerdir (Demir, 2019).

Kaldık'ın (2022) nitel yöntemle yürüttüğü araştırmada ise sosyal medyanın engelli bireyler için yalnızca bilgi edinme aracı olmadığı; aynı zamanda sosyalleşme, eğlenme, gündelik iletişim kurma ve kendini ifade etme gibi çok boyutlu işlemlere sahip olduğu ortaya konmuştur. Bu bulgular, engelli bireylerin sosyal medya platformlarını yalnızca bilgiye erişim amacıyla değil, aynı zamanda toplumsal bağlarını güçlendirme, kimliklerini görünür kılma ve gündelik yaşam pratiklerini çeşitlendirme amacıyla da yoğun şekilde kullandıklarını göstermektedir.

Bu gelişmeler, aslında iletişim teknolojilerindeki daha geniş ölçekli dönüşümün bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Son yıllarda teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte toplumsal yapılar ve bireylerin iletişim biçimleri önemli ölçüde değişime uğramıştır.

Özellikle internetin küresel ölçekte yaygınlaşması ve ulaşılabilir hâle gelmesi, teknolojik sistemler açısından büyük önem kazanmıştır. Bu dönüşüm, toplumsal ve ekonomik yapıların yeniden şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Castells, 2000). İnternet sayesinde bilgi üretimi hız kazanmış, bireyler zaman ve mekân sınırlarını aşarak bilgiye kolayca erişebilir hâle gelmişlerdir (Eken, 2020). Kanallarının yerini çift yönlü etkileşim imkânı sunan sosyal medya platformlarına bırakmasını sağlamış; bu durum, bireylerin gündelik yaşam pratiklerini ve toplumlar arası ilişkileri köklü biçimde dönüştürmüştür.

Sosyal medya, bireylere internete bağlı cihazlar aracılığıyla iletişim kurma, bilgi edinme, eğlenme ve farklı ihtiyaçlarını karşılama imkânı sunmaktadır (Kılıç ve Ateşgöz, 2018). Geleneksel fiziksel etkileşime dayalı sosyal ağların yerini, dijital platformlar aracılığıyla kurulan yeni iletişim biçimleri almıştır. Bu yeni medya ortamında bireyler, daha katılımcı ve etkileşimli bir iletişim deneyimi yaşamaktadır (Uluç ve Yarcı, 2017). Özellikle engelli bireylerin sosyal medyayı aktif şekilde kullanmaları, onların toplumsal hayata daha fazla dâhil olmalarını mümkün kılmaktadır (Morris vd., 2014). Engelli bireyler, geleneksel sosyal yaşam alanlarında karşılaştıkları fiziksel ve sosyal engeller nedeniyle sınırlı hareket

edebilmekte; ancak sosyal medya, bu engelleri kısmen ortadan kaldırarak toplumsal katılımlarını destekleyen alternatif bir alan sunmaktadır (Kaldık, 2022).

Sosyal medya, engelli bireylerin fiziksel engelleri aşarak daha geniş bir iletişim ağına dâhil olmalarına, sosyal bağlarını güçlendirmelerine ve daha görünür hale gelmelerine katkı sağlamaktadır. Bu ortamlar, engelli bireylerin yalnızlık duygusunu azaltmakta ve sosyal dışlanmaya karşı direnç geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Kent ve Taylor (2011). Sosyal medyanın kişisel gelişim, toplumsal katılım ve etkileşim açısından bireylere önemli fırsatlar sunduğunu belirtmektedir. Köten ve Erdoğan (2014) sosyal medyanın, engelli bireylerin iletişim kurmalarını kolaylaştırdığını ve fikir alışverişini teşvik ettiğini vurgulamaktadır. Bu etkileşim ortamları, engelli bireyler açısından hem sosyal hem de psikolojik faydalar sağlamaktadır. Sosyal medyanın engelli bireyler tarafından kullanımının artmasıyla birlikte, sosyal medya platformları engelli bireyler için önemli bir iletişim aracı haline gelmektedir. Özellikle sosyal etkileşimin yerini dijital platformların almasıyla, engelli bireylerin toplumsal hayata daha fazla katılım göstermesi sağlanmaktadır. Sosyal medya, bireylerin ulaşamadığı noktalarda yalnızlık hissini azaltmada ve duygularını birlikte iletişim kurarak ifade etmelerinde yardımcı olmakta; bu yönüyle engelli bireyler için önemli bir katılım aracı ve iletişim kanalı haline gelmektedir (Köten ve Erdoğan, 2014).

Ancak bu olumlu tablonun yanında bazı yapısal sorunlar da mevcuttur. Engelli bireyler, sosyal medya kullanımında erişilebilirlik kısıtları ile karşı karşıya kalabilmektedir. Sosyal medya platformlarının büyük kısmı görsel ve işitsel içeriklere dayalıdır; bu da işitme veya görme engelli bireylerin etkin kullanımını sınırlandırabilmektedir (Asuncion vd., 2012). Altyazı eksiklikleri, sesli betimleme yetersizlikleri gibi teknik sorunlar, bu bireylerin platformları tam anlamıyla kullanmalarının önünde engel teşkil etmektedir (Winslow, 2025).

Bunun yanı sıra, sosyal medya ortamlarında engelli bireylere yönelik olumsuz tutumlar, etiketlemeler, ayrımcı söylemler ve siber zorbalık gibi olgular da yaygın olarak görülebilmektedir (Goggin ve Newell, 2003). Bu tür dışlayıcı davranışlar, bireylerin toplumsal yaşamdan daha da uzaklaşmalarına ve psikolojik olarak olumsuz etkilenmelerine yol açabilmektedir. Haller (2010) sosyal medyada engelliliğin “ilham verici” ya da “acıma” temelli temsillerle sunulmasının, engelli bireyler hakkında olumsuz stereotipleri pekiştirdiğini ve bu bireylerin toplumsal rollerini sınırlandırdığını belirtmektedir.

Yılmaz (2019) görme engelli bireylerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarını incelediği çalışmasında, bu bireylerin platformları güncel haber takibi, bilgi edinme, eğlenme ve sosyal ilişki kurma amacıyla kullandıklarını saptamıştır. Benzer şekilde, Kılıç ve Ateşgöz (2018) ile Turgut vd. (2016) sosyal medyanın engelli bireyler tarafından sosyalleşme, yeni arkadaşlıklar kurma ve mevcut ilişkileri sürdürme amacıyla kullanıldığını göstermiştir. Bu bulgular, sosyal medyanın engelli bireyler için önemli bir toplumsal katılım aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

Öte yandan, teknolojik gelişmelerin sunduğu imkânlar, engelli bireylerin toplumsal katılım sorunlarını tamamen çözmek için yeterli değildir. Teknolojik çözümler kadar, bu bireylerin karşılaştıkları ekonomik, siyasal ve kültürel engellerin de ortadan kaldırılması gerekmektedir (Ellis ve Kent, 2011; Köten ve Erdoğan, 2014b). Ayrıca, dijital teknolojiler bağımlılık ve sosyal izolasyon risklerini de beraberinde getirebilmektedir. Bu nedenle, erişilebilirlik standartlarının yükseltilmesi ve fiziksel çevrenin evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda yeniden düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır (Tecim, 2019).

Sosyal medya platformları, engelli bireyler için yalnızca bir iletişim aracı değil; aynı zamanda toplumsal katılım, ifade özgürlüğü ve sosyal bağ kurma açısından da güçlü bir alan sunmaktadır. Ancak bu alanın etkin kullanılabilmesi, teknolojik altyapının yanı sıra toplumsal farkındalık, kültürel dönüşüm ve yapısal düzenlemelerle desteklenmelidir. Bu bağlamda dijitalleşme, engelli bireylerin toplumsal yaşama tam katılımını sağlamak için bütüncül sosyal politikalarla desteklenmesi gereken bir süreçtir.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu tezin temel amacı, işitme engelli bireylerin sosyal medya kullanımına ilişkin bireysel deneyimlerini, kullanım amaçlarını ve karşılaştıkları fırsatlarla engelleri derinlemesine incelemektir. Araştırma, işitme engelli bireylerin dijital ortamlardaki etkileşim biçimlerini anlamaya çalışırken, aynı zamanda bu süreçte karşılaştıkları zorlukları ve olanakları da analiz etmeyi hedeflemektedir. Akademik literatürde işitme engelli bireylerin sosyal medya deneyimlerine ilişkin çalışmaların sınırlı olması, bu konunun ele alınmasında temel gerekçeyi oluşturmaktadır.

Bu bağlamda tez, işitme engelli bireylerin sosyal medya platformlarını hangi amaçlarla kullandıklarını, bu platformlarda nasıl etkileşim kurduklarını ve sosyal medya kullanım süreçlerinde yaşadıkları olumlu ya da olumsuz deneyimleri kapsamlı bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada “Sosyal Medyanın Avantajları” ana başlığı altında, “Bilgiye Erişim ve Öğrenme Olanakları”, “İletişim Kurma ve Sosyal Bağlar” ile “Kendini İfade Etme, Katılım ve Dijital Temsiliyet” başlıkları altında ele alınmıştır. Özellikle işitme engelli kadınların sosyal medya deneyimleri toplumsal cinsiyet bağlamında ayrıca değerlendirilerek, bu bireylerin dijital ortamlarda karşılaştıkları özgün fırsatlar ve zorluklar da incelenmektedir.

Araştırmada ayrıca, sosyal medya kullanımının olumsuz yönlerine odaklanılmıştır. “Sosyal Medyanın Dezavantajları” ana başlığı altında; “Dijital Güvensizlik: Dolandırıcılık, Taciz ve Mahremiyet İhlalleri”, “Bilgi Kirliliği ve Erişilebilirlik Sorunları” ile “Sosyal Baskı, Tüketim Dayatması ve Kötü Örnek Oluşturma” temaları incelenmiştir. Katılımcıların bu konulardaki deneyimleri, sosyal medyanın sunduğu fırsatlar kadar riskler de barındırdığını ortaya koymaktadır.

Öte yandan, araştırmada katılımcıların sosyal medya kullanımına ilişkin önerileri de değerlendirilmiştir. “Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Katılımcı Önerileri” ana başlığı altında; “Altyazı ve Çevirmen Desteğinin Artırılması”, “Sosyal Medya Platformlarında Erişilebilirlik Politikalarının Güçlendirilmesi” ve “Dijital Güvenlik ve Bilinçlendirme Çalışmalarının Artırılması” öne çıkan temalar olmuştur. Bu öneriler, engelli bireylerin sosyal

medyada daha eşit, güvenli ve kapsayıcı biçimde yer alabilmeleri için dikkate alınması gereken başlıca hususları ortaya koymaktadır.

Bu kapsamda tezin araştırma soruları şu şekilde formüle edilmiştir: İşitme engelli bireylerin sosyal medya kullanım amaçları nelerdir? İşitme engelli bireyler dijital etkileşimlerinde ne tür yapısal fırsatlar ile engeller deneyimlemektedir? Cinsiyet eşitsizliği, dijital platformlardaki deneyimleri nasıl şekillendirmektedir? Araştırma sorularının doğası gereği çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve katılımcıların öznel deneyimlerini anlamaya olanak tanıyan yaklaşım kullanılmıştır. Nitel araştırma tasarımı, bireylerin duygu, düşünce ve deneyimlerini derinlemesine anlamayı amaçlayan, sayısal olmayan verilerle yürütülen, esnek ve yorumlayıcı bir yaklaşımdır (Ugwu ve Eze, 2023). Bu tercih ile anket temelli sayısal verilerin ötesine geçilerek, işitme engelli bireylerin deneyimlerini kendi dil ve kültürel bağlamları içinde doğrudan ifade etmelerine imkân tanınmıştır. Veriler, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmeler, katılımcıların iletişim biçimlerine uygun olarak işaret diliyle gerçekleştirilmiş; araştırmacının işaret dilini bilmesi, iletişimin kesintisiz sürmesini sağlamış ve elde edilen verilerin niteliğini artırmıştır. Araştırmacı, Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen İşaret Dili Programı'na katılarak 120 saatlik eğitim sonucunda işaret dili belgesi almaya hak kazanmıştır. Araştırmacının işaret dili bilmesi, araştırmacının engellilik konusuna bakış açısını dönüştürmüş, işitme engelli bireylerin iletişim deneyimlerini daha yakından anlamasını sağlamış ve bu araştırmanın yapılmasında önemli bir referans noktası olmuştur. Böylelikle kişisel birikim, görüşmelerin doğrudan, aracısız ve güven temelli şekilde ilerlemesine katkı sunmuştur. Derinlemesine görüşme, bireylerin deneyimlerini ve düşüncelerini ayrıntılı bir biçimde anlamaya olanak tanıyan, güvene dayalı, zengin nitelikli veriler sağlayan bir veri toplama tekniğidir (Demir ve Uslu, 2023). Polat'a göre (2022) yarı yapılandırılmış görüşme; araştırmanın konusu kapsamında belirlenen temalar doğrultusunda gerçekleştirilip, katılımcıların verdikleri yanıtlar ışığında ek sorular ya da yönlendirmelerin yapılabildiği bir görüşme türüdür. Bu tercih, işitme engelli bireylerin deneyimlerini doğrudan ve aracısız biçimde ifade etmelerine imkân tanıyarak araştırmanın hem içeriğini zenginleştirmiş hem de yönteme özgünlük kazandırmıştır. Literatürde engelli bireylerin dijital medya kullanımıyla ilgili yapılan birçok çalışmada, veri toplama aracı olarak sıklıkla anket formunun tercih edildiği (Turgut vd. (2016); (Kılıç ve Ateşgöz 2018); Yılmaz 2019) görülmektedir. Bu yöntem daha geniş örneklemelerden sayısal veri elde etme açısından avantajlı olsa da katılımcı deneyimlerinin, duygularının ve sosyal

bağlam içindeki anlamlandırmalarının derinlemesine ortaya konulmasında yetersiz kalabilmektedir. Ayrıca önceki araştırmalarda engelli bireylerin karşılaştıkları “dijital engel” olgusunun yalnızca teknik boyutuyla ele alındığı, toplumsal ve kültürel bağlamının ise yeterince incelenmediği görülmektedir. Bu nedenle bu tez çalışmasında, engelli bireylerin sosyal medya kullanımına ilişkin bireysel deneyimlerinin, karşılaştıkları engellerin ve sosyal katılım biçimlerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılabilmesi amacıyla derinlemesine görüşme tercih edilmiştir. Böylece işitme engelli bireylerin deneyimlerini kendi sesleriyle aktarabilmeleri sağlanmıştır. Araştırma, bu yönüyle yalnızca akademik bilgi üretmeyi değil, aynı zamanda ileride yapılacak çalışmalara rehberlik etmeyi de amaçlamaktadır.

Görüşme sorularının hazırlanmasında, engelli bireylerin sosyal medya kullanımına ilişkin mevcut literatürdeki çalışmalardan yararlanılmıştır. Sorular, Kılıç ve Ateşgöz (2018), Yılmaz (2019), Demir (2019) ve Kaldık (2022) gibi çalışmaların araştırma soruları ve araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda geliştirilmiştir. Kılıç ve Ateşgöz’ün (2018) Anadolu Üniversitesi Engelliler Entegre Meslek Yüksekokulu’nda yaptıkları çalışmada ise, işitme engelli öğrencilerin sosyal medya motivasyonları analiz edilmiştir. Katılımcıların %54,8’inin sosyal medyada günlük olarak zaman geçirdiği; en yaygın olarak WhatsApp’ı kullandıkları tespit edilmiştir. Çalışma, sosyal medyanın iletişim aracı olmanın ötesinde, aidiyet, sosyal görünürlük ve benlik sunumu gibi işlevler taşıdığını göstermiştir. Yılmaz (2019) tarafından yürütülen çalışmada, 43 görme engelli bireyin internet ve sosyal medya kullanım alışkanlıkları incelenmiş; anket yöntemiyle elde edilen bulgular, sosyal medyanın haber takibi, e-posta kullanımı ve bilgi arayışı gibi amaçlarla kullanıldığını ortaya koymuştur. Demir (2019) engelli bireylerin sosyal medya kullanımına ilişkin görüş ve deneyimlerini derinlemesine anlamak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve veriler yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Toplamda 25 engelli bireyle bire bir görüşmeler gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler, araştırma problemleri çerçevesinde tematik olarak analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, engelli bireylerin toplumsal yaşama entegrasyonlarının önündeki en temel engellerden birinin, fiziksel mekânların yetersizliği ve toplumdaki bilinç eksikliği olduğu belirlenmiştir. Katılımcılar, toplumun engellilik konusundaki genel duyarsızlığından şikâyet etmiş; bu nedenle sosyal medya aracılığıyla daha fazla bilgilendirme ve farkındalık çalışmalarının yapılması gerektiğini güçlü bir şekilde ifade etmişlerdir. Kaldık’ın (2022) nitel yöntemle yürüttüğü araştırmada ise sosyal medyanın engelli bireyler için sadece bilgi edinme değil, sosyalleşme, eğlenme ve kendini ifade etme aracı olduğu ortaya konmuştur.

Bu tez, Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler ve Sanat Alan Araştırma Kurulu'ndan alınan etik onay doğrultusunda yürütülmüştür. 17162298.600-70 sayılı karar ile verilen etik kurul onayı 25.02.2025 tarihinde alınmıştır. Görüşmelerden önce katılımcılara aydınlatılmış onam formu onaylatılmış, görüşmeler işaret dili aracılığıyla, katılımcıların taleplerine uygun olarak yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın özgün yönlerinden biri, işitme engelli bireylerle yapılan bu görüşmelerin işaret dili kullanılarak yürütülmüş olmasıdır. İşaret dili aracılığıyla, katılımcılar deneyimlerini doğrudan, kendi ifade biçimleriyle ve herhangi bir çeviri ya da aracıya gerek duymadan aktarabilmiştir. Görüşme sürecinde, yazarın işaret dili biliyor olması iletişimin kesintisiz bir şekilde sürmesini sağlamış, bu da hem katılımcıların kendilerini daha rahat ifade etmelerine olanak tanımış hem de veri niteliğini artırmıştır.

Yazar tarafından işaret dili ile toplanan veriler, tematik analiz ile analiz edilmiştir. Görüşmelerin analiz sürecinde kayıtlar incelenmiş ve benzer içerikler gruplanarak temalar oluşturulmuştur. Bu yöntemsel yaklaşım sayesinde araştırma, yalnızca bireysel deneyimleri betimlemekle kalmamış; aynı zamanda engellilik çalışmalarına kavramsal katkı sağlayacak bir rehber niteliği kazanmıştır.

4.2. Örneklem ve Katılımcı Profili

Araştırmanın örneklemini, Ankara'da yaşayan, Türk İşaret Dili bilen ve sosyal medya platformlarını aktif şekilde kullanan işitme engelli bireyler oluşturmaktadır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme ile kartopu örnekleme yöntemlerinin birlikte uygulanmasıyla belirlenmiştir. Görüşmeler ilerledikçe örneklem, belirli bir sosyal çevre içerisinde yoğunlaşmış ve zamanla doygunluk noktasına ulaşmıştır. Referans yoluyla ulaşılan katılımcıların büyük çoğunluğu, genellikle yalnızca güvendikleri yakın çevrelerinden bireyleri önermiştir.

Şubat 2025 ile Mart 2025 tarihleri arasında yürütülen araştırmada, toplam 13 katılımcıyla derinlemesine bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin her biri yaklaşık 45 ila 60 dakika sürmüştür.

Katılımcıların iletişim biçimleri farklılık göstermekte olup, beş ana grup altında sınıflandırılmıştır. Birinci grubu, yalnızca işaret diliyle iletişim kuran bireyler oluşturmaktadır. İkinci grupta hem işitme cihazı kullanan hem de işaret dili bilgisine sahip

bireyler yer almaktadır. Üçüncü grup, iletişimini büyük ölçüde dudak okuma yoluyla sürdüren bireylerden oluşmaktadır. Dördüncü grup ise hem işitme cihazı kullanan hem de dudak okuma becerisine sahip olan bireyleri kapsamaktadır. Beşinci ve son grubu, hafif düzeyde işitebilmesine rağmen iletişimde işaret dilini tercih eden bireyler oluşturmaktadır.

Katılımcıların kimlik bilgileri, araştırmanın etik ilkeleri doğrultusunda gizli tutulmuş ve her birey cinsiyet temelinde kodlanmıştır. Kadın katılımcılar “K”, erkek katılımcılar ise “E” harfiyle belirtilmiş ve her birine sırasıyla numara verilerek K1, E1 gibi kodlarla tanımlanmıştır (Bkz Tablo 4.1.). Aşağıda katılımcıların cinsiyet, yaş, meslek ve eğitim durumları daha detaylı olarak incelenmiştir.

Tablo 4.1. Katılımcı Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Eğitim Durumu
K1	Kadın	41	Grafiker	Üniversite Mezunu
K2	Kadın	33	Seramik Üreticisi	Üniversite Mezunu
K3	Kadın	50	Terzi Yardımcısı	Orta Okul Mezunu
K4	Kadın	28	Temizlik Görevlisi	Lise Mezunu
K5	Kadın	40	Grafiker	Üniversite Mezunu
K6	Kadın	32	Çay Dağıtım Personeli	Lise Mezunu
K7	Kadın	46	Ev Hanımı	Üniversite Mezunu
K8	Kadın	42	Çay Dağıtım Personeli	Üniversite Mezunu
E1	Erkek	36	Makine Ustası	Üniversite Mezunu
E2	Erkek	44	İşçi	Üniversite Mezunu
E3	Erkek	50	Bahçıvan	Orta Okul Mezunu
E4	Erkek	34	Seramik Üreticisi	Lise Mezunu
E5	Erkek	27	Çay Dağıtım Personeli	Lise Mezunu

4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma kapsamında yalnızca Ankara’da yaşayan ve Türk İşaret Dili (TİD) bilen bireylerle görüşmeler yapılmış; bu durum katılımcı profilini coğrafi ve dilsel açıdan sınırlandırmıştır. Katılımcı sayısı sınırlı tutulmuş, yalnızca aktif sosyal medya kullanıcıları araştırma kapsamına alınmış; sosyal medya kullanmayan ya da platformları pasif şekilde kullanan bireyler dışarıda bırakılmıştır. Ayrıca, TİD kullanımında bireyler arasında görülen bölgesel ve kişisel farklılıklar, bazı ifadelerin anlamlandırılmasında bağlam bilgisinin ve araştırmacının çözümleyici dikkati ihtiyacını artırmıştır. İşaret dili temelde görsel bir dil olarak anlamın doğrudan aktarımı üzerine kuruludur; ancak nüansların ve bireysel farklılıkların fazla olması, iletişim sürecinde bağlama özel yorumlamaları zorunlu kılmıştır.

Katılımcıların çoğu yalnızca tanıdıkları ya da güvendikleri kişilerin aracılığıyla davetlere olumlu yanıt vermiştir. Bu durum, araştırmanın sağlıklı yürütülebilmesi için sosyal çevreye dayalı güven ilişkisini zorunlu kılmıştır. Buluşma yerlerine gelmeden önce katılımcılardan defalarca zaman onayı alınmış ve görüşmelerin rahat ulaşılabilir mekânlarda yapılmasına özen gösterilmiştir. Görüşmelerin planlanması çoğunlukla WhatsApp üzerinden yapılan yazışmalar veya görüşmeler aracılığıyla gerçekleşmiş; bu süreçte aracı olan kişilerin desteğinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte, araştırmacının işitme engelli olmaması, ailesinde işitme engelli birey bulunmaması ve işaret dili öğrenme motivasyonu gibi hususlar bazı katılımcılar tarafından sorgulanmıştır. Sağır kültürünün kapalı bir topluluk yapısına sahip olması, dışarıdan bir araştırmacının kabul edilmesini zorlaştırmış; bu süreç güvene dayalı iletişimi güçleştirmiştir. Bu noktada, araştırmaya katılım konusundaki tereddüt yalnızca araştırmacıya değil, genel olarak akademik çalışmalara duyulan güvensizliğe de dayanmaktadır. Geçmişte yaşanan olumsuz deneyimler, bulguların nasıl kullanılacağına dair kaygılar yaratmış; bu nedenle görüşmeler öncesinde araştırma süreci kapsamlı biçimde açıklanmış, yapılacak çalışmaların amacı, yöntemi ve kullanım biçimleri ayrıntılı şekilde aktarılmıştır.

Araştırma sürecinde karşılaşılan bir diğer güçlük, bazı katılımcıların görüşmelere aile üyeleri, kardeşleri veya yakın arkadaşları ile birlikte gelmesidir. Bu refakatçiler özellikle hassas konular gündeme geldiğinde katılımcıların düşüncelerini çekinmeden ifade etmelerini engellemiş, bireyler genel ya da sınırlı ifadelerle yetinmek durumunda kalmıştır.

Bu durum, engelli bireylerle yapılan nitel araştırmalarda bağımsız katılımcı sesinin duyurulmasının ne kadar hassas bir denge gerektirdiğini ve refakatçilerin yalnızca destekleyici bir rol üstlenmeleri gerektiğini göstermiştir.

Araştırmacı işaret dili bilse de bireysel ve bölgesel farklılıklar zaman zaman iletişimde duraksamalara yol açmıştır. Araştırmacı bağlamı dikkatle izlemek, bazı soruları farklı biçimlerde tekrarlamak veya ek açıklamalar istemek zorunda kalmıştır. Katılımcılardan bazıları işaret diliyle düşüncelerini tam olarak ifade edemediklerini hissettiklerinde yazılı Türkçeye başvurmuş; bu tercih görüşme akışını yavaşlatmış, karmaşık duygu ve düşüncelerin aktarımında sürenin uzamasına neden olmuştur. Bu durum, dilsel nüansların ve kültürel bağlamın analiz sürecinde kritik öneme sahip olduğunu ortaya koymuştur. Tüm bu güçlükler, sağır kültürünün kapalı yapısı nedeniyle araştırmacının kabul edilmesinde yaşanan zorluklarla birleşmiştir. Ancak bu zorluklar aynı zamanda nitel araştırmanın dönüştürücü etkisini de ortaya koymuştur. Katılımcılarla kurulan güven ilişkisi, işaret dili aracılığıyla sağlanan iletişim ve araştırma sürecinde gösterilen duyarlılık, hem katılımcıların kendilerini ifade etme deneyimlerini zenginleştirmiş hem de araştırmacının engellilik çalışmalarına farklı bir perspektiften yaklaşmasını sağlamıştır.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

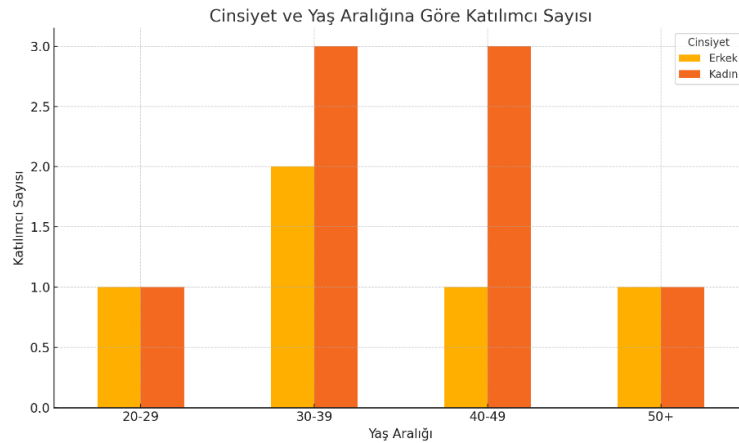
Bu araştırmada, 5'i erkek ve 8'i kadın olmak üzere toplam 13 katılımcı ile işaret dili aracılığıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların Demografik Bilgileri

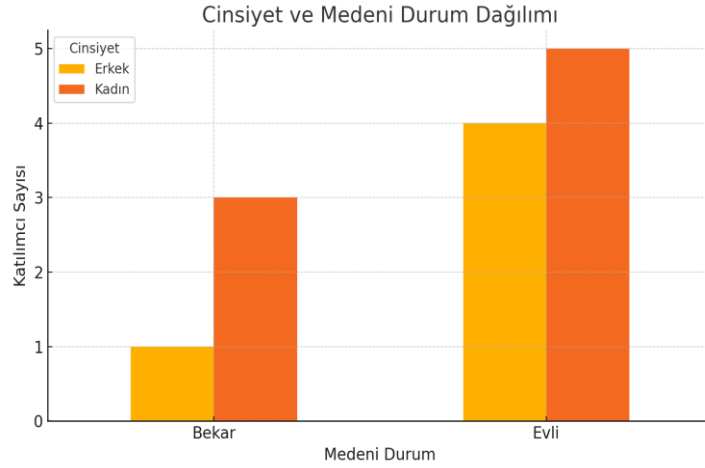
Grafik 5.1. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

Katılımcıların cinsiyet dağılımı Grafik 5.1.'de gösterilmiştir. Katılımcıların sekizini kadınlar, beşini ise erkekler oluşturmaktadır. Her iki cinsiyetten bireylerin görüşlerine yer verilmiş olması, çalışmanın temsil gücünü artırmakta ve cinsiyet çeşitliliği açısından olumlu bir tablo ortaya koymaktadır.

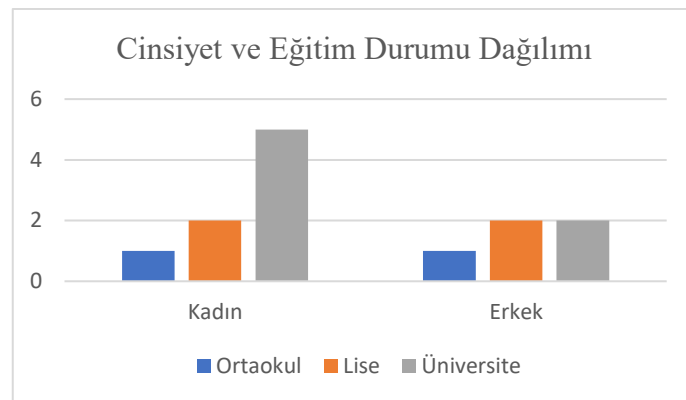
Grafik 5.2. Cinsiyet ve Yaş Aralığına Göre Katılımcı Sayısı

Grafik 5.2.'de katılımcıların yaş aralığı ve cinsiyet dağılımı gösterilmektedir. Dikey ekseninde katılımcı sayıları, yatay ekseninde ise yaş aralıkları belirtilmektedir. 20-29 yaş aralığında bir kadın ve bir erkek katılımcı, 30-39 yaş aralığında üç kadın ve iki erkek katılımcı yer almaktadır. 40-49 yaş aralığında üç kadın ve bir erkek katılımcı ve 50 yaş üzerinde ise bir kadın ve bir erkek katılımcı bulunmaktadır.

Grafik 5.3. Cinsiyet ve Medeni Durum Dağılımı

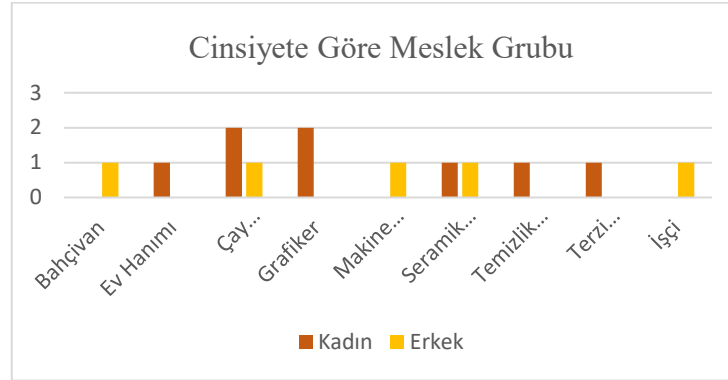
Grafik 5.3.'te katılımcıların cinsiyet ve medeni durumlarına ilişkin dağılım yer almaktadır. Verilere göre, bekâr olan katılımcılar bir erkek ve üç kadından oluşurken; evli olanlar dört erkek ve beş kadındır. Bu durum, hem cinsiyet hem de medeni durum açısından örnekleme belirli bir çeşitliliğin sağlandığını göstermektedir.

Grafik 5.4. Cinsiyet ve Eğitim Durumu Dağılımı

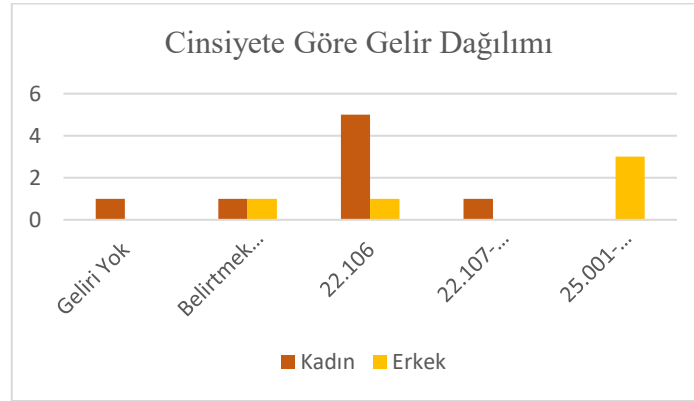
Grafik 5.4.'te, cinsiyete göre kadın ve erkek katılımcıların eğitim düzeyleri gösterilmektedir. Kadın katılımcıların biri ortaokul, ikisi lise ve beşi üniversite mezunudur.

Erkek katılımcıların ise biri ortaokul, ikisi lise ve ikisi üniversite mezunudur. Toplamda yedi katılımcının üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Grafik 5.5. Cinsiyete Göre Meslek Grubu

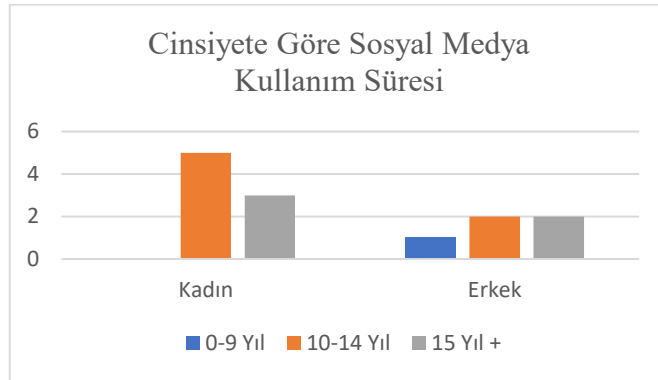
Grafik 5.5.'te, cinsiyete göre kadın ve erkek katılımcıların meslek grupları gösterilmektedir. temizlik görevlisi ve çay servisi personeli gibi mesleklerin ağırlıklı olarak kadın katılımcılar tarafından tercih edildiği görülmektedir. Bu durum, işitme engelli bireylerin meslek yaşamında üstlendikleri rollerin cinsiyete dayalı dağılımını ve mesleki çeşitliliği yansıması bakımından dikkate değer bir göstergedir.

Grafik 5.6. Cinsiyete Göre Gelir Dağılımı

Grafik 5.6.'da cinsiyete göre gelir dağılımı verilmektedir. Geliri olmayan bir kadın katılımcı bulunurken, bir kadın ve bir erkek katılımcı gelirini belirtmemiştir. Asgari ücret düzeyinde (22.106 TL) gelire sahip olan katılımcılar arasında beş kadın ve bir erkek yer almaktadır. 22.107 TL ile 25.000 TL aralığında bir kadın, 25.001 TL ile 30.000 TL aralığında ise üç erkek katılımcı bulunmaktadır. Kadın katılımcıların çoğunluğu 22.106 TL gelir

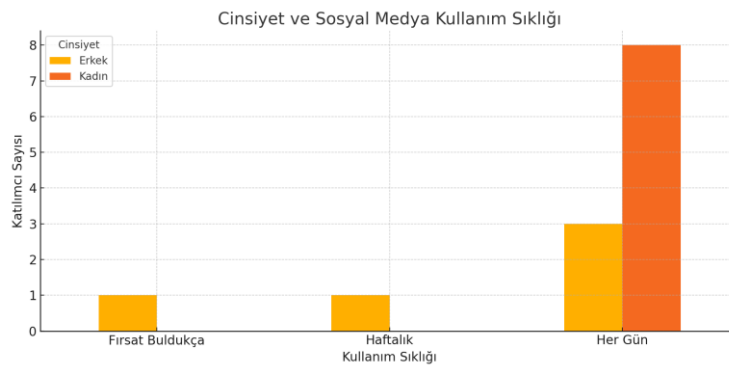
aralığında toplanırken, erkek katılımcılar en yoğun olarak 25.000 TL ile 30.000 TL aralığında yer almaktadır.

Grafik 5.7. Cinsiyete Göre Sosyal Medya Kullanım Süresi

Grafik 5.7.'de cinsiyete bağlı sosyal medya kullanım süreleri verilerine ulaşılmaktadır.

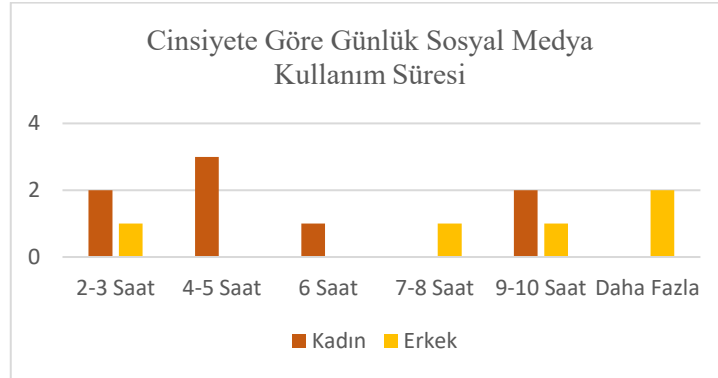
Kadın katılımcılar arasında sosyal medya kullanım süresi en yoğun olarak 10-14 yıl aralığında yoğunlaşmakta, beş kadın bu grupta yer almaktadır. Üç kadın ise 15 yıl ve üzeri süredir sosyal medya kullanmaktadır. Erkek katılımcılar daha dengeli bir dağılım göstermekte; 10-14 yıl ve 15 yıl üzeri gruplarında ikişer kişi, 0-9 yıl aralığında ise bir kişi bulunmaktadır. Bu durum, sosyal medyanın işitme engelli bireyler için uzun vadeli bir iletişim aracı olarak benimsendiğini göstermektedir.

Grafik 5.8. Cinsiyete Göre Sosyal Medya Kullanım Sıklığı

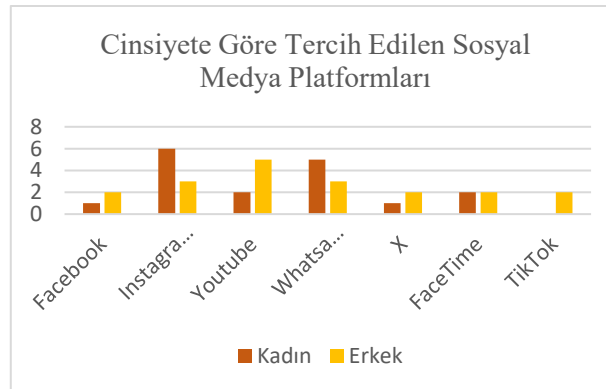
Grafik 5.8.'de görüşmeye katılan işitme engelli katılımcılardan sekiz kadın ve üç erkek, sosyal medyayı her gün aktif olarak kullandığı görülmektedir. Bu durum, sosyal medyanın işitme engelli bireylerin günlük yaşamında düzenli ve sürekli bir yer edindiğini,

iletişim, bilgi edinme ve sosyalleşme gibi temel ihtiyaçlar açısından vazgeçilmez bir araç haline geldiğini göstermektedir.

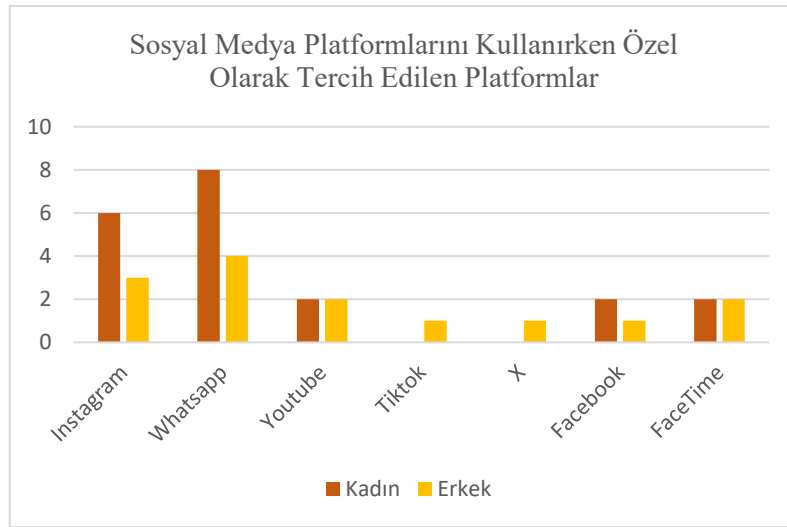
Grafik 5.9. Cinsiyete Göre Günlük Sosyal Medya Kullanım Süresi

Grafik 5.9.'da kadın ve erkek katılımcıların günlük sosyal medya kullanım sürelerine ilişkin dağılımları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Verilere göre kadın katılımcılar en yoğun olarak günde 4-5 saat sosyal medya kullanmakta olup bu grupta üç kadın yer almaktadır. Kadınlar arasında ayrıca 2-3 saat ve 9-10 saat aralığında sosyal medya kullanan ikişer kişi, 6 saat kullanan ise 1 kişi bulunmaktadır. Buna karşılık, erkek katılımcılar arasında en fazla kişi “daha fazla” sürede (10 saatten fazla) sosyal medya kullandığını belirtmiştir; bu grupta iki erkek yer almaktadır. Erkek katılımcılar ayrıca 2-3 saat, 4-5 saat, 7-8 saat ve 9-10 saat aralıklarında da birer kişiyle temsil edilmektedir. Erkekler arasında 6 saatlik kullanım bildiren bir katılımcı bulunmamaktadır. Bu bulgular, kadınların daha çok orta düzeyde (özellikle 4-5 saat) sosyal medya kullanma eğiliminde olduklarını, erkeklerin ise kullanım sürelerinin daha dağınık ve özellikle uzun süreli kullanıma daha yatkın olduklarını göstermektedir.

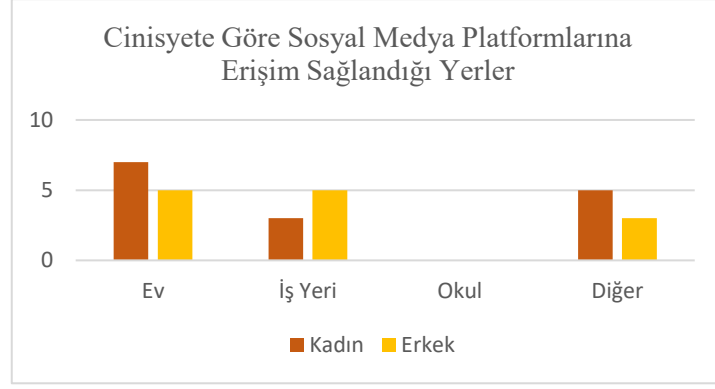
Grafik 5.10. Tercih Edilen Sosyal Medya Platformları

Grafik 5.10.'da cinsiyete bağı olarak sosyal medya platformlarının tercih edilme oranları gösterilmektedir. Görüşmeye katılan katılımcıların sosyal medya kullanımı; Instagram platformunu altı kadın ve üç erkek katılımcı kullanırken, WhatsApp beş kadın ve üç erkek tarafından tercih edilmektedir. YouTube kullanımında ise iki kadın ve beş erkek yer almaktadır. Facebook kullananların sayısı kadınlarda bir, erkeklerde ikidir. X platformunu ise bir kadın ve iki erkek tercih etmektedir. FaceTime kullanımının iki kadın ve iki erkek katılımcı tarafından tercih edildiği görülmektedir. TikTok platformu ise yalnızca iki erkek katılımcı tarafından kullanılmaktadır.

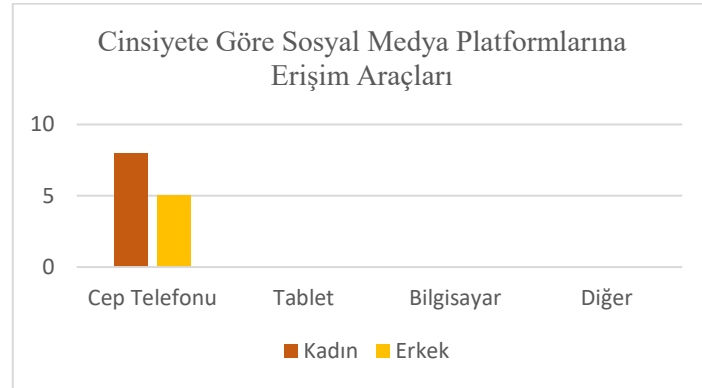
Grafik 5.11. Sosyal Medya Platformlarını Kullanırken Özel Olarak Tercih Edilen Platformlar

Grafik 5.11.'de, katılımcıların mevcut sosyal medya kullanım alışkanlıklarına bakıldığında, özel olarak tercih ettikleri farklı bir platformun bulunmadığı görülmektedir. Kadın katılımcılar arasında en çok tercih edilen uygulamalar WhatsApp sekiz kişi ve Instagram altı kişi ile öne çıkmaktadır. Erkek katılımcıların bu platformlara ilgisi daha sınırlı olup, WhatsApp'ı dört kişi, Instagram'ı ise üç kişi kullanmaktadır. YouTube her iki cinsiyet tarafından eşit sayıda, iki kadın ve iki erkek tarafından kullanılmaktadır. FaceTime da yine iki kadın ve iki erkek tarafından tercih edilmektedir. TikTok ve X yalnızca birer erkek katılımcı tarafından kullanılmakta, Facebook ise iki kadın ve bir erkek tarafından kullanılmaktadır. Bu veriler, kadın katılımcıların sosyal medyada daha aktif olduklarını ve özellikle iletişim odaklı platformlara yöneldiklerini göstermektedir. Erkek katılımcıların ise daha sınırlı ve benzer türde platformları tercih ettikleri gözlemlenmektedir.

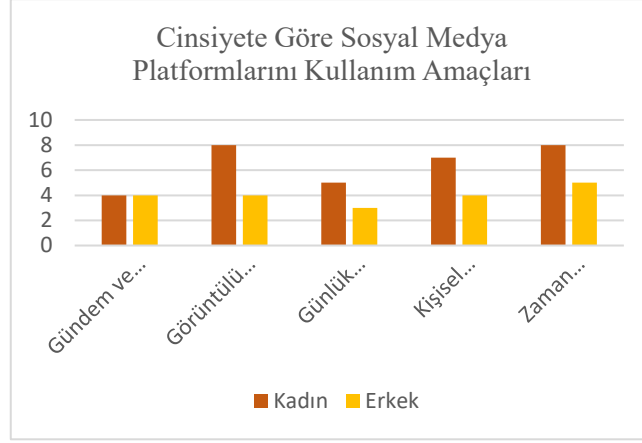
Grafik 5.12. Cinsiyete Göre Sosyal Medya Platformlarına Erişim Sağlandığı Yerler

Grafik 5.12., katılımcıların sosyal medya platformlarına erişim sağladıkları mekânları cinsiyet dağılımı çerçevesinde ortaya koymaktadır. Verilere göre, evden sosyal medyaya erişim sağlayan katılımcıların yedisi kadın, beşi erkektir. İş yerinden erişim sağlayanların ise üçü kadın, beşi erkektir. Okuldan sosyal medya erişimi sağlayan herhangi bir katılımcıya rastlanmamıştır. “Diğer” seçeneği altında yer alan toplu taşıma araçları, parklar gibi kamusal alanlar üzerinden erişim sağlayan katılımcılar arasında beş kadın ve üç erkek bulunmaktadır. Bu bulgular, sosyal medya kullanımının büyük ölçüde ev ve işyeri gibi bireyin günlük yaşamının merkezinde yer alan mekânlarda gerçekleştiğini göstermektedir.

Grafik 5.13. Cinsiyete Göre Sosyal Medya Platformlarına Erişim Araçları

Grafik 5.13.’de, katılımcıların sosyal medya platformlarına erişim sağladıkları araçlar cinsiyet dağılımına göre gösterilmektedir. Verilere göre, kadın katılımcıların sekizi ve erkek katılımcıların beşi sosyal medyaya cep telefonu aracılığıyla erişim sağlamaktadır. Grafik üzerinde tablet, bilgisayar ve diğer araçlar kategorilerinde herhangi bir kullanım bulunmamaktadır. Bu bulgu, hem kadın hem de erkek katılımcıların sosyal medya kullanımında cep telefonunu öncelikli araç olarak tercih ettiklerini göstermektedir.

Grafik 5.14. Cinsiyete Göre Sosyal Medya Platformlarını Kullanım Amaçları

Grafik 5.14.'te bireylerin sosyal medya platformlarını kullanım amaçları cinsiyet dağılımına göre gösterilmektedir. Verilere göre, kadın katılımcılar sosyal medyayı en yoğun olarak görüntülü görüşme ve zaman geçirme amaçlarıyla kullanmaktadır; her iki kullanım amacında da sekiz kadın yer almaktadır. Bu durum, kadınlar arasında sosyal medyanın hem iletişim kurma hem de eğlenme aracı olarak öne çıktığını göstermektedir. Erkek katılımcılar arasında ise dört kişi görüntülü görüşme, beş kişi ise zaman geçirme amacıyla sosyal medya kullandığını belirtmiştir. Katılımcıların sosyal medya kullanım amaçlarına ilişkin veriler, farklı işlevlerin bir arada tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Gündem ve haber takibi ile bilgi edinme amacı, hem kadın hem de erkek katılımcılar arasında eşit oranda belirtilmiştir; bu amaçla sosyal medya kullandığını ifade eden dört kadın ve dört erkek bulunmaktadır. Bu durum, sosyal medyanın her iki cinsiyet için de güncel gelişmeleri takip etme ve bilgiye hızlı erişim aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Günlük sosyal medya takibi amacı ise kadın katılımcılar arasında daha yaygındır; beş kadın ve üç erkek bu amacı dile getirmiştir. Kişisel paylaşımlar yapma ise cinsiyetler arasında belirgin bir farklılık göstermektedir; bu amacı belirten kadın katılımcı sayısı yedi iken, erkek katılımcı sayısı dört olarak kaydedilmiştir.

5.1. Sosyal Medyanın Avantajları

Sosyal medyanın sunduğu imkânlar açısından bakıldığında, katılımcıların en çok vurguladığı avantajın bilgiye erişim ve öğrenme olanakları olduğu görülmektedir. Sosyal medya, işitme engelli bireylere altyazı, görsel materyaller ve yazılı içerikler aracılığıyla güncel gelişmeleri takip etme ve eğitim kaynaklarına ulaşma fırsatı sunmaktadır. Bu sayede

platformlar, yalnızca eğlence ya da sosyalleşme alanı değil, aynı zamanda bilgi edinme ve öğrenme ortamı hâline gelmektedir. Ayrıca, katılımcılar sosyal medya aracılığıyla aileleri, arkadaşları ve benzer deneyimlere sahip bireylerle iletişimlerini sürdürmekte, bu durum da iletişim kurma ve sosyal bağların güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Sosyal medya aynı zamanda işitme engelli bireyler için kendini ifade etme, katılım ve dijital temsiliyet alanı sunmaktadır. İçerik üretme, yorum yapma ve paylaşımında bulunma gibi pratikler, işitme engelli bireyleri pasif kullanıcı olmaktan çıkararak aktif özne hâline getirmekte ve onların toplumsal görünürlüğünü artırmaktadır.

5.1.1. Bilgiye erişim ve öğrenme olanakları

Sosyal medya, işitme engelli bireyler için yalnızca bir iletişim aracı değil; bilgiye erişimi kolaylaştıran, öğrenme süreçlerini destekleyen ve toplumsal katılımı artıran önemli bir platformdur. Altyazı, yazılı içerik ve görsel materyallerin birlikte sunulması, daha önce erişimde zorlanılan bilgilerin anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu sayede gündelik yaşamdan eğitime ve mesleki gelişime kadar birçok alanda daha aktif bir katılım mümkün olmaktadır.

Bireyler sosyal medya üzerinden yeni bilgiler edinerek hem kişisel gelişimlerini desteklemekte hem de aile ve iş yaşamına katkı sunabilmektedir. Ebeveynler çocuklarının eğitimine yardımcı olurken, çalışanlar mesleki becerilerini geliştirme fırsatı bulmaktadır. Bu noktada katılımcılar, konuya ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

K3: “Bilmediğim şeylere erişebiliyorum, altyazı sayesinde video görüntüleriyle daha rahat anlıyorum ve bilgiye rahat ulaşıyorum. Sosyal medya platformları önemli çünkü altyazı var. Bu sayede yeni şeyler öğrenebiliyorum, çocuklarıma matematik ve resim gösterebiliyorum.”

E1: “Sosyal medya sayesinde yeni haberler öğrenebiliyorum, video seçenekleri ve alt yazı sayesinde sporları takip edebiliyorum ve yeni haberler sayesinde bilgi alabiliyorum.”

E2: “Bilmediğim yeni bilgiler öğrenebiliyorum, yazılı haberler sayesinde daha rahat anlayabiliyorum. Önemli rol oynuyor çünkü bütün sosyal medya platformlarında altyazı var. Bu gelişmeli.”

Sosyal medya, işitme engelli bireyler için yalnızca bilgiye erişim aracı değil, aynı zamanda öğrenme ve gelişim süreçlerini destekleyen bir platform olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların ifadeleri, sosyal medyanın hem bireysel öğrenmeyi hem de mesleki becerilerin gelişimini teşvik ettiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, merak edilen konuların hızlıca araştırılabilmesi ve uygulamalı bilgiler edinilebilmesi, günlük yaşam pratiklerine katkı sağlamaktadır. Özellikle altyazı desteği, eğitim içeriklerinin daha verimli takip edilmesine olanak tanıyarak bireylerin kariyer süreçlerinde ilerleme kaydetmelerine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda sosyal medya, işitme engelli bireylerin öğrenme deneyimlerini çeşitlendiren ve onları hem aile yaşamında hem de iş hayatında daha etkin kılan önemli bir dijital öğrenme ortamı niteliği taşımaktadır. Bu noktada katılımcılar, konuya ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

K4: “Yeni işimle ilgili bilgiler öğreniyorum, sayfaları takip ederek kendimi geliştiriyorum. Altyazı kullanabilmem benim en büyük tercihim. Dersleri takip ederken altyazı benim için çok önemli.”

K6: “Merak ettiğim konulara hızlıca ulaşabiliyorum. Bazen gördüğüm yeni bir el işini yapmak istediğimde sosyal medyadan arıyorum ve ne malzemelere ihtiyacım var onları öğreniyorum. İşitme engellilere yönelik haberleri takip ediyorum, etkinlikleri öğrenebiliyorum, videolar sayesinde altyazıda anlamadığım bir şey olursa ilişkilendirebiliyorum.”

Sosyal medya, işitme engelli bireyler için yalnızca bireysel öğrenme süreçlerini desteklemekle kalmamakta, aynı zamanda toplumsal yaşama aktif katılımı da güçlendirmektedir. Çeşitli haber kaynaklarına, spor karşılaşmalarına ve gündelik gelişmelere erişim imkânı, bireylerin toplumsal gündemden kopmadan güncel kalmalarını sağlamaktadır. Böylece sosyal medya, işitme engelli bireylerin pasif bir izleyici konumundan çıkarak toplumsal tartışmalara ve güncel konulara aktif biçimde dâhil olmalarına aracılık etmektedir. Bu süreç, bireylerin hem sosyal ilişkilerini güçlendirmekte hem de kendilerini daha görünür ve bütünlük bir toplum üyesi olarak konumlandırmalarına katkı sunmaktadır. Ayrıca, işitme engellilere yönelik özel içeriklerin ve etkinlik duyurularının paylaşılması, bireylerin kendi topluluklarıyla bağlarını güçlendirirken daha geniş toplumsal alanlarda da söz sahibi olmalarını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla sosyal medya, yalnızca bireysel bilgi edinme aracı değil, aynı zamanda toplumsal aidiyet ve

katılımı destekleyen dönüştürücü bir platform işlevi görmektedir. Bu noktada katılımcılar, konuya ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

K6: “Merak ettiğim konulara hızlıca ulaşabiliyorum. İşitme engellilere yönelik haberleri takip ediyorum, etkinlikleri öğrenebiliyorum, videolar sayesinde altyazıda anlamadığım bir şey olursa ilişkilendirebiliyorum.”

E1: “Sosyal medya sayesinde yeni haberler öğrenebiliyorum, video seçenekleri ve alt yazı sayesinde sporları takip edebiliyorum ve yeni haberler sayesinde bilgi alabiliyorum.”

İşitme engelli bireylerin sosyal medya kullanımına dair bu deneyimler, engellilik sosyolojisinde sıkça vurgulanan bilgiye erişim eşitsizliğinin pratikte nasıl aşılabildiğini göstermektedir. Katılımcılar, altyazı, yazılı içerik ve görsel destekler sayesinde gündelik yaşamda bilgiye daha kolay ulaştıklarını, ancak altyazı desteğinin çoğu zaman yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Bu noktada, Barnes ve Mercer’in (2003) belirttiği üzere, engelli bireylerin bilgiye erişim alanında karşılaştıkları dışlayıcı pratiklere karşı sosyal medyanın bir direnç alanı işlevi görebildiği ortaya çıkmaktadır.

İnsan hakları modeli perspektifinden bakıldığında, sorun bireyin işitme yetersizliği değil; altyazı, görsel destek ve erişilebilir içerik gibi araçların eksikliğidir. Bu yaklaşım, engelliliği bireyin tıbbi özellikleri üzerinden değil, toplumsal düzenlemeler ve hak temelli yaklaşımlar üzerinden tanımlamaktadır (Okur ve Erdugan, 2010). Sosyal inşacı bakış açısıyla değerlendirildiğinde de engelliliği belirleyen temel unsur bireysel yetersizlik değil; dijital içeriklerin nasıl tasarlandığı ve erişilebilirliğin hangi ölçüde sağlandığıdır (Burcu, 2006). Dolayısıyla sosyal medya, toplumsal düzenlemelerin eksikliğini telafi eden bir alan olarak işlev görmektedir ve engelliliğin toplumsal boyutunu görünür kılmaktadır.

Katılımcıların sosyal medya sayesinde yeni bilgiler öğrenmeleri, eğitim süreçlerine katılmaları ve gündemi takip edebilmeleri, dijital teknolojilerin kapsayıcı tasarlandığında güçlendirici bir rol üstlenebileceğini göstermektedir. Goggin ve Newell’in (2003) de ifade ettiği gibi, dijital ortamlar engelli bireyleri dışlayan değil, doğru tasarımlarla kapsayıcı ve dönüştürücü hale gelebilecek sosyal ortamlardır. Bu bağlamda sosyal medya, insan hakları modelinin işaret ettiği şekilde, işitme engelli bireyler için yalnızca bir iletişim aracı değil; aynı zamanda bilgiye erişimi mümkün kılan, toplumsal katılımı destekleyen ve eşitsizlikleri azaltan bir platform niteliği taşımaktadır.

5.1.2. Sosyal bağ kurma

Sosyal medya, işitme engelli bireyler için yalnızca gündelik iletişim ihtiyaçlarını karşılayan bir mecra değil, aynı zamanda sosyal ilişkileri güçlendiren ve topluluk bağlarını pekiştiren önemli bir alan olarak öne çıkmaktadır. Görüntülü konuşma, fotoğraf ve video paylaşımı gibi olanaklar, bireylerin aileleri ve yakın çevreleriyle sürekli iletişim halinde kalmalarını sağlamaktadır. Bu durum, fiziksel mesafelerin yarattığı engelleri azaltarak kişisel bağların sürekliliğini desteklemekte ve işitme engelli bireylerin yakın çevrelerinde kendilerini daha güçlü hissetmelerine katkı sunmaktadır.

Bununla birlikte sosyal medya, işitme engelli bireylerin yalnızca bireysel ilişkilerini değil, aynı zamanda daha geniş topluluklarla kurdukları bağları da güçlendirmektedir. Topluluk toplantıları, etkinlik duyuruları ve işitme engellilere yönelik özel içerikler, bireylerin ortak deneyimlerini paylaşmalarına ve dayanışma ağları geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Bu süreç, bireylerin yalnızca tüketicisi değil, aynı zamanda aktif birer katılımcı olarak topluluk yaşamında yer almalarını sağlamaktadır. Bu duruma ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

K3: “Genellikle WhatsApp ya da bunun gibi görüntülü olan uygulamalardan ailemle ve sevdiklerimle konuşuyorum. Videolar çekerek başka işitme engelli olan arkadaşlarıma gönderiyorum. Yorumlar sayesinde yeni şeyler ğreniyorum. Öğretmenler bazen ders açıyor, çocuklarımı izletiyorum.”

K5: “Film ve dizileri altyazılı olarak izliyorum, görüntülü konuşuyorum, sosyal medya bizi sosyalleştiriyor. Ailemle iletişimde kalmak için sosyal medyayı kullanıyorum.”

K8: “Genellikle görüntülü konuşmak için kullanıyorum. Günlük birbirimize fotoğraf gönderiyoruz, arkadaşlarımla görüntülü konuşuyorum, sosyal medya çok olumlu.”

E3: “Ailemi ya da arkadaşlarımı gün içerisinde görüntülü arıyorum çünkü merak ediyorum onları. Işitme engellilerin toplantıları oluyor, deprem sonrası çok fazla işitme engelli geldi. Onların yeni arkadaşlara ihtiyaı var, bizi sosyal medyadan ekliyorlar.”

E4: “Video seversem sevdiklerimle paylaşıyorum ve onun hakkında birbirimizle görüşmeler yapıyoruz. Bazen birden fazla katılımcıyla oluyor, fikirlerimizi anlatıyoruz.

Özellikle WhatsApp ve Facebook üzerinden görüntülü iletişim kuruyorum. Sosyal medya bu yüzden çok önemli.”

Sosyal medyanın işitme engelli bireyler açısından yalnızca bireysel iletişim değil, aynı zamanda arkadaşlık ilişkilerini güçlendiren, sosyalleşmeyi kolaylaştıran ve topluluk aidiyetini pekiştiren bir alan olduğunu göstermektedir. Katılımcılar, yeni tanıştıkları kişileri sosyal medyadan ekleyerek iletişim kurabildiklerini, ortak etkinliklere örneğin; film izleme, anketlere katılma, video paylaşımı gibi etkinliklere dahil olduklarını ve işitme engelliler için düzenlenen toplantılarla yeni insanlarla tanışma fırsatı bulduklarını dile getirmiştir. Bu durum, sosyal medyanın bireyler arası bağları yalnızca sürdürmekle kalmayıp aynı zamanda yeni sosyal bağların kurulmasına aracılık eden bir köprü işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Ayrıca sosyal medya, bireylerin kendi topluluklarıyla dayanışma geliştirmelerine de katkı sağlamaktadır. Deprem gibi olağanüstü durumlarda işitme engelli bireylerin sosyal medya üzerinden birbirlerini eklemesi ve destek ağları oluşturması, bu mecraların kriz anlarında topluluk dayanışmasını örgütleyen bir mecra olarak öne çıktığını göstermektedir. Söz konusu süreç, işitme engelli bireylerin hem kültürel etkinliklerde daha görünür hâle gelmelerini hem de kolektif bir paylaşım ve aidiyet duygusu edinmelerini desteklemektedir. Bu kapsamda katılımcıların ifadeleri şu şekilde yer almaktadır:

K2: “..... Bazen ünlülere videoları hakkında mesaj atıyorum ve Instagram’dan anketlere katılarak fikrimi veriyorum. Facebook üzerinden görüntülü toplantılar yapabiliyoruz. Özel hesaplarımızla dertleşip birbirimize destek oluyoruz.”

K7: “Görüntülü görüşme yapmak, fotoğraf paylaşmak, canlı yayın izlemek, haber okumak için kullanıyorum. Yeni tanıdığım birini Instagram’dan ekleyip görüşebiliyorum. FaceTime görüntülü görüşme için çok önemli bir platformdur.”

E1: “Genellikle haberleri takip etmek, yeni bilgileri öğrenmek ve iletişim kurmak için özellikle görüntülü görüşme yapıyorum. Sesli iletişim kuramadığım için görüntülü konuşuyorum. Telefonlarda kamera olduğu için bütün sosyal medya platformlarında görüntülü görüşme erişimi var. Yeni tanıdığım birini sosyal medyadan ekleyip ne yaptığını öğrenebiliyorum.”

E3: “Ailemi ya da arkadaşlarımı gün içerisinde görüntülü arıyorum çünkü merak ediyorum onları. İşitme engellilerin toplantıları oluyor, deprem sonrası çok fazla işitme engelli geldi. Onların yeni arkadaşlara ihtiyacı var, bizi sosyal medyadan ekliyorlar.”

E5:” “Arkadaşlarımızla ortak bir şeyler izleyerek onlarla ilgili bazen birbirimize video çekip atıyoruz ya da başka işaret dili bilen kişilerle görüşme yapmak için görüntülü toplantılar yapıyoruz.”

Sosyal medyanın işitme engelli bireyler için yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bilgi edinme ve paylaşım alanı olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Tariflerden eğitim içeriklerine, güncel haberlerden topluluk duyurularına kadar geniş bir yelpazede bilgiye erişim, bireylerin gündelik yaşamlarını kolaylaştırmakta ve öğrenme süreçlerine katkı sağlamaktadır. Örneğin, sosyal medya üzerinden yemek tariflerine ya da el işi tekniklerine ulaşmak, bireylerin pratik beceriler geliştirmesine imkân tanırken; öğretmenlerin açtığı derslerin çocuklara izletilmesi, ebeveynlerin eğitim sürecine aktif katılımını mümkün kılmaktadır. Bunun yanı sıra, sosyal medyada içeriklerin paylaşılması ve üzerine yorum yapılması, işitme engelli bireyler için karşılıklı bilgi alışverişini teşvik etmektedir. Katılımcıların ifadeleri ise şu şekildedir:

K2: “Gezemediğim ülkeleri sosyal medyadan görebiliyorum. Tariflere ulaşarak evde yapmayı deniyorum. Bazen ünlülere videoları hakkında mesaj atıyorum ve Instagram’dan anketlere katılarak fikrimi veriyorum. Facebook üzerinden görüntülü toplantılar yapabiliyoruz. Özel hesaplarımızla dertleşip birbirimize destek oluyoruz.”

K3: “Genellikle WhatsApp ya da bunun gibi görüntülü olan uygulamalardan ailemle ve sevdiklerimle konuşuyorum. Videolar çekerek başka işitme engelli olan arkadaşlarıma gönderiyorum. Yorumlar sayesinde yeni şeyler öğreniyorum. Öğretmenler bazen ders açıyor, çocuklarımı izletiyorum.”

K7: “Görüntülü görüşme yapmak, fotoğraf paylaşmak, canlı yayın izlemek, haber okumak için kullanıyorum. Yeni tanıdığım birini Instagram’dan ekleyip görüşebiliyorum. FaceTime görüntülü görüşme için çok önemli bir platformdur.”

E1: “Genellikle haberleri takip etmek, yeni bilgileri öğrenmek ve iletişim kurmak için özellikle görüntülü görüşme yapıyorum. Sesli iletişim kuramadığım için görüntülü konuşuyorum. Telefonlarda kamera olduğu için bütün sosyal medya platformlarında

görüntülü görüşme erişimi var. Yeni tanıdığım birini sosyal medyadan ekleyip ne yaptığını öğrenebiliyorum.”

E4: “Video seversem sevdiğilerimle paylaşıyorum ve onun hakkında birbirimizle görüşmeler yapıyoruz. Bazen birden fazla katılımcıyla oluyor, fikirlerimizi anlatıyoruz. Özellikle WhatsApp ve Facebook üzerinden görüntülü iletişim kuruyorum. Sosyal medya bu yüzden çok önemli.”

Görüntülü arama, mesajlaşma ve görsel içerik paylaşımı gibi sosyal medya işlevleri, işitme engelli bireyler için iletişimi erişilebilir ve sürdürülebilir kılmaktadır. Aile ile temas, arkadaşlarla sohbet, yeni kişilerle tanışma ve topluluklara katılım gibi alanlarda sosyal medya, bireylerin sosyal bütünlüklerini korumalarını sağlamakta, yalnızlık ve dışlanma duygularını azaltmaktadır. Katılımcıların deneyimleri de bu durumu açık biçimde ortaya koymakta; sosyal medya aracılığıyla aile bağlarının sürdürüldüğü, yeni arkadaşlıkların kurulduğu, kültürel ve toplumsal etkinliklere katılımın arttığı görülmektedir.

Bu deneyimler, engelliliği bireysel bir eksiklikten ziyade toplumsal engellerle biçimlenen bir durum olarak ele alan sosyal modelin (Oliver, 1990) ve insan hakları modelinin (Okur ve Erdugan, 2010) temel varsayımlarını desteklemektedir. Sosyal inşacı yaklaşım bağlamında değerlendirildiğinde ise, engelliliğin yalnızca biyolojik bir farklılık değil; toplumsal ilişkiler, kültürel düzenlemeler ve sosyal normlar tarafından şekillendirilen çok boyutlu bir olgu olduğu görülmektedir (Açıkgöz ve Özil, 2023). Bu yaklaşım, bireyin yaşadığı güçlüklerin esasen erişilebilirlik eksiklikleri ve toplumsal düzenlemelerden kaynaklandığını vurgulamaktadır.

Katılımcıların sosyal medyayı gündelik yaşamlarının farklı alanlarında kullanarak bilgi edinmeleri, aile ve arkadaş çevresiyle iletişim kurmaları, topluluklara katılmaları ve fikir paylaşımları; dijital araçların erişilebilir şekilde sunulduğunda bireylerin yalnızca iletişim kurmakla kalmayıp aynı zamanda toplumsal yaşamla bağlarını da güçlendirdiklerini göstermektedir. Bu yönüyle sosyal medya, sadece teknolojik bir araç değil, aynı zamanda dijital ortamlarda katılım, görünürlük ve temsiliyet sağlayan bir toplumsal alan işlevi görmektedir (Goggin ve Newell, 2003).

Sosyal kimlik kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde (Tajfel, 1982), benzer deneyimleri paylaşan bireylerin sosyal medya üzerinden grup bilinci geliştirmeleri, aidiyet duygularını pekiştirmekte ve özyeterlik algılarını güçlendirmektedir. Katılımcıların sosyal

medya platformlarında içerik paylaşımları, yorum yapmaları ve topluluklarla etkileşim hâlinde olmaları, onları pasif kullanıcılar olmaktan çıkararak aktif dijital yurttaşlara dönüştürmektedir. Bu durum, engelli bireylerin yalnızca dijital ortamda değil, daha geniş toplumsal bağlamlarda da eşit katılım hakkı talep ettiklerini açıkça ortaya koymaktadır.

5.1.3. Kendini ifade etme, katılım ve dijital temsiliyet

Sosyal medyanın işitme engelli bireyler için yalnızca bir iletişim kanalı değil, aynı zamanda sosyalleşme ve yeni ilişkiler geliştirme alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal medya aracılığıyla bireyler hem mevcut arkadaşlıklarını sürdürmekte hem de yeni insanlarla bağlantılar kurabilmektedir. Örneğin bir katılımcı, videolara yorum yaparak dijital etkileşime katıldığını, yeni kişilerle tanışabildiğini ve işitme engelli bireylerle görüntülü görüşmeler gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Bu durum, sosyal medyanın bireyler için etkileşimsel bir köprü işlevi gördüğünü göstermektedir. Sosyal medya işitme engelli bireyler açısından iletişim ve sosyalleşme süreçlerini kolaylaştıran; yalnızlık ve izolasyon hissini azaltarak bireylerin toplumsal yaşamda daha görünür ve aktif olmalarını sağlayan dijital bir sosyalleşme alanı işlevi görmektedir. Katılımcıların ifadeleri ise şu şekildedir:

K1: “Videolara yorum yazıyorum. Yeni kişilerle görüşebiliyorum. İşitme engelli ise görüntülü olarak arıyorum ve konuşuyoruz.”

K3: “Videolar çekerek başka işitme engelli olan arkadaşlarıma gönderiyorum.”

E1: “Yeni tanıdığım birini sosyal medyadan ekleyip ne yaptığını öğrenebiliyorum.”

E3: “İşitme engellilerin toplantıları oluyor, bizi sosyal medyadan ekliyorlar.”

Sosyal medya, işitme engelli bireyler için yalnızca iletişim ve bilgi edinme aracı değil, aynı zamanda kültürel katılımı destekleyen ve toplumsal farkındalık geliştiren bir alan olarak işlev görmektedir. Engelsiz içeriklerin paylaşılması, bireylerin kültürel etkinliklere daha aktif şekilde katılmalarını mümkün kılmakta; film festivalleri gibi etkinliklere dair bilgilere erişim, onların kültürel yaşamla daha yakından bütünleşmelerine katkı sunmaktadır. Bunun yanında sosyal medya, farklı kültürlere dair içeriklere erişim sağlayarak işitme engelli bireylerin dünya görüşlerini genişletmelerine, farklılıkları tanımalarına ve kültürel çeşitlilik konusunda daha bilinçli bir perspektif geliştirmelerine olanak tanımaktadır.

Bu durum, sosyal medyanın işitme engelli bireyler için yalnızca bireysel deneyim alanı sunmadığını; aynı zamanda toplumsal duyarlılığı artıran, kültürel katılımı güçlendiren ve bireylerin kültürel yaşamda daha görünür olmalarını sağlayan dönüştürücü bir platform niteliği taşıdığını göstermektedir. Bu duruma ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

K5: “Sosyal medya bizi sosyalleştiriyor. Mor Çatı’yı ve Uçan Süpürge Film Festivali’ni takip ediyorum. Bu festivallerin engelsiz içerikleri benim için çok önemli.”

K8: “YouTube’dan ünlüleri takip ediyorum, farklı kültür olduğunu görüyorum. Yeni kişileri takip edebiliyorum.”

Sosyal medya, işitme engelli bireyler için bilgi edinme ve öğrenme süreçlerini destekleyen önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Dijital platformlarda sunulan altyazı desteği, yazılı içerikler ve görsel materyaller sayesinde bireyler, daha önce erişmekte zorlandıkları bilgilere ulaşabilmekte ve bu bilgileri gündelik yaşamlarında kullanabilmektedir. Yemek tariflerinden el işi tekniklerine, eğitim içeriklerinden güncel haberlere kadar geniş bir yelpazede erişilen bilgiler, bireylerin hem pratik becerilerini geliştirmelerine hem de öğrenme süreçlerine aktif olarak katılmalarına imkân tanımaktadır.

Ayrıca sosyal medyada içeriklerin paylaşılması, yorumlanması ve tartışılması, bilgi edinme sürecini tek yönlü olmaktan çıkararak karşılıklı etkileşim yoluyla öğrenmeyi teşvik etmektedir. Bu durum, işitme engelli bireylerin yalnızca pasif bilgi alıcıları olmalarını değil, aynı zamanda bilgiyi paylaşan ve yeniden üreten aktif katılımcılar haline gelmelerini sağlamaktadır. Böylece sosyal medya, bireylerin bireysel öğrenme deneyimlerini desteklerken aynı zamanda kolektif bilgi üretimine katkıda bulunmalarına da zemin hazırlamaktadır. Bu duruma ilişkin katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

K2: “Instagram’dan anketlere katılarak fikrimi veriyorum. Sosyal medya işaret diliyle hazırlanan sayfası dikkatimi çekiyor.”

E5: “Fenomenler aracılığıyla farklı yerleri görüp bilgi ediniyorum. Ortak işaret dili öğreten özel kanallar açılmalı.”

Sosyal medya, işitme engelli bireylerin yalnızca bilgiye erişmelerini değil, aynı zamanda aktif katılım göstermelerini sağlayan bir alan olarak öne çıkmaktadır. İçerik üretimi, videolar paylaşma, yorum yapma, anketlere katılma ve toplumsal konulara ilgi gösterme gibi pratikler, bireylerin dijital ortamda sadece tüketici olmadığını; aynı zamanda

fikir beyan eden, kültürel içerikleri takip eden ve topluluklarla etkileşim kuran dijital yurttaşlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, engelliliği bireysel bir yetersizlikten ziyade toplumsal engellerin sonucu olarak değerlendiren insan hakları modelin (Oliver, 1990; Barnes ve Mercer, 2010) temel varsayımlarıyla örtüşmektedir.

Katılımcı deneyimleri, sosyal medyanın bireylerin yalnızca kişisel kullanım alanı olmadığını; aynı zamanda toplumsal meselelerle etkileşim kurmalarına, ifade ve temsil hakkını kullanmalarına olanak sağladığını göstermektedir. Festival ve sivil toplum etkinliklerinin takibi, farklı kültürlere dair içeriklerin izlenmesi ve işaret diliyle hazırlanan sayfaların dikkat çekmesi, sosyal medyanın hem kültürel katılımı artıran hem de toplumsal farkındalık geliştiren bir platform işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet odaklı platformlarla kurulan bağlar, engelliliğin toplumsal cinsiyet gibi başka eşitsizliklerle kesiştiğini ve bu kesişimin dijital ortamda farkındalık yarattığını göstermektedir. Feminist yaklaşım bu noktada açıklayıcıdır; çünkü engellilik ile toplumsal cinsiyetin kesişiminde ortaya çıkan çoklu ayrımcılık biçimleri hem gündelik yaşam pratiklerinde hem de dijital alanlarda kendini göstermektedir. Engelli kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle birlikte engelliliğe yönelik önyargılardan kaynaklanan ikili bir dışlanmaya maruz kalmakta; bu da onların sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki katılımını sınırlamaktadır. Bununla birlikte, dijital ortamlar feminist perspektifle ele alındığında, engelli kadınların görünürlük kazanabildiği, deneyimlerini paylaşabildiği ve dayanışma ağları kurabildiği dönüştürücü bir mücadele alanına da dönüşebilmektedir (Garland-Thomson, 2011; Buz ve Karabulut, 2015).

Katılımcıların içerik üretim pratikleri yalnızca kişisel paylaşımlarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda işaret diliyle kendi çektikleri kısa videolar ve işitme engelli oyuncuların rol aldığı, işaret diliyle çekilmiş “İşte Babam” (İzmir Sağırları Koruma ve Kalkındırma Derneği, 2025) filmi gibi yapımlar aracılığıyla da görünürlük kazanmaktadır. Bu tür üretimler, işitme engelli bireylerin kültürel temsillerini güçlendirmekte ve sosyal medyada yalnızca birer izleyici değil, aynı zamanda üretici aktörler olduklarını ortaya koymaktadır.

Bu bulgular, insan hakları modelinin vurguladığı şekilde engelliliğin bireyin eksikliğinden değil, toplumsal engellerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır (Degener, 2017). Sosyal medya, engelli bireylerin görünürlük kazanmalarını, dijital kamusal alanda temsil hakkı kullanmalarını ve dışlanma mekanizmalarını dönüştürmelerini sağlayan

kapsayıcı ve güçlendirici bir platform işlevi görmektedir (Goggin ve Newell, 2003; Shakespeare, 2006). Böylece işitme engelli bireyler, dijital ortamlarda yalnızca bilgi tüketicisi değil; aynı zamanda içerik üreten, fikirlerini paylaşan ve toplumsal yaşamda eşit katılım talep eden aktif yurttaşlar olarak konumlanmaktadır.

5.2. Sosyal Medyanın Dezavantajları

Katılımcıların ifadeleri, sosyal medyanın sunduğu fırsatların yanında çeşitli dezavantajlı yönlerinin de öne çıktığını göstermektedir. Katılımcıların en sık dile getirdiği sorunlardan biri dijital güvensizliktir. Dolandırıcılık, çevrimiçi taciz ve mahremiyet ihlalleri, özellikle kadın katılımcılar üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bunun yanında, bilgi kirliliği ve erişilebilirlik sorunları da önemli bir problem alanı olarak öne çıkmaktadır. Altyazı eksiklikleri, işaret dili çevirmenlerinin yetersizliği ve güvenilir bilgiye erişimde yaşanan güçlükler, bireylerin dijital ortamda dezavantajlı konuma düşmesine yol açmaktadır. Ayrıca, sosyal medyada dayatılan güzellik standartları, tüketim odaklı içerikler ve rol model olarak sunulan olumsuz örnekler, bireylerin psikolojik açıdan baskı hissetmesine ve benlik algılarının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

5.2.1. Dijital güvensizlik: dolandırıcılık, taciz ve mahremiyet ihlalleri

Sosyal medya, işitme engelli bireyler için iletişim ve katılım imkânı sağlamakla birlikte, dolandırıcılık ve finansal suistimal risklerini de beraberinde getirmektedir. Katılımcıların deneyimleri, çekiliş bahanesiyle para yatırmalarının istenmesi, “para göndereceğim” vaadiyle hesap bilgisi ve şifre talep edilmesi ya da tehdit içerikli mesajlar alınması gibi durumların sıkça yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, işitme engelli bireylerin dijital ortamda görünürlük kazandıkça aynı zamanda istismara daha açık hâle geldiklerini göstermektedir.

Dolandırıcılık girişimlerinin temelinde, engelli bireylerin iletişim farklılıklarından dolayı daha kolay kandırılabilirler algısı yatmaktadır. Özellikle engelli sayfalarının takip edilmesi yoluyla bireylerin hedef alınması, sosyal medya platformlarının beraberinde getirdiği güvenlik açığını ortaya koymaktadır. Ayrıca kişisel bilgilerin (mail adresi, telefon numarası, şifreler) talep edilmesi ya da tehditkâr söylemler, işitme engelli bireylerin yalnızca

dijital değil, aynı zamanda fiziksel güvenliklerinin de risk altında olduğunu göstermektedir. Dolandırıcılık ve finansal suistimal teması, dijital erişilebilirliğin yalnızca altyazı veya görsel destekle değil, aynı zamanda güvenlik ve korunma mekanizmalarıyla da desteklenmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Aksi halde, sosyal medyanın sunduğu imkânlar bireyler için güçlendirici olmaktan çıkıp kırılğanlaştırıcı bir unsur hâline gelebilmektedir. Bu noktada katılımcılar, konuya ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

E1: “Instagram üzerinden sürekli para isteyen kişiler, mail adresimi ve gelen kodu istiyorlar.”

E2: “Engelli sayfalarını takip ettiğimiz için o sayfalardan bizi bulup dolandırmak istiyorlar.”

E3: “Çekiliş kazandınız diye mesaj atıyorlar. Hesap numaranı ve şifreni yollarsan sana para vereceğim. Nerede çalışıyorsun, iş yerine gelip elden para vereyim diyen çok oluyor.”

E4: “İnsanlar para istiyor, bu beni mutsuz ediyor. Özellikle ‘Evini biliyorum, çok güzel birikmiş paran var, bir tane daha alalım ister misin?’ diyenler oluyor.”

K1: “Yardım çekilişi var, sana para yollayayım gibi mesajlar alıyorum.”

K5: “Engelli olduğumuzu anlayınca sana para yollayacağız, telefona gelen şifreni yolla, önemli yerde çalışıyoruz diyerek bir şeyler istiyorlar. Kadın olduğumuz için kötü niyetli mesajlar alıyoruz. İnsanlara güvenmiyorum, özellikle bazı internet ünlüleri kötü içerikler paylaşıyorlar. Sağır kültürüne ait olmayan bireyler bizim konuşmalarımızı film izler gibi izleyip aralarında gülüyorlar.”

K7: “Çekiliş bahanesiyle para yatırmamı isteyen mesajlar geliyor. Cinsel içerikli kötü mesajlar ve fotoğraflara maruz kalıyorum. Bu durum aile hayatımı etkiliyor. İnsanlar çok havalı davranıyor, bu güvensizlik yaratıyor. Çocuklara ve gençlere kötü örnek oluyor, onun için sosyal medyadan arkadaş olmak çok tehlikeli.”

Sosyal medya, işitme engelli bireyler için iletişim ve sosyalleşme imkânları sunarken aynı zamanda cinsel tacizin yaygınlaştığı bir mecra hâline de gelebilmektedir. Katılımcıların deneyimleri, özellikle kadınların sosyal medya üzerinden kötü niyetli kişiler tarafından rahatsız edildiğini ortaya koymaktadır. Fotoğraf istenmesi, karşılığında para teklif edilmesi,

küfürlü veya cinsel içerikli mesajların gönderilmesi bu durumun en sık rastlanan örnekleridir.

Bu tür deneyimler, işitme engelli bireylerin dijital ortamlarda yalnızca engelliliklerinden değil, aynı zamanda cinsiyetlerinden kaynaklı ikili bir dezavantaj yaşadıklarını göstermektedir. Kadın katılımcılar hem engellilikten dolayı hedef alınmakta hem de cinsiyet temelli tacizlere maruz kalmaktadır. Katılımcıların ifadeleri, bu durumun yalnızca bireysel rahatsızlıkla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda aile yaşamını, sosyal ilişkileri ve güven duygusunu da olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bazı katılımcılar, tanımadıkları erkeklerden gelen cinsel içerikli mesajların aile hayatlarına yansıdığını, çocuklar ve gençler açısından da kötü örnek teşkil ettiğini dile getirmiştir. Bu bulgular, sosyal medyada cinsel tacizin bireysel düzeyde bir sorun olmaktan çıkıp, toplumsal güvenlik ve etik meselesi hâline geldiğini göstermektedir. Katılımcıların deneyimlerine ilişkin ifadeleri aşağıdaki gibidir:

K2: “Kadınlara kötü teklif yapıyorlar, fotoğraf istiyorlar ve bunun karşılığında sana para verelim diyorlar. Sağır toplum içine farklı insanları almıyoruz, güven sorunu yaşıyoruz. Genellikle birbirimizle evleniyor ve arkadaşlık yapıyoruz. Diğer insanlar işitme engelli olduğumuz için ve işaret dili ile çok fazla dalga geçiyor. Ellerimizle yaptığımız şeyleri komik buluyorlar.”

K3: “Hesap bilgilerimi isteyen kişiler oluyor, bu ailemi de etkiliyor. Tanımadığım erkekler küfürlü mesajlar atıyor.”

K4: “İşim nedeniyle sosyal medyada varım ama bazı kullanıcılar uygunsuz mesajlar atıyor. Engellemek zorunda kalıyorum.”

K5: “Engelli olduğumuzu anlayınca sana para yollayacağız, telefona gelen şifreni yolla, önemli yerde çalışıyoruz diyerek bir şeyler istiyorlar. Kadın olduğumuz için kötü niyetli mesajlar alıyoruz. İnsanlara güvenmiyorum, özellikle bazı internet ünlüleri kötü içerikler paylaşıyorlar. Sağır kültürüne ait olmayan bireyler bizim konuşmalarımızı film izler gibi izleyip aralarında gülüyorlar.”

K7: “Çekiliş bahanesiyle para yatırmamı isteyen mesajlar geliyor. Cinsel içerikli kötü mesajlar ve fotoğraflara maruz kalıyorum. Bu durum aile hayatımı etkiliyor. İnsanlar çok

havalı davranıyor, bu güvensizlik yaratıyor. Çocuklara ve gençlere kötü örnek oluyor, onun için sosyal medyadan arkadaş olmak çok tehlikeli.”

K8: “Merhaba yazanlar oluyor. Duyma işitme engelli sayfası takip ettiği için engelli olduğumu düşünüp cevap attığım zaman “fotoğrafını göremedim, evli misin” diye soran erkekler oluyor.”

Sosyal medya, işitme engelli bireyler için bir yandan görünürlük ve iletişim imkânı sağlarken, diğer yandan dışlanma, ayrımcılık ve kültürel istismarın yeniden üretildiği bir alan hâline de gelebilmektedir. Katılımcıların ifadeleri, sağır kültürüne ait olmayan bireylerin işaret diliyle dalga geçtiklerini, yapılan hareketleri “komik” bulduklarını ve bu durumun küçümseyici tavırlarla birleşerek engelli bireylerde güvensizlik yarattığını göstermektedir. Bu deneyimler, sosyal medyanın yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda toplumsal önyargıların yeniden dolaşıma sokulduğu bir mecra olduğunu ortaya koymaktadır. Engelli bireyler, burada hem kimlikleri üzerinden küçümsenmekte hem de kültürel değerleri metalaştırılmakta ya da eğlence unsuru hâline getirilmektedir. Sağır topluluğu dışındaki kişiler tarafından işaret dilinin “seyirlik” bir gösteri gibi algılanması, bu dili kullanan bireylerin kültürel kimliklerinin araçsallaştırılması anlamına gelmektedir.

Ayrıca katılımcıların güven sorunu yaşadıklarını belirtmeleri, sosyal medyada dışlanma deneyiminin yalnızca sanal ortamla sınırlı kalmadığını; toplumsal ilişkilerde de etkisini sürdürdüğünü göstermektedir. Bu durum, işitme engelli bireylerin yeni arkadaşlıklar kurarken çoğunlukla kendi toplulukları içinde kalmayı tercih etmelerine yol açmaktadır. Böylelikle sosyal medya, bir yandan görünürlük imkânı sağlarken, diğer yandan farklı gruplardan gelen olumsuz tepkiler nedeniyle dışlanma ve kültürel istismarın pekiştiği bir alan hâline dönüşebilmektedir. Katılımcıların deneyimlerine ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir:

K2: “...Diğer insanlar işitme engelli olduğumuz için ve işaret dili ile çok fazla dalga geçiyor. Ellerimizle yaptığımız şeyleri komik buluyorlar.”

K5: “... İnsanlara güvenmiyorum, özellikle bazı internet ünlüleri kötü içerikler paylaşıyorlar. Sağır kültürüne ait olmayan bireyler bizim konuşmalarımızı film izler gibi izleyip aralarında gülüyorlar.”

Katılımcı ifadeleri, işitme engelli bireylerin sosyal medyada karşılaştıkları dijital risklerin toplumsal cinsiyetle kesişen bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Erkek katılımcılar daha çok dolandırıcılık ve maddi vaatlerle kandırılma girişimlerini dile getirirken, kadın katılımcılar cinsel içerikli mesajlar ve işaret diliyle alay edilmesi gibi çok yönlü tehditleri vurgulamaktadır. Bu durum, feminist yaklaşımın altını çizdiği çifte ayrımcılık olgusunu (Garland-Thomson, 2011) dijital ortamda da görünür kılmaktadır. Engelli kadınlar yalnızca engelliliklerinden ötürü değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyetlerinden dolayı da ayrımcılığa uğramakta, böylece iki katmanlı bir dışlanma süreci yaşamaktadır.

Katılımcı deneyimleri, dijital ortamda maruz kalınan risklerin çeşitliliğini açık biçimde göstermektedir. Dolandırıcılık girişimleri, sahte çekiliş vaatleri, şifre ve hesap bilgilerinin istenmesi gibi uygulamalar, işitme engelli bireylerin finansal açıdan istismar edilmesine yol açmaktadır. Öte yandan kadın katılımcıların dile getirdiği cinsel içerikli mesajlar, uygunsuz teklifler ve işaret diliyle alay edilmesi, bu bireylerin hem kimliklerine hem de kültürel pratiklerine yönelik yapısal bir ayrımcılığın göstergesidir. Bu çifte ayrımcılık, bireysel rahatsızlıkların ötesinde, toplumsal yapılara ve kültürel kodlara içkin bir eşitsizlik biçimi olarak değerlendirilmelidir. Kadınların sosyal medyada güvenlik kaygısı yaşamaları, kişisel alanlarının ihlal edilmesi ve topluluk içi güven ilişkilerinin zedelenmesi, bu yapısal eşitsizliğin gündelik dijital pratiklerdeki yansımalarıdır.

Bu bağlamda çatışmacı yaklaşım da açıklayıcıdır; zira sosyal medya ortamları, mevcut toplumsal güç ilişkilerinin dijital alanda yeniden üretildiği bir mücadele alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Güçlü gruplar, engelli bireyler üzerinde ekonomik, kültürel ve cinsiyet temelli baskılar kurarak eşitsizlikleri sürdürmektedir (Marx, 1970; Collins, 1990). İnsan hakları modeli ise (Degener, 2017), bu ayrımcı pratiklerin fiziksel çevredeki engellerin dijital ortamlardaki devamı olduğunu vurgulamaktadır. Nasıl ki kamusal alanlarda erişilebilirlik eksiklikleri engelli bireylerin toplumsal katılımını sınırlıyorsa, dijital ortamlarda güvenlik ve kapsayıcılık mekanizmalarının yetersizliği de aynı şekilde bireylerin aktif katılımını engellemektedir.

5.2.2. Bilgi kirliliği ve erişilebilirlik sorunları

Sosyal medya, işitme engelli bireyler için bilgiye erişim fırsatları sunmakla birlikte, aynı zamanda yanlış bilgi ve bilgi kirliliğinin yaygınlaştığı bir alan olarak da öne çıkmaktadır. Katılımcıların ifadeleri, çevrim içi ortamda doğruluğu teyit edilmemiş bilgilerin çok fazla olduğunu ve güvenilir kaynaklara ulaşmanın zorlaştığını ortaya koymaktadır. Özellikle ürün tanıtımlarında yanıltıcı içeriklerin paylaşılması ve sahte haberlerin yaygınlığı, işitme engelli bireylerin bilgiye erişim süreçlerinde ciddi sorunlar yaşamalarına yol açmaktadır.

Bu durum, bireylerin yalnızca içerik tüketicisi olarak değil, aynı zamanda yanlış yönlendirilmeye açık kırılgan gruplar olarak hedef alınabildiklerini göstermektedir. Katılımcıların “yanlış bilgi çok fazla, araştırmak zorunda kalıyoruz” ya da “devlet bu konuya dikkat etmeli, çok insan kandırılıyor” ifadeleri, sosyal medyadaki bilgi kirliliğinin bireysel çabalarla aşılamayacak kadar yaygın olduğuna işaret etmektedir. Katılımcıların deneyimlerine ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir:

E1: “Yanlış bilgi çok fazla, doğruluğunu öğrenmek çok zor.”

E3: “Yanlış bilgi çok fazla, araştırmak zorunda kalıyoruz. Devlet tarafından bu konuya

dikkat edilmeli, çok insan kandırılıyor. Bazen yazılanı anlamadığım oluyor. E-Devlet gibi şeylerde canlı yardım olsa iyi olur, tercüman gerekli.”

E4: “Altyazı seçenekleri eksik, tüm videolarda izlemek ve anlamak istiyorum. İletişim kurmak zor olabiliyor, altyapının gelişmesi lazım.”

K4: “Yanlış ürün tanıtımları insanları kandırıyor. Alt yazı seçenekleri çoğalmalı, videolar daha anlaşılır hale getirilmeli.”

K6: “Yanlış bilgi çok fazla, kızlarım sayesinde doğruluyorum. Daha fazla altyazılı ya da çevirmenlik videolar yapılmalı. Böylece daha çok bilgiye erişim olur.”

Sosyal medya, işitme engelli bireyler için bilgiye erişimin en önemli araçlarından biri olsa da altyazı ve erişilebilirlik eksiklikleri bu imkânı ciddi biçimde sınırlandırmaktadır. Katılımcıların ifadeleri, özellikle videolarda altyazı seçeneklerinin yetersizliği, altyazının

sürekli olmaması ya da hiç bulunmaması nedeniyle içeriklerin anlaşılmasının zorlaştığını göstermektedir. Instagram, YouTube ve benzeri platformlarda altyazı desteğinin sınırlı kalması, işitme engelli bireylerin yalnızca gündelik içeriklere değil, aynı zamanda farklı dillerdeki eğitsel ve kültürel içeriklere erişimlerini de engellemektedir.

Bu eksiklik, bireylerin bilgi edinme süreçlerini yavaşlatmakta ve çoğu zaman aile ya da çevreden destek almalarını zorunlu hâle getirmektedir. Katılımcıların “her şeyin altyazılı olması gerek” veya “çeviri seçenekleri artırılmalı” şeklindeki vurguları, altyazının yalnızca bir tercih değil, dijital katılım için temel bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Altyazı ve çeviri olanaklarının eksikliği, bilgiye erişimdeki engelleri büyütmekte; bu da sosyal medyada eşit katılım hakkının gerçekleşmesini engellemektedir.

Öte yandan bazı katılımcılar, tercüman desteğinin altyazı sorunlarını gidermede kullanılabileceğini ifade etmiş, bu da teknolojinin kapsayıcılık için bir çözüm aracı olarak görüldüğünü göstermektedir. Ancak altyazı eksiklikleri nedeniyle bu beklentilerin karşılanamaması, işitme engelli bireylerde dijital ortamlara yönelik hayal kırıklığını artırmaktadır. Katılımcıların deneyimlerine ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir:

E2: “Bakanlıkların dava tanıtım videoları var ama anlamıyorum, altyazı sorun. Altyazı eksikliği büyük sorun. Platformların altyazı desteği artmalı.”

E4: “Altyazı seçenekleri eksik, tüm videolarda izlemek ve anlamak istiyorum. İletişim kurmak zor olabiliyor, altyazının gelişmesi lazım.”

E5: “Videolarda altyazı yok, reklamlarla uğraşmak istemiyorum. Daha erişilebilir olmalı.”

K1: “Her şeyin altyazılı olması gerek. Özellikle Instagram gibi platformlara altyazı sistemi geliştirilmeli.”

K2: “Instagram ve YouTube’da altyazı var ama çoğu yerde yok. Farklı dillerdeki içerikleri anlayamıyorum.”

K3: “Altyazılar devamlı gelmeli. Çoğu videoda altyazı yok, bu geliştirilmeli.”

K5: “Alt yazı ve çeviri seçenekleri artırılmalı, yapay zekâ bu konuda kullanılabilir.”

K6: “Yanlış bilgi çok fazla, kızlarım sayesinde doğruluyorum. Daha fazla altyazılı ya da çevirmenlik videolar yapılmalı. Böylece daha çok bilgiye erişim olur.”

K7: “Alt yazı ve çevirmen sayısı artırılmalı. Dil bütünlüğü için şart.”

K8: “Altyazı çok önemli, daha fazla geliştirilmeli.”

İşitme engelli bireyler, sosyal medyada yoğun bir şekilde yanlış bilgiye maruz kaldıklarını ve içeriklerin doğruluğunu ayırt etmekte zorlandıklarını belirtmektedir. Özellikle haber ve tanıtım içeriklerinin güvenilirliği konusunda yaşanan belirsizlikler, güvenilir bilgiye erişimde ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra altyazı eksikliği, çevirmen yetersizliği ve teknik altyapı sorunları, bilgiye erişimi kısıtlamakta ve bireylerin eksik ya da hatalı bilgiyle karşılaşma riskini artırmaktadır.

Katılımcıların ifadeleri bu durumu açık biçimde ortaya koymaktadır. Bazı katılımcılar, sosyal medyada yanlış bilginin çok fazla olduğunu, doğruluğunu teyit etmenin zor olduğunu ve bu nedenle sürekli araştırma yapmak zorunda kaldıklarını dile getirmiştir. Resmî kurumların hazırladığı bilgilendirici içeriklerde dahi altyazı eksikliğinin ciddi bir sorun olduğu, altyazı ve çeviri desteğinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Diğer katılımcılar ise bütün içeriklerin altyazılı olması gerektiğini, mevcut altyazı seçeneklerinin yetersiz kaldığını ve yapay zekâ tabanlı çözümler ya da tercüman desteğinin bu sürece katkı sağlayabileceğini ifade etmiştir. Bu görüşler, yanlış bilgi ile altyazı eksikliğinin birbiriyle bağlantılı sorunlar olduğunu; erişilebilirlik sağlanmadığında bireylerin yanlış bilgiye daha açık hâle geldiğini göstermektedir.

İnsan hakları modeli perspektifinden bakıldığında, bu sorunlar engelliliğin bireysel bir yetersizlikten değil, toplumsal yapıların kapsayıcı olmayışından kaynaklandığını açıkça göstermektedir (Degener, 2017). Katılımcıların altyazı, işaret dili ve çevirmen desteğine dair talepleri, dijital eşitsizliklerin teknoloji politikalarıyla doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda dijital içerik üreticilerinin ve kamu kurumlarının bilgiye erişimi yalnızca teknik bir kolaylık değil, aynı zamanda sosyal bir hak olarak görmesi gerekmektedir.

Bu noktada yapısal işlevselci yaklaşım da açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Toplumsal düzenin sürekliliğini bireylerin üstlendikleri roller üzerinden açıklayan bu bakış açısına göre, engelli bireyler gerekli erişim desteği sağlanmadığında toplum tarafından

“normal dışı” ya da işlevsel bütünlüğü zedeleyen unsurlar olarak görülebilmektedir (Gürcü, 2024). Oysa altyazı ve çeviri desteği gibi erişilebilirlik düzenlemeleri, bireylerin toplumsal rollerini yerine getirmelerini mümkün kılmakta ve toplumsal işleyişe katkılarını artırmaktadır.

5.2.3. Sosyal baskı, tüketim dayatması ve kötü örnek oluşturma

Sosyal medyanın işitme engelli bireylerin aile yaşamı ve çocukların gelişimi üzerindeki etkileri, katılımcıların ifadelerinde belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Çocukların kontrolsüz içeriklerle karşılaşması, yanlış bilgi ve olumsuz davranış modellerinden etkilenmesi, aile içi güvenin sarsılması ve ebeveynlerin denetim güclüğü bu temanın merkezinde yer almaktadır. Katılımcılar, çocukların sosyal medya aracılığıyla zarar gördüğünü, davranışlarının değiştiğini ve bunun aile yaşamını olumsuz etkilediğini dile getirmiştir.

Bu deneyimler, sosyal medyanın yalnızca bireysel kullanım alanıyla sınırlı kalmadığını; aile yapısına ve ebeveyn, çocuk ilişkilerine doğrudan yansıyan bir boyuta sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle çocukların hangi içeriklere eriştiğinin bilinmemesi, ebeveynlerde kaygı yaratmakta; yanlış yönlendiren veya olumsuz örnek teşkil eden içerikler, aile içi güven ilişkilerini zayıflatmaktadır. Bazı katılımcıların çocuklar için sosyal medyayı “çok tehlikeli” olarak nitelendirmeleri, bu mecraların kontrolsüz kullanımının aile bütünlüğü açısından ciddi riskler barındırdığını göstermektedir. Katılımcıların deneyimlerine ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir:

K3: “Aile hayatını olumsuz etkiliyor, çocuklar zarar görüyor ve davranışları değişiyor.”

K4: “İnsanlar çok para harcıyor, gençleri etkiliyor; yanlış bilgiler vererek gençleri kendilerine benzetiyorlar.”

K5: “Çocuklar için çok tehlikeli; bazen ne izlediğini anlamıyorum çocukların... Televizyonda altyazı olmalı, toplumda farkındalık artmalı.”

E3: “Çocuklar sosyal medya kullanıyor, bu da ailenin güvenini yok ediyor.”

E4: “İnsanlar çok havalı davranıyor, bu güvensizlik yaratıyor. Çocuklara ve gençlere kötü örnek oluyor. Onun için sosyal medyadan arkadaş olmak çok tehlikeli.”

Katılımcıların ifadeleri, sosyal medyanın işitme engelli bireyler için iletişim imkânları sunarken aynı zamanda güven sorunlarını artıran ve toplumsal dışlanmayı pekiştiren bir alan hâline gelebildiğini göstermektedir. İnsanların kendilerini olduğundan farklı göstermeleri, sahte davranışlarla güven ilişkilerini zedelemeleri ve bu durumun işitme engelli bireylerde temkinli bir yaklaşım yaratması, sıkça dile getirilen sorunlar arasında yer almaktadır.

Bu bağlamda, özellikle işitme engelli toplulukların kendi içine kapandığı, evlilik ve arkadaşlık ilişkilerini daha çok kendi grupları içinde sürdürdüğü vurgulanmaktadır. Bunun temel nedeni, işaret diliyle dalga geçilmesi, ellerle yapılan hareketlerin küçümsenmesi ve sağır kültürüne yönelik saygısız tutumlardır. Bu deneyimler, işitme engelli bireylerin yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda kültürel kimlikleri üzerinden de dışlanmaya maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır.

K2: “Para harcayarak kendilerini farklı gösteriyorlar ve bu, belirli düzeyde para alan kişileri kötü etkiliyor. Sağır toplum içine farklı insanları almıyoruz, güven sorunu yaşıyoruz. Genellikle birbirimizle evleniyor ve arkadaşlık yapıyoruz. Diğer insanlar işitme engelli olduğumuz için ve işaret dili ile çok fazla dalga geçiyor. Ellerimizle yaptığımız şeyleri komik buluyorlar.”

E4: “İnsanlar çok havalı davranıyor, bu güvensizlik yaratıyor. Çocuklara ve gençlere kötü örnek oluyor. Onun için sosyal medyadan arkadaş olmak çok tehlikeli.”

Katılımcıların ifadeleri, sosyal medyada işaret dili ve sağır kültürünün çoğu zaman yanlış temsil edildiğini, küçümsendiğini ve bu durumun kültürel bütünlük açısından önemli sorunlar yarattığını göstermektedir. İşaret diliyle dalga geçilmesi, yanlış işaret kullanımının yaygınlaşması ve dil birliği eksikliği, işitme engelli bireylerin hem kültürel kimliklerini hem de iletişim pratiklerini olumsuz etkilemektedir. Bu sorunlar, işaret dilinin yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda sağır topluluğu için kültürel bir kimlik ve aidiyet unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. İşaret dilinin yanlış temsil edilmesi ya da alay konusu edilmesi, bu kültürel aidiyetin değersizleştirilmesine ve topluluk içinde güven kaybına neden olmaktadır. Katılımcıların toplumda farkındalık artırılması gerektiğine dair vurguları, işaret dilinin saygınlığının korunması ve kültürel değer olarak kabul edilmesi ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır. Katılımcıların deneyimlerine ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir:

K2: "... Genellikle birbirimizle evleniyor ve arkadaşlık yapıyoruz. Diğer insanlar işitme engelli olduğumuz için ve işaret dili ile çok fazla dalga geçiyor. Ellerimizle yaptığımız şeyleri komik buluyorlar."

K5: "Çocuklar için çok tehlikeli; bazen ne izlediğini anlamıyorum çocukların. İşaret diliyle dalga geçilmesi çok üzücü, ortak bir dil oluşturulmalı. Televizyonda altyazı olmalı, toplumda farkındalık artmalı."

K7: "Dil birliği gerekli. Yanlış işaret kullanımı çok fazla. İşaret dilinde yanlış kullanım yaygın, yeni nesil etkileniyor."

5.3. Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Öneriler

Katılımcılar sosyal medyanın daha kapsayıcı ve erişilebilir hâle gelebilmesi için farklı öneriler sunmuştur. Öncelikle, altyazı ve çevirmen desteğinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Sosyal medya içeriklerine işaret dili çevirmenlerinin eklenmesi, işitme engelli bireylerin kendi dillerinde anlaşabilmelerini kolaylaştıracak ve katılımlarını artıracaktır. Bunun yanı sıra, sosyal medya şirketlerinin erişilebilirlik politikalarını güçlendirmeleri gerektiği belirtilmiştir. Platformların erişilebilirliği bir tercih değil, zorunluluk olarak görmeleri, engelli bireylerin dijital yurttaşlık haklarının korunmasına katkı sağlayacaktır.

5.3.1. Altyazı ve çevirmen desteğinin artırılması

Sosyal medya ve televizyon gibi dijital mecralarda işitme engelli bireylerin en temel beklentilerinden birinin çevirmen desteğinin artırılması olduğunu göstermektedir. Özellikle diziler, filmler, haberler ve önemli toplumsal duyuruların işaret dili çevirisiyle desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Katılımcılar, altyazı desteğinin yetersiz kaldığı durumlarda çevirmenlerin kritik bir rol oynayabileceğini, böylelikle içeriklerin daha anlaşılır ve kapsayıcı hâle geleceğini ifade etmektedir.

Bu durum, işaret dili çevirmenliğinin yalnızca teknik bir gereklilik değil, aynı zamanda dijital ve kültürel katılım için temel bir hak olduğunu ortaya koymaktadır. Çevirmen sayısının artırılması, işitme engelli bireylerin gündelik yaşamda bilgiye erişimini

kolaylaştırmakta ve toplumsal katılımlarını güçlendirmektedir. Ayrıca bazı katılımcıların gönüllü çevirmen önerisi, toplumsal dayanışmanın bu alandaki boşluğu kısmen doldurabileceğini göstermektedir. Ancak çevirmenlik eğitiminin sınırlı olması, bu ihtiyacın kurumsal düzeyde desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Katılımcıların deneyimlerine ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir:

E1: “Sosyal medya çevirmenliği gerekli. Devlet bu konuda hiçbir şey yapmıyor. Ortak dil geliştirilmesi gerek.”

E2: “Çevirmen sayısı artmalı, Türk İşaret Dili’nde ortaklaşma sağlanmalı. Tüm diziler altyazılı ve çevirili olmalı. İşaret dili bilen gönüllüler video çevirisi yapmalı.”

E3: “İşaret dili uygulamaları artmalı, tercümanlar destek vermeli. Altyazı seçenekleri çoğalsın. Kanal D dışındaki kanallar da engelsiz olsun. Televizyonlarda çeviri uygulamaları yapılmalı.”

E4: “Çevirmenlerin önemli videoları çevirmesi gerek. Sosyal medyada altyazı çoğaltılmalı, çevirmenlik eğitimi artırılmalı.”

E5: “Televizyonda çevirmen sayısı artırılmalı. Her ülkenin dili farklı. İngilizce gibi ortak işaret dili kanalları olmalı.”

K1: “YouTube’da canlı dersler olabilir, çevirmen eklenebilir.”

K2: “Instagram’da çevirili içerikler olmalı, merak ettiğim videoların çevirisi yok. İşaret dili okulları online olmalı. Instagram videolarında çevirmenler olmalı.”

K3: “Tercüman sayısı artırılmalı. Altyazı gelmiyorsa en azından tercüman olmalı. Engel herkes için vardır, bu unutulmamalı.”

K4: “Gönüllü çevirmenler sayfa açmalı, ortak bilgi paylaşımı sağlanmalı. Filmlere altyazı eklensin, sinemalarda da çeviri desteği olsun. Sinema filmlerine altyazı ve çevirmen eklensin.”

K5: “Altyazı eklenmeli, insanlar bizi fark etmeli. Yapay zeka ile işaret dili sorun değil. Sosyal medya platformlarına entegre edilmeli.”

K6: “Diziler internete taşınmalı ve çevirmen eklenmeli. Diziler işaret diline çevrilmeli, bunlar internette de olmalı.”

K7: “TV programları sıklaştırılmalı, kelime hataları düzeltilmeli. Dil birliği için çevirmenler ve işaret dili yayınları artmalı. TRT Okul gibi kanallar açılmalı, canlı yayınlara yapılmalı.”

K8: “Televizyonda çevirmen beklemek zorundayız.”

Sosyal medya ve internet üzerinden izlenen televizyon kanallarının altyazı ve engelsiz içerik eksikliğinin işitme engelli bireyler için en önemli sorunlardan biri olduğunu göstermektedir. Katılımcılar, dizilerden filmlere, haberlerden kamu duyurularına kadar pek çok içeriğin ya hiç altyazısız olduğunu ya da mevcut altyazıların yetersiz kaldığını belirtmiştir. Bu durum, işitme engelli bireylerin yalnızca eğlence amaçlı içeriklere değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel açıdan önemli bilgilere de erişimlerini kısıtlamaktadır.

Altyazı talebi, yalnızca bir teknik destek beklentisi değil, aynı zamanda eşitlik ve katılım hakkının bir parçası olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar, sinema filmlerinde, televizyon yayınlarda ve çevrim içi platformlarda altyazı desteğinin artırılması gerektiğini; bunun toplumsal farkındalığı güçlendireceğini ve işitme engelli bireylerin kendilerini daha görünür hissetmelerini sağlayacağını dile getirmiştir. Ayrıca bazı katılımcıların, yapay zekâ teknolojilerinin altyazı ve çeviri süreçlerine entegre edilmesi gerektiğini vurgulamaları, teknolojinin erişilebilirliği artırıcı bir araç olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Katılımcıların deneyimlerine ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir:

E2: “Çevirmen sayısı artmalı, Türk İşaret Dili’nde ortaklaşma sağlanmalı. Tüm diziler altyazılı ve çevirili olmalı. İşaret dili bilen gönüllüler video çevirisi yapmalı.”

E3: “İşaret dili uygulamaları artmalı, tercümanlar destek vermeli. Altyazı seçenekleri çoğalsın. Kanal D dışındaki kanallar da engelsiz olsun. Televizyonlarda çeviri uygulamaları yapılmalı.”

E4: “Çevirmenlerin önemli videoları çevirmesi gerek. Sosyal medyada altyazı çoğaltılmalı, çevirmenlik eğitimi artırılmalı.”

K4: “Gönüllü çevirmenler sayfa açmalı, ortak bilgi paylaşımı sağlanmalı. Filmlere altyazı eklensin, sinemalarda da çeviri desteği olsun. Sinema filmlerine altyazı ve çevirmen eklensin.”

K6: “Diziler internete taşınmalı ve çevirmen eklenmeli. Diziler işaret diline çevrilmeli, bunlar internette de olmalı.”

İşaret dilinde ortaklaşma arayışı ve teknolojinin bu sürece sunduğu katkılar, dijital erişilebilirlik açısından kritik bir rol oynamaktadır. Türk İşaret Dili içinde standartlaşmanın sağlanamaması, yanlış işaretlerin yaygınlaşması ve farklı dillerdeki içeriklerin anlaşılabilmesi, iletişimi güçleştiren temel sorunlar arasında görülmektedir. Bu bağlamda katılımcılar, yalnızca ulusal düzeyde değil, aynı zamanda küresel ölçekte ortak işaret dili kanallarının açılması gerektiğini belirtmektedir.

Bunun yanı sıra yapay zekâ ve dijital çeviri teknolojilerinin işitme engelli bireylerin bilgiye erişimini kolaylaştıracak önemli bir potansiyele sahip olduğu ifade edilmektedir. Katılımcılar, sosyal medya platformlarına yapay zekâ tabanlı işaret dili çeviri sistemlerinin entegre edilmesini ve çevirmen desteğinin bu teknolojilerle desteklenmesini önermektedir. Bu tür teknolojik çözümler, yalnızca teknik bir yenilik değil, aynı zamanda eşit katılım ve kapsayıcılık için bir hak olarak görülmektedir. Katılımcıların deneyimlerine ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir:

E1: “Sosyal medya çevirmenliği gerekli. Devlet bu konuda hiçbir şey yapmıyor. Ortak dil geliştirilmesi gerek.”

E2: “Çevirmen sayısı artmalı, Türk İşaret Dili’nde ortaklaşma sağlanmalı. Tüm diziler altyazılı ve çevirili olmalı. İşaret dili bilen gönüllüler video çevirisi yapmalı.”

E5: “Televizyonda çevirmen sayısı artırılmalı. Her ülkenin dili farklı. İngilizce gibi ortak işaret dili kanalları olmalı.”

K5: “Altyazı eklenmeli, insanlar bizi fark etmeli. Yapay zeka ile işaret dili sorun değil. Sosyal medya platformlarına entegre edilmeli.”

K7: “TV programları sıklaştırılmalı, kelime hataları düzeltilmeli. Dil birliği için çevirmenler ve işaret dili yayınları artmalı. TRT Okul gibi kanallar açılmalı, canlı yayınlar yapılmalı.”

İnsan hakları perspektifine göre engellilik, bireyin fizyolojik durumundan ya da duyuşal farklılıklarından değil, toplumun yetersiz dzenlemeleri ve kapsayıcı olmayan altyapılarıyla şekillenen bir olgudur (Aköğretmen, 2023, s. 140). Katılımcıların altyazı ve işaret dili çevirisi konusundaki vurguları, bu yaklaşımı doğrudan desteklemektedir. Örneğın sosyal medyada çevirmenliğin zorunlu hâle getirilmesi gerektiğini ifade eden görüşler, bilgiye erişimde yaşanan sorunların bireysel değil yapısal nedenlerden kaynaklandığını göstermektedir. Benzer şekilde, canlı derslere çevirmen eklenmesi, gönüllü çevirmenlerin desteklenmesi, sinema ve televizyonlarda altyazı ve çeviri uygulamalarının yaygınlaştırılması gibi öneriler, eşit katılımı engelleyen toplumsal bariyerlere karşı hak temelli çözümler sunmaktadır.

Bu talepler yalnızca teknik kolaylıklar değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik ve kapsayıcılığın sağlanmasına yönelik hak temelli talepler olarak değerlendirilmelidir. Barnes ve Mercer'in (2010) vurguladığı üzere, engelli bireylerin eşit yurttaşlar olarak dijital ortamlarda varlık gösterebilmeleri için erişilebilirliğin standart hâle getirilmesi bir zorunluluktur. Bu noktada yapısal işlevselci yaklaşım da açıklayıcıdır; erişilebilirlik eksiklikleri toplumun bütünlüğünü zedeleyen işlevsel aksaklıklar olarak görülmektedir (Gürcü, 2024). Bu nedenle altyazı, işaret dili çevirisi ve çevirmen desteği, yalnızca bireysel fayda değil, aynı zamanda toplumsal dzenin işleyişi için gerekli bir unsurdur.

5.3.2. Sosyal medya platformlarında erişilebilirlik politikalarının güçlendirilmesi

İşitme engelli bireylerin ifadeleri, sosyal medyanın ve televizyonun daha kapsayıcı hâle getirilmesi için kamusal sorumlulukların yerine getirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Engelsiz televizyon kanallarının açılması, çevirmen eğitiminin artırılması, güvenli sosyal medya platformlarının geliştirilmesi ve ortak işaret dili kanallarının oluşturulması gibi talepler, erişilebilirliğin bireysel bir tercih değil, kamusal bir hak olduğunu göstermektedir.

Bu yaklaşım, insan hakları modelinin (Degener, 2017) vurguladığı şekilde, engelliliğin bireysel bir yetersizlik değil, toplumsal yapıların kapsayıcı olmayışından kaynaklandığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Sosyal medya çevirmenliği, ortak dil geliştirilmesi ya da engelsiz yayınlar gibi talepler, devletin ve kurumların düzenleyici rolünü güçlendirmesi

gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca bu düzenlemelerin yalnızca teknik değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal kapsayıcılığı da gözetmesi gerekmektedir. Katılımcıların deneyimlerine ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir:

E1: “Sosyal medya çevirmenliği gerekli. Devlet bu konuda hiçbir şey yapmıyor. Ortak dil geliştirilmesi gerek. Devletin kontrol ettiği, güvenli sosyal medya platformu olmalı.”

E2: “Devlet el atmalı, sosyal medya daha kullanışlı hale getirilmeli.”

E3: “Kanal D gibi kanalların engelsiz versiyonları olmalı.”

E4: “Sosyal medyada çevirmen eğitimi artırılmalı. Videolar önemli olanları belirleyerek yayınlanmalı.”

E5: “Ortak işaret dili öğreten özel kanallar açılmalı.”

K7: “Kanal D dışında kanal yok. Platformlar artırılmalı.”

Altyazı ve çeviri desteğinin yetersizliği, işitme engelli bireylerin dijital ortamlarda bilgiye erişiminde en temel engellerden biri olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların ifadeleri, filmlerde, dizilerde, sosyal medya videolarında ve televizyon yayınlarında altyazının çoğu zaman eksik ya da hiç bulunmadığını göstermektedir. Bu durum, işitme engelli bireylerin yalnızca eğlence içeriklerinden değil, aynı zamanda haber, eğitim ve kültürel içeriklerden de dışlanmalarına yol açmaktadır.

Altyazı talebi, işitme engelli bireyler için yalnızca teknik bir kolaylık değil, aynı zamanda bilgiye erişim hakkının vazgeçilmez bir parçasıdır. Katılımcıların “altyazısız filmleri anlamakta zorlanıyorum” veya “çeviri seçenekleri artırılmalı” gibi ifadeleri, dijital eşitsizliğin erişilebilir olmayan içeriklerle daha da derinleştiğini ortaya koymaktadır. Özellikle sosyal medya platformlarında altyazı sistemlerinin geliştirilmesi gerektiğine dair talepler, erişilebilirliğin standart hâle getirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Barnes ve Mercer’in (2010) de altını çizdiği üzere, engelli bireylerin eşit yurttaşlar olarak toplumsal yaşamda yer alabilmeleri, bilgiye erişim haklarının güvence altına alınmasıyla mümkündür. Bu bağlamda altyazı ve çeviri desteğinin eksikliği, yalnızca bireysel bir sorun değil, aynı zamanda toplumsal dışlanma mekanizmasının dijital

ortamlardaki yansımasıdır. Bu noktada katılımcıların deneyimlerine ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir:

E1: “Sosyal medya çevirmenliği gerekli. Devlet bu konuda hiçbir şey yapmıyor. Ortak dil geliştirilmesi gerek. Devletin kontrol ettiği, güvenli sosyal medya platformu olmalı.”

K2: “Instagram ve YouTube’da altyazı var ama çoğu yerde yok. Farklı dillerdeki içerikleri anlayamıyorum.”

K4: “Altyazısız filmleri izleyemiyorum, özetlerinden takip ediyorum.”

K5: “İnsanlar bizi fark etmeli. Televizyonda altyazı olmalı, toplumda farkındalık artmalı.”

K6: “Bilgiye erişim için özel videolar gerekli. Daha fazla altyazılı video yapılmalı.”

K8: “Altyazı çok önemli, daha fazla geliştirilmeli.”

İşitme engelli bireylerin deneyimleri, erişilebilirliğin yalnızca mevcut altyapıların iyileştirilmesiyle sınırlı kalmayıp, yenilikçi uygulamalar ve toplumsal farkındalık çalışmalarıyla desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Sosyal medya platformlarında işaret dili uygulamalarının geliştirilmesi, ortak işaret dili öğreten özel kanalların açılması ve farkındalığı artıracak projelerin hayata geçirilmesi bu bağlamda dile getirilen başlıca önerilerdir. Bu öneriler, teknolojinin yalnızca teknik bir destek aracı değil, aynı zamanda kültürel kapsayıcılık ve toplumsal bilinç oluşturma açısından da dönüştürücü bir rol üstlenebileceğini göstermektedir. Örneğin Instagram veya YouTube gibi platformlara işaret dili çeviri sistemlerinin entegre edilmesi, bireylerin farklı kültürlerle etkileşimini artırarak toplumsal farkındalığın gelişmesine katkı sunacaktır. Benzer şekilde televizyon ve dijital mecralarda özel işaret dili kanallarının açılması hem sağır kültürünün görünürlüğünü artıracak hem de toplumsal duyarlılığı güçlendirecektir. Bu noktada katılımcıların deneyimlerine ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir:

E5: “Ortak işaret dili öğreten özel kanallar açılmalı.”

K1: “Instagram’da işaret dili uygulayan bir sistem geliştirilebilir.”

K5: “İnsanlar bizi fark etmeli. Televizyonda altyazı olmalı, toplumda farkındalık artmalı.”

İşitme engelli bireyler, sosyal medya platformlarının teknik altyapılarının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Görsel ağırlıklı içeriklerin artırılması, altyapıların güçlendirilmesi ve mobil uygulamaların işaret dili, altyazı ve titreşimli bildirim gibi erişilebilirlik özellikleriyle donatılması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca kamu kurumları ve haber kuruluşlarının içeriklerini engelsiz biçimde düzenlemesi, bireylerin bilgiye erişimini kolaylaştıracak önemli adımlar arasında görülmektedir. Katılımcıların deneyimleri, bu taleplerin somut örneklerini ortaya koymaktadır. Devletin sosyal medyayı daha erişilebilir hâle getirmesi gerektiği, güvenli ve engelsiz platformların kurulması, çevirmen eğitimlerinin artırılması, televizyon ve sinema içeriklerine altyazı ve çeviri desteği sağlanması sıkça dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra sosyal medya uygulamalarında işaret dili sistemlerinin geliştirilmesi, çevrim içi işaret dili okullarının açılması ve özel eğitim videolarının yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmıştır. Katılımcılar, altyazının çoğu yerde bulunmamasını, filmlerin altyazısız olmasını temel sorunlar arasında göstermektedir.

Bu bulgular, sosyal inşacı yaklaşımın ortaya koyduğu gibi, engelliliğin yalnızca biyolojik farklılıklardan değil, toplumsal düzenlemelerin ve kültürel normların yetersizliğinden kaynaklanan bir olgu olduğunu göstermektedir (Shakespeare, 2018). Altyazı eksiklikleri, işaret dili çevirmenlerinin yetersizliği ve engelsiz içeriklerin azlığı, işitme engelli bireylerin toplumsal yaşama eşit katılımını sınırlayan yapısal engeller olarak öne çıkmaktadır. İnsan hakları modeli de benzer biçimde, engelliliğin bireysel bir yetersizlikten değil, toplumsal erişim olanaklarının eksikliğinden kaynaklandığını vurgulamaktadır (Oliver, 1990). Bu perspektiften bakıldığında, altyazı ve çeviri desteği gibi düzenlemeler teknik bir kolaylık değil, temel bir hak olarak görülmelidir. Barnes ve Mercer'in (2010) de belirttiği gibi, farkındalığı artıran medya politikaları ve erişilebilirlik temelli uygulamalar, engelli bireylerin dijital ortamlarda eşit koşullarda yer alabilmelerini sağlayacak ve toplumsal bütünleşmeye katkı sunacaktır.

5.3.3. Dijital güvenlik ve bilinçlendirme çalışmalarının artırılması

Sosyal medya, işitme engelli bireyler için yalnızca bir iletişim ve sosyalleşme alanı değil, aynı zamanda ciddi güvenlik riskleri barındıran bir mecra hâline de gelmektedir. Katılımcıların ifadeleri, özellikle dolandırıcılık girişimlerinin ve finansal suistimallerin yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Para talep eden sahte hesaplar, çekiliş bahanesiyle

kişisel bilgiler isteyen kişiler, hatta “elden para verme” teklifleri, işitme engelli bireylerin dijital ortamlarda hedef hâline geldiğini göstermektedir.

Bu deneyimler, bireylerin yalnızca bireysel olarak değil, aileleri üzerinden de etkilenebildiğini ortaya koymaktadır. Hesap bilgilerinin istenmesi, telefon kodlarının paylaşılması ya da banka bilgilerine erişim sağlanmaya çalışılması, katılımcılar tarafından doğrudan güvenlik ihlali ve kişisel hayatın tehdit edilmesi olarak değerlendirilmiştir. Dolandırıcıların, özellikle engellilik kimliğini manipülasyon aracı olarak kullanmaları, engelli bireylerin sosyal medyaya duydukları güveni derinden sarsmaktadır.

Sosyal model perspektifi açısından bakıldığında, bu durum engelliğin bireysel bir farklılık değil, dijital ortamda yeterli koruyucu düzenlemelerin bulunmamasından kaynaklanan toplumsal bir sorun olduğunu göstermektedir (Oliver, 1990). Güvenli sosyal medya platformlarının kurulması ve devlet destekli koruma mekanizmalarının hayata geçirilmesi yönündeki talepler, katılımcıların bu alanda bireysel çabalardan ziyade kurumsal düzenlemelere ihtiyaç duyduklarını ortaya koymaktadır. Bu noktada katılımcıların düşünceleri şu şekildedir:

K1: “Yardım çekilişi var, sana para yollayayım gibi mesajlar alıyorum.”

K3: “Hesap bilgilerimi isteyen kişiler oluyor, bu ailemi de etkiliyor.”

K5: “Engelli olduğumuzu anlayınca sana para yollayacağız, telefona gelen şifreni yolla, önemli yerde çalışıyoruz diyerek bir şeyler istiyorlar. İnsanlara güvenmiyorum, özellikle bazı internet ünlüleri kötü içerikler paylaşıyor. Sağır kültürüne ait olmayan bireyler bizim konuşmalarımızı film izler gibi izleyip aralarında gülüyorlar.”

K7: “Çekiliş bahanesiyle para yatırmamı isteyen mesajlar geliyor. İnsanlar çok havalı davranıyor, bu güvensizlik yaratıyor. Çocuklara ve gençlere kötü örnek oluyor. Onun için sosyal medyadan arkadaş olmak çok tehlikeli.”

E1: “Instagram üzerinden sürekli para isteyen kişiler, mail adresimi ve gelen kodu istiyorlar. Devletin kontrol ettiği, güvenli sosyal medya platformu olmalı.”

E2: “Engelli sayfalarını takip ettiğimiz için o sayfalardan bizi bulup dolandırmak istiyorlar.” E3: “Çekiliş kazandınız diye mesaj atıyorlar. Hesap numaranı ve şifreni yollarsan sana para vereceğim. Nerede çalışıyorsun, iş yerine gelip elden para vereyim diyen çok

oluyor. Yanlış bilgi çok fazla. Araştırmak zorunda kalıyoruz. Devlet tarafından bu konuya dikkat edilmeli, çok insan kandırılıyor.”

E4: “İnsanlar para istiyor, bu beni mutsuz ediyor. Özellikle ‘Evini biliyorum, çok güzel birikmiş paran var, bir tane daha alalım ister misin?’ diyenler oluyor.”

İşitme engelli bireylerin deneyimleri, sosyal medyanın yalnızca iletişim imkânları sunmakla kalmayıp, aynı zamanda cinsiyet temelli tehdit ve istismar risklerini de beraberinde getirdiğini göstermektedir. Özellikle kadın katılımcılar, kişilerin fotoğraf taleplerine ve cinsel içerikli mesajlara maruz kaldıklarını dile getirmiştir. Bu durum, engelli kadınların hem engelliliklerinden hem de toplumsal cinsiyetlerinden ötürü çifte ayrımcılığa maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır.

Katılımcıların aktardıkları örnekler, sosyal medyanın güvenli bir alan olmaktan ziyade, cinsiyet temelli tacizlerin kolaylıkla gerçekleştiği bir mecra hâline gelebildiğini göstermektedir. İşitme engelli kadınların, kimlikleri üzerinden hedef alınarak hem bireysel hem de kültürel açıdan istismar edilmesi; aynı zamanda güven duygusunu zedeleyerek dijital alanlardan geri çekilmelerine yol açmaktadır. Kadın engelliler hem kadın kimlikleri hem de engelli kimlikleri nedeniyle toplumsal olarak daha kırılgan hâle gelmekte; sosyal medyada karşılaştıkları cinsel taciz biçimleri bu kırılganlığı derinleştirmektedir. Cinsel taciz ve uygunsuz teklifler teması, sosyal medyanın engelli bireyler için yalnızca erişim engelleri değil, aynı zamanda güvenlik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği kaynaklı tehditler barındırdığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle sosyal medya politikalarının, erişilebilirlik kadar güvenlik ve toplumsal cinsiyet duyarlılığını da kapsamaması gerekmektedir. Bu noktada katılımcıların deneyimlerine ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir:

K2: “Kadınlara kötü teklif yapıyorlar, fotoğraf istiyorlar ve bunun karşılığında sana para verelim diyorlar.”

K5: “Engelli olduğumuzu anlayınca sana para yollayacağız, telefona gelen şifreni yolla, önemli yerde çalışıyoruz diyerek bir şeyler istiyorlar. İnsanlara güvenmiyorum, özellikle bazı internet ünlüleri kötü içerikler paylaşıyor.”

K7: “Çekiliş bahanesiyle para yatırmamı isteyen mesajlar geliyor. ... sosyal medyadan arkadaş olmak çok tehlikeli.”

K8: “Merhaba yazanlar oluyor. Duyma işitme engelli sayfası takip ettiği için engelli olduğumu düşünüp cevap attığım zaman “fotoğrafını göremedim, evli misin?” diye soran erkekler oluyor.”

İşitme engelli bireylerin aktardıkları deneyimler, sosyal medyanın yalnızca iletişim ve sosyalleşme imkânları sunmakla kalmayıp, aynı zamanda ayrımcılık, önyargı ve kültürel istismar biçimlerine de zemin hazırladığını göstermektedir. Katılımcılar, işaret diliyle dalga geçilmesi, jestlerin küçümsenmesi ve sağır kültürünün alay konusu edilmesi gibi durumlarla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Bu tür deneyimler, yalnızca bireysel düzeyde rahatsızlık yaratmamakta; aynı zamanda sağır topluluğunun kültürel kimliğini değersizleştiren yapısal bir dışlanma biçimine işaret etmektedir. Bu nedenle işitme engelli toplulukların daha çok kendi içlerine yönelmeleri, grup içi evlilik ve arkadaşlık ilişkilerini tercih etmeleri, dışlayıcı tutumlara karşı bir savunma mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal kimlik kuramı (Tajfel, 1982) bu durumu açıklayıcıdır; çünkü dış tehditler, grupların iç dayanışmalarını güçlendirmekte, ancak aynı zamanda dış dünyaya kapalı ve sınırlı bir iletişim alanı yaratmaktadır. Ayrımcılık ve kültürel istismar teması, sosyal medyanın işitme engelli bireyler için hem toplumsal görünürlük alanı hem de önyargıların yeniden üretildiği bir meca olduğunu göstermektedir. Bu duruma ilişkin katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir:

K3: “Hesap bilgilerimi isteyen kişiler oluyor, bu ailemi de etkiliyor.”

K5: “Engelli olduğumuzu anlayınca sana para yollayacağız, telefona gelen şifreni yolla, önemli yerde çalışıyoruz diyerek bir şeyler istiyorlar. İnsanlara güvenmiyorum, özellikle bazı internet ünlüleri kötü içerikler paylaşıyor. Sağır kültürüne ait olmayan bireyler bizim konuşmalarımızı film izler gibi izleyip aralarında gülüyorlar.”

K7: “Çekiliş bahanesiyle para yatırmamı isteyen mesajlar geliyor. İnsanlar çok havalı davranıyor, bu güvensizlik yaratıyor. Çocuklara ve gençlere kötü örnek oluyor. Onun için sosyal medyadan arkadaş olmak çok tehlikeli.”

İşitme engelli bireylerin sosyal medya deneyimleri, dijital ortamlarda yalnızca erişim engelleriyle değil, aynı zamanda ciddi güvenlik tehditleriyle de karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Dolandırıcılık girişimleri, cinsel taciz, mahremiyet ihlalleri ve yanlış bilgilendirme bu tehditlerin başında gelmektedir. Sahte hesaplar üzerinden kişisel bilgi talepleri, hesap şifrelerinin istenmesi ya da maddi kazanç vaadiyle kandırılma çabaları katılımcıların sıkça dile getirdiği sorunlardır. Özellikle kadın katılımcıların cinsiyet temelli

tacizlere, cinsel içerikli mesajlara ve uygunsuz fotoğraf taleplerine maruz kalmaları, bu tehditlerin yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda aile yaşamı ve özel hayat üzerinde de olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir. Bu deneyimler, işitme engelli bireylerin sosyal medyada dolandırıcılık ve taciz karşısında daha kırılgan olduklarını göstermektedir. Engelli kimliğinin bilinir hâle gelmesiyle birlikte sahte yardım teklifleri, kişisel bilgi talepleri ve cinsiyet temelli tacizlerin artması, Goffman'ın (1963) damgalama kuramında belirttiği gibi, bireylerin toplumda “normal”in dışında konumlandırılmasıyla oluşan ayrımcı yaklaşımların dijital ortamlarda yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Tajfel'in (1982) sosyal kimlik kuramı çerçevesinde, “sağır toplumun dışa kapalı olması” yönündeki ifadeler, dış gruplardan gelen tehdit algısı karşısında iç grup dayanışmasına yönelme davranışlarını yansıtmaktadır. İşitme engelli bireylerin sosyal medyada maruz kaldıkları damgalanma, alay, taciz ve dolandırıcılık deneyimleri, onların hem bireysel güvenliklerini hem de toplumsal katılım isteklerini zedelemekte ve dijital alanda içe kapanmalarına yol açmaktadır. Bu nedenle dijital medya, yalnızca erişilebilirlik değil, aynı zamanda güvenlik boyutuyla da yeniden yapılandırılmalı; özellikle engelli bireylerin korunmasına ve kapsayıcı bir dijital ortamın oluşturulmasına yönelik stratejiler geliştirilmelidir.

6. SONUÇ

Bu araştırmada elde edilen bulgular, literatürde ortaya konan sonuçlarla birlikte değerlendirildiğinde, sosyal medyanın engelli bireyler için bir yandan toplumsal katılım ve görünürlük sağlayan bir alan, diğer yandan ise çeşitli yapısal engelleri yeniden üreten bir mecra olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda tezin araştırma soruları şu şekilde formüle edilmiştir: İşitme engelli bireylerin sosyal medya kullanım amaçları nelerdir? İşitme engelli bireyler dijital etkileşimlerinde ne tür yapısal fırsatlar ile engeller deneyimlemektedir? Cinsiyet eşitmezliği, dijital platformlardaki deneyimleri nasıl şekillendirmektedir? Bu çerçevede, ulaşılan sonuçlar doğrultusunda çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Diğer araştırmacılar tarafından yapılan araştırmaların bulguları da bu tezdeki bulguları destekler niteliktedir. Nitekim Yılmaz'ın (2019) görme engelli bireylerle yaptığı çalışmada, akıllı telefon ve ekran okuma programlarının yoğun olarak tercih edildiği, sosyal medya kullanımında eğitim düzeyine göre farklılıklar bulunduğu ve katılımcıların çeşitli kısıtlamalara rağmen dijital ortamda kendilerini ifade edebildikleri görülmüştür. Benzer şekilde, Demir'in (2019) engelli bireyler üzerine yürüttüğü araştırmada sosyal medyanın hem fırsatlar hem de riskler barındırdığı ortaya konmuştur. Kılıç ve Ateşgöz (2018) ile Turgut vd. (2016) çalışmaları, sosyal medyanın engelli bireyler tarafından sosyalleşme, yeni arkadaşlıklar kurma ve mevcut ilişkileri sürdürme amacıyla yoğun olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, sosyal medyanın engelli bireyler için yalnızca bir iletişim mecrası değil, aynı zamanda önemli bir toplumsal katılım aracı olduğunu göstermektedir. İşitme engelli bireylerin sosyal medya kullanım pratikleri incelendiğinde, bu platformların yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesine geçtiği görülmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen nitel veriler, işitme engelli katılımcıların sosyal medyayı çok yönlü amaçlarla kullandıklarını ortaya koymaktadır. Bu amaçlar arasında bilgiye erişim, eğitim süreçlerini destekleme, gündelik yaşamı kolaylaştırma, sosyal bağları kurma ve sürdürme, kimlik inşası, kültürel hafızanın aktarımı, dijital katılım ve dijital temsil öne çıkmaktadır. Katılımcılar, sosyal medyayı özellikle altyazılar, görsel içerikler ve yazılı materyaller aracılığıyla bilgi edinmek ve öğrenme süreçlerine katkı sağlamak için etkin biçimde kullanmaktadır. Bu yönüyle sosyal medya, işitme engelli bireylerin gündelik yaşamlarında karşılaştıkları engelleri kısmen aşmalarını sağlayan alternatif bir mecra işlevi üstlenmektedir.

Degener (2017) ortaya koyduğu insan hakları modeli perspektifi, bu durumu açıklamada önemli bir çerçeve sunmaktadır. İnsan hakları modeli, engelliliğin bireysel bir

yetersizlikten ziyade, toplumsal ve çevresel engellerle ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Araştırma bulguları da bu yaklaşımı destekler niteliktedir. Katılımcıların bilgiye erişim için altyazı, görsel materyal ve yazılı içeriklerden yararlanması, engelliliğin bireysel bir eksiklikten çok, sunulan imkânların niteliğiyle belirlendiğini göstermektedir. Sosyal medya, erişilebilir biçimde tasarlandığında, işitme engelli bireylerin bilgiye ulaşmalarını ve öğrenme süreçlerine katılmalarını kolaylaştırmakta, böylece eşitsizlikleri azaltıcı bir işlev görmektedir (Degener, 2017).

Sosyal medya kullanım amaçlarının bir diğer boyutu, iletişim ve sosyal bağların güçlendirilmesidir. Katılımcıların aile bireyleri ve arkadaşlarıyla iletişimlerini büyük oranda sosyal medya aracılığıyla sürdürdükleri görülmektedir. Görüntülü görüşmeler, yazılı mesajlaşmalar ve görsel içerik paylaşımı, işitme engelli bireyler için sosyal ilişkilerin canlı tutulmasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca benzer yaşam deneyimlerine sahip bireylerle sosyal medya üzerinden yeni ilişkiler kurmaları, bu platformların sosyal dayanışma ve bütünleşme açısından kritik bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Morris'in (2014) belirttiği gibi dijital medya araçları, engelli bireylere hem bireysel hem de toplumsal düzeyde görünürlük kazandırmakta ve onların sosyal yaşamda daha aktif bir konum elde etmelerine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda sosyal medya, yalnızca bireysel iletişimin aracı değil, aynı zamanda toplumsal katılımı artıran bir platform olarak işlev görmektedir.

Sosyal medyanın işitme engelli bireyler açısından önemli bir kullanım amacı da kimlik inşasıdır. Tajfel ve Turner'ın (1986) sosyal kimlik kuramı çerçevesinde, bireylerin kendilerini ait oldukları gruplar üzerinden tanımladıkları ve grup içi etkileşimlerle aidiyet geliştirdikleri bilinmektedir. Araştırma bulguları, işitme engelli bireylerin sağır toplulukla sosyal medya aracılığıyla kurdukları etkileşimlerin hem bireysel hem de kolektif kimliklerini güçlendirdiğini göstermektedir. Katılımcılar, sosyal medya platformlarında işaret dilini kullanarak kültürel hafızalarını aktarmakta ve sağır kimliğini dijital ortamda görünür hâle getirmektedir (Çakır ve Taşdemir, 2022). Bu durum, sosyal medyanın kültürel belleğin aktarımı ve kolektif aidiyetin güçlendirilmesi açısından da merkezi bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

İşitme engelli bireylerin sosyal medya kullanım amaçlarını anlamak açısından sembolik etkileşimcilik yaklaşımı da önemli bir teorik zemindir. Blumer'in (1969) vurguladığı üzere toplumsal yaşam, bireyler arası etkileşimler ve bu etkileşimlerde kullanılan semboller üzerinden inşa edilmektedir. İşitme engelli bireyler için sosyal medya, yalnızca teknik bir

iletişim aracı değil, aynı zamanda sembollerin dolaşıma girdiği, kimliğin ve benliğin gündelik etkileşimlerle üretildiği bir ortamdır. Katılımcıların sosyal medyada yalnızca içerik tüketicisi değil, aynı zamanda içerik üreticisi olarak da aktif bir rol üstlenmeleri, onların pasif konumdan çıkıp aktif öznelere hâline geldiklerini göstermektedir. Bu üretkenlik, sosyal inşa yaklaşımıyla da uyumludur; çünkü engellilik, yalnızca biyolojik bir farklılık değil, aynı zamanda toplumsal ilişkiler ve kültürel söylemler aracılığıyla şekillenen bir olgudur (Oliver, 1996; Goodley, 2013).

İşitme engelli bireylerin sosyal medya kullanım amaçları çok boyutlu bir yapı arz etmektedir. Bilgiye erişim, eğitim süreçlerini destekleme, sosyal bağların kurulması ve sürdürülmesi, kimlik inşası, kültürel hafızanın aktarımı, dijital katılım ve dijital temsil gibi unsurlar, bu kullanımın temel boyutlarını oluşturmaktadır. Bu bulgular, sosyal medya platformlarının işitme engelli bireyler için yalnızca bireysel iletişim değil, aynı zamanda toplumsal görünürlük, dayanışma ve kimlik inşasının da merkezi bir alanı olduğunu göstermektedir.

İşitme engelli bireylerin sosyal medya kullanım pratikleri çok yönlü fırsatlar sunsa da bu deneyimler aynı zamanda çeşitli yapısal engeller ve zorluklarla kuşatılmıştır. Araştırma bulguları, katılımcıların özellikle altyazı yetersizliği, işaret dili desteğinin sınırlılığı, teknik altyapı sorunları, bilgi kirliliği, güvenlik tehditleri ve sosyal dışlanma gibi farklı düzeylerde engellerle karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Bu sorunlar, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal yapılar ve dijital sistemlerin ürettiği eşitsizliklerle de yakından ilişkilidir. DSÖ (2001) çerçevesine göre engellilik, bireysel farklılıklarla açıklanamayacak kadar çok boyutlu bir olgudur; çevresel koşullar ve toplumsal düzenlemeler engelliliğin niteliğini belirleyen temel unsurlardır. Bu bağlamda, işitme engelli bireylerin sosyal medyada yaşadıkları erişim sorunları, çevresel engellerin dijital ortamlardaki yansımasıdır. Altyazı sistemlerinin yetersizliği, işaret dili çevirmenlerinin içeriklerde yer almaması ve görsel veya işitsel materyallerin erişilebilir biçimde sunulmaması, bilgiye erişimi kısıtlayan başlıca sorunlar arasında yer almaktadır (Lawson ve Beckett, 2021). Bu engeller, katılımcıların bilgi edinme ve kendilerini ifade etme imkânlarını sınırlamakta, sosyal medya kullanımının potansiyel faydalarının tam olarak gerçekleşmesini engellemektedir.

Goffman'ın (1963) damgalama kuramı, bu durumun toplumsal boyutunu anlamada açıklayıcıdır. Toplum, “normal” olarak kabul ettiği iletişim kalıpları dışındaki bireyleri “farklı” veya “eksik” olarak etiketlemekte; bu etiketleme süreci, işitme engelli bireylerin

sosyal medya deneyimlerinde de yeniden üretilmektedir. Katılımcılar, kimi zaman küçümseyici yorumlara, alaya alma pratiklerine ya da tamamen görmezden gelinmeye maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Bu tür deneyimler, bireylerin yalnızca teknik engellerle değil, aynı zamanda toplumsal önyargılar ve dışlayıcı söylemlerle de karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. Lemert'in (akt. Mutluer-Gündüz, 2000, s.122) belirttiği gibi, bireyler kendilerine yöneltilen damgalayıcı etiketleri içselleştirdiklerinde, bu durum kimlik algılarında kalıcı izler bırakabilmektedir.

Bir diğer önemli sorun, dijital eşitsizliktir. Özsoy (2020) sınıflandırmasına göre dijital eşitsizlik üç düzeyde incelenmektedir: birincisi dijital araçlara fiziksel erişim, ikincisi bu araçları kullanabilme becerisi, üçüncüsü ise elde edilen faydanın niteliğidir. İşitme engelli bireyler görünürde sosyal medya platformlarına erişim sağlayabilmekte; ancak içerik güvenilirliği, mahremiyet sorunları ve kullanım becerilerindeki farklılıklar nedeniyle bu erişim çoğu zaman sınırlı kalmaktadır. Katılımcılar, sahte profiller üzerinden dolandırıcılık girişimlerine maruz kaldıklarını, cinsel içerikli istenmeyen mesajlar aldıklarını ve kişisel verilerinin izinsiz paylaşıldığını aktarmıştır. Bu durum, dijital ortamların yalnızca teknik değil, aynı zamanda güvenlik ve mahremiyet açısından da kırılğan alanlar olduğunu göstermektedir.

Dijital eşitsizlik olgusunun yalnızca bireysel değil, yapısal bir mesele olduğunun altı çizilmelidir. Sosyal medya platformları, tıpkı fiziksel mekânlar gibi iktidar ilişkilerini yeniden üretmekte ve bazı grupları daha kırılğan konumlara itmektedir. İşitme engelli bireylerin çevrimiçi ortamda bilgi kirliliği ve güvenlik sorunlarıyla karşılaşmaları, onları yalnızca iletişimden değil, aynı zamanda dijital yurttaşlık haklarından da dışlamaktadır (Warschauer, 2003; Van Dijk, 2005). Bu bağlamda, sosyal medya hem toplumsal katılımı güçlendiren bir mecra, hem de dışlayıcı yapıları yeniden üreten bir alan olarak ikili bir karakter taşımaktadır.

Araştırma bulguları, katılımcıların bilgiye zamanında erişememenin savunmasızlık yarattığını vurguladığını göstermektedir. Özellikle altyazı desteğinin sınırlı olması, işaret dili çevirmenlerinin azlığı ve işaret diline uygun içeriklerin eksikliği, bireylerin toplumsal olaylar veya kişisel kriz dönemlerinde kendilerini yalnız ve çaresiz hissetmelerine yol açmaktadır. Buna ek olarak, baskıcı güzellik standartları, ideal yaşam temsilleri ve tüketim odaklı içerikler, özellikle genç katılımcılarda yetersizlik hissini güçlendirmekte ve benlik algısını olumsuz etkilemektedir. İşitme engelli bireylerin sosyal medya kullanımında

karşılaştıkları zorluklar çok katmanlıdır. Erişilebilirlik eksiklikleri, teknik altyapı sorunları, damgalama, dijital eşitsizlik ve güvenlik tehditleri bu bireylerin dijital deneyimlerini sınırlandıran temel problem alanlarıdır. Bu durum, yalnızca teknik bir engel yaratmakla kalmamakta, aynı zamanda bireylerin sosyal aidiyetlerini ve kimlik inşa süreçlerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim Tajfel'in (1981) sosyal kimlik kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, söz konusu zorlukların işitme engelli bireylerin aidiyet duygularını zedelediği ve kimliklerini korumakta zorlanmalarına neden olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sosyal medyada yaşanan yapısal engeller ve dışlayıcı pratikler, yalnızca bireysel düzeyde değil, kolektif kimliklerin inşasında da önemli sınırlılıklar doğurmaktadır. Bununla birlikte, aynı platformların alternatif dayanışma, görünürlük ve katılım imkânları sunduğu gerçeği, sosyal medyanın çelişkili yapısını gözler önüne sermektedir. Sosyal medya, bir yandan işitme engelli bireylerin bilgiye erişim ve toplumsal katılımını mümkün kılarken, öte yandan mevcut yapısal engelleri yeniden üreterek eşitsizlikleri pekiştirebilmektedir.

İşitme engelli kadınların sosyal medya deneyimleri, yalnızca engellilikten kaynaklanan sorunlarla değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıkla da kuşatılmıştır. Bu bağlamda, kadın katılımcıların dijital ortamlarda karşılaştıkları zorluklar, kesişimsel bir boyut taşımaktadır. Feminist bakış açısı, bireylerin kimliklerini yalnızca tekil kategoriler üzerinden değil, cinsiyet, engellilik, sınıf ve diğer toplumsal konuların kesişiminde anlamlandırır (Garland-Thomson, 2011). Araştırma bulguları da bu yaklaşımı destekler niteliktedir. Katılımcılar, çevrimiçi taciz, cinsel içerikli mesajlar, beden normlarına dayalı baskılar ve idealize edilmiş güzellik söylemleriyle sıklıkla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Bu durum, engelli kadınların hem engellilik hem de cinsiyet temelli çifte ayrımcılığa maruz kaldıklarını göstermektedir. Feminist kuram, bu ayrımcılık biçimlerini açıklamada güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Garland-Thomson (2011) engelli kadınların bedenlerine yönelik söylemlerin yalnızca temsil meselesi olmadığını; aynı zamanda ataerkil güç ilişkilerinin bir sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Katılımcı kadınların sosyal medyada karşılaştıkları cinsel içerikli mesajlar ve taciz deneyimleri, dijital alanların ataerkil normların yeniden üretildiği mecralar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür deneyimler, kadınların dijital ortamlarda kendilerini ifade etme olanaklarını kısıtlamakta ve kamusal görünürlüklerini sınırlandırmaktadır.

Buz ve Karabulut (2015) çalışması, engelli kadınların hem kadın hem engelli kimlikleri nedeniyle çifte ayrımcılığa uğradığını göstermektedir. Engelli kadınlardan

toplumsal cinsiyet rolleri gereği ev içi sorumlulukları üstlenmeleri beklenmekte; bu beklenti, onların eğitim, istihdam ve toplumsal yaşama katılımını sınırlayan ek baskılara dönüşmektedir. Bu koşullar, dijital ortamlarda da benzer biçimde yeniden üretilmektedir. Sosyal medya platformlarında kadın katılımcıların bedenleri üzerinden yapılan yorumlar, güzellik normları ve ideal yaşam temsilleri, onların benlik algılarını zedeleyici bir etki yaratmaktadır. Özellikle genç kadınların bu tür söylemler karşısında yetersizlik hissine kapıldıkları ve kimliklerini korumakta zorlandıkları görülmektedir. Tajfel'in (1981) sosyal kimlik kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu durum kadınların aidiyet ve özsaygı algılarını zayıflatan bir baskı unsuru hâline gelmektedir.

Feminist engellilik yaklaşımı, bu bağlamda açıklayıcı bir bakış açısı sunmaktadır. İnce ve Kalkan (2023) "normal beden" anlayışının toplumsal olarak inşa edilmiş bir kurgu olduğunu ve engelliliğin eksiklik değil farklılık olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Sosyal medya, bu açıdan hem bir mücadele hem de bir temsil alanı işlevi görmektedir. Katılımcı kadınların kadın haklarına yönelik sayfaları takip etmesi, kendi hikâyelerini paylaşması ve içerik üretmesi, ataerkil ve sağlamcı normlara karşı alternatif temsiller üretmelerini mümkün kılmaktadır. Böylece sosyal medya, engelli kadınların yalnızca maruz kaldıkları ayrımcılığı görünür kıldığı bir alan değil, aynı zamanda direniş ve güçlenme mecrası hâline gelmektedir.

Orhan ve Özkan (2020) ortaya koyduğu gibi, engelli kadınların eğitim, istihdam, sağlık ve aile alanlarında karşılaştıkları eşitsizlikler çevrimiçi temsillerinde de belirleyici olmaktadır. İşitme engelli kadınlar, bir yandan taciz ve ayrımcılıkla başa çıkmak zorunda kalmakta; diğer yandan da kendi temsillerini güçlendirmek için sosyal medyayı aktif biçimde kullanmaktadır.

İşitme engelli kadınların sosyal medya deneyimleri feminist perspektiften değerlendirildiğinde, çoklu ve bileşik ayrımcılık biçimlerini gözler önüne sermektedir. Kadınlar hem engellilikten hem de toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan çifte ayrımcılıkla karşılaşmakta; bu durum onların dijital alandaki görünürlüğünü ve katılımını sınırlamaktadır. Ancak aynı platformlar, kadınların kendi seslerini duyurmalarına, alternatif temsiller geliştirmelerine ve kolektif dayanışma ağları kurmalarına da olanak tanımaktadır. Bu yönüyle sosyal medya, işitme engelli kadınlar için çelişkili bir alan olarak belirlemektedir: bir yandan ataerkil ve sağlamcı normların yeniden üretildiği bir mecra, diğer yandan ise bu normlara karşı direniş ve güçlenmenin mümkün olduğu bir mücadele sahasıdır (Garland-

Thomson, 2011; Buz ve Karabulut, 2015; İnce ve Kalkan, 2023). Bu çelişkili yapı, sosyal medya deneyimlerinin yalnızca teknik erişilebilirlik sorunları üzerinden değil; aynı zamanda toplumsal cinsiyet, kültürel normlar ve sosyolojik dinamikler bağlamında da ele alınması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla, engelli bireylerin sosyal medya deneyimlerini anlamaya yönelik araştırmaların, teknik altyapının ötesine geçerek sosyolojik ve kültürel boyutlara odaklanması büyük önem taşımaktadır. Özellikle sağır kültürü ve işaret dili, işitme engelli bireylerin kimlik ve aidiyet inşasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, gelecekte yapılacak çalışmalarda bu boyutların daha fazla dikkate alınması önerilmektedir (Lane, 2002; Ladd, 2003). Ayrıca, araştırmacıların, uygulayıcıların ve toplumsal yaşamın farklı aktörlerinin en azından temel düzeyde işaret dili öğrenmeleri, işitme engelli bireylerin kendi dillerinde iletişim kurabilmelerine olanak tanıyacak ve etkileşim süreçlerini daha kapsayıcı hâle getirecektir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, engelli bireylerin dijital deneyimlerinin kültürel, sosyolojik ve teknolojik açılardan bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir.

Bunun yanı sıra, sosyal medya ve dijital platformların tasarımında Web İçeriği Erişilebilirlik Yönergeleri'ne uygun düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Altyazı seçeneklerinin zorunlu hâle getirilmesi, işaret dili destekli içeriklerin artırılması ve kullanıcı arayüzlerinin erişilebilirlik odaklı yeniden yapılandırılması, engelli bireylerin dijital ortamlarda eşit katılım göstermelerini sağlayacaktır (Lawson ve Beckett, 2021).

İşitme engelli bireylerin dijital risklere karşı korunabilmeleri amacıyla, işaret diliyle erişilebilir dijital okuryazarlık ve siber güvenlik eğitimlerinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Warschauer, 2003; Dijk, 2005). Buna ek olarak, yalnızca engelli bireylerin değil, tüm toplumun farkındalığını artırmaya yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır. İlkokuldan üniversiteye kadar eğitim programlarına kapsayıcılık ve gönüllülük temelli etkinlikler eklenmeli; toplumun farklı gruplarla birlikte yaşamayı öğrenmesine katkı sağlanmalıdır. Bu bağlamda, bireylerin engelli kişilerle ortak etkinliklere katılabileceği ve vakit geçirebileceği sosyal alanların oluşturulması da önemlidir. Bu tür uygulamalar hem karşılıklı anlayışı güçlendirecek hem de toplumsal bütünleşmeye katkı sunacaktır. Ayrıca, dijital ortamlarda ayrımcı söylemler, taciz ve dışlayıcı pratiklere karşı daha güçlü yasal ve kurumsal mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. İçerik denetim süreçlerinin engelli bireyleri koruyacak biçimde yapılandırılması, dijital hakların güvence altına alınmasını sağlayacaktır (Shakespeare, 2006; Degener, 2017).

Bu tez çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma yalnızca Ankara'da yaşayan ve TİD bilen bireylerle sınırlı tutulmakta, katılımcı sayısı dar bir çerçevede kalmakta ve sadece aktif sosyal medya kullanıcıları araştırmaya dâhil edilmektedir. TİD kullanımındaki bölgesel farklılıklar bağlama özgü yorumlamaları gerekli kılmakta, sağır kültürünün kapalı yapısı araştırmacının kabul edilmesini güçleştirmekte, bazı görüşmelere aile üyeleri veya yakın arkadaşların eşlik etmesi ise katılımcıların hassas konuları ifade etmelerinde çekincelere yol açmaktadır. Ayrıca araştırmacının işitme engelli olmaması, işaret dili öğrenme motivasyonunun sorgulanması ve görüşmelerde yazılı Türkçeye başvurulması gibi etkenler iletişim akışını zaman zaman yavaşlatmakta ve bu durum bulguların değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken sınırlılıklar arasında yer almaktadır. Belirtilen sınırlılıklara rağmen bu çalışma, işitme engelli bireylerin sosyal medya deneyimlerine dair kapsamlı bir bakış sunmakta ve alandaki sonraki araştırmalar için faydalı bir zemin oluşturmaktadır.

Bu tez çalışması, işitme engelli bireylerin sosyal medya deneyimlerini çok boyutlu biçimde ele alarak literatüre katkı sunmakta ve gelecekte yapılacak araştırmalara yön gösterici nitelik taşımaktadır. Araştırma bulguları, sosyal medyanın yalnızca teknik bir iletişim aracı olmadığını; bilgiye erişim, eğitim süreçlerini destekleme, kimlik inşası, kültürel belleğin aktarımı, toplumsal katılım ve dayanışma açısından merkezi bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede bu tez çalışma, ileride yapılacak araştırmalara hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde yol göstermektedir. Özellikle sağır kültürü ve işaret dilinin kimlik inşasındaki rolünün daha ayrıntılı incelenmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin dijital deneyimler üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi, sosyal medya platformlarının erişilebilirlik standartlarının karşılaştırmalı biçimde analiz edilmesi ve engelli bireylerin dijital yurttaşlık haklarının güçlendirilmesine yönelik politika odaklı çalışmaların geliştirilmesi, bu tez çalışmasının işaret ettiği temel yönelimler arasında yer almaktadır.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, R., ve Özil, H. (2023). *Sakatlık sosyal modelinde sosyolojik perspektifler*. *İctimaiyat*, 7(1), 67-82.
- Ağaoğlu, E. (2022). *Yaşlı bireyler arasında dijital eşitsizlikler: Ankara mikro örneği* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023, Eylül 13). Aile ve sosyal hizmetler bakanlığı tarafından 2023-2025 yıllarını kapsayan engelli hakları ulusal eylem planı hazırlandı. *T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı*. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanligi-tarafindan-2023-2025-yillarini-kapsayan-engelli-haklari-ulusal-eylem-planı-hazirlandi
- Akdağ, İ. (2020). Çatışma teorisi bağlamında tarihsel-toplumsal çatışmanın değişen biçimleri üzerine bir inceleme. *Opus International Journal Of Society Researches*, 15(1), 5231-5251. <https://doi.org/10.26466/opus.629985>
- Aki, E., ve Kayihan, H. (2003). The effect of visual perception education on writing, reading and daily living activities in children with low vision. *Physical Therapy and Rehabilitation*, 14(3), 95-99.
- Aköğretmen, M. (2023). Batı'da engelli emeğinin kısa tarihi: engellilik modelleri bağlamında bir değerlendirme. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 12(32), 129-144. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.1209599>
- Aksakal, G. (2023). Toplumsal dışlanma bağlamında engellilerin haklarına erişimi üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 172, 1-22.
- Aktaş, C. (2007). Enformasyon toplumu bağlamında Türkiye. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4(4), 181-193.
- Akyüz, K. F., ve Köroğlu, C. Z. (2024). Engellilik bağlamında makro sosyal hizmet ve sivil toplum kuruluşları üzerine bir değerlendirme. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 10(2), 247-259.

- Alpman, P. S. (2018). Sosyal teorinin konusu olarak kimlik: sosyal inşacı yaklaşım. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 1-28. <https://doi.org/10.18490/sosars.475804>
- Alptekin, H. (2024). Engelli bireylerin Gündelik Yaşamda Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Pratikleri. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 3(2), 107-117. <https://doi.org/10.58632/olgusos.1570374>
- Alsancak, F., ve Özkan, Y. (2024). Sağır bireylerin damgalanma deneyimleri. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 12(23), 1-18. <https://doi.org/10.46218/tshd.1378444>
- Altuğ, T. (2013). *Dile gelen felsefe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- American Journal of Qualitative Research. (2021). American Journal of Qualitative Research, 5(2), 57-72. <https://doi.org/10.29333/ajqr/11033>
- Arıkan, Ç. (2002, Mayıs). Sosyal model çerçevesinde özürüllüğe yaklaşım. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 11-25.
- Arslan, A. (2024). Veri, enformasyon ve bilginin önemi. *19 Mayıs Üniversitesi Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı TDS123- Tıbbi Dokümantasyon ve Arşiv-I Ders Notları*. Samsun.
- Assadi, M. (2024). Yeni bir eşitsizlik biçimi olarak dijital yoksulluk. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 407-421.
- Asuncion, J., Fichten, C., Nguyen, M. N., Budd, J., ve Amsel, R. (2012). Social Media Use By Students With Disabilities. *Academic Exchange Quarterly*, 16(1), 30-35.
- Ataman, A. (2003). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Atatürk Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi. (2019). *Engellilikle ilgili genel bilgiler ve temel kavramlar* (Ünite 1, Yayınlanmamış ders notu). <https://www.siirt.edu.tr/dosya/personel/ata-aof-engellilerle-sosyal-hizmet-siirt-2019926102112764.pdf> / (Erişim Tarihi: 03 Şubat 2024)

- Atılgan, O. (2003). bilgiiletifim teknolojilerinde sayısal uçurum. *Türk Kütüphaneciliği Hakemsiz Yazılar*, s. 37-42. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/169/164> adresinden alındı
- Ayaz, B. (2016). Jacques derrida, richard rorty ve doğruluk. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 57-68.
- Barnes, C. (1991). *Disabled people in britain and discrimination: a case for anti-discrimination legislation*. London: C. Hurst ve Co. Publishers.
- Barnes, C. (1992). Institutional discrimination against disabled people and the campaign for anti-discrimination legislation. *Critical Social Policy*, 12(34), 5-22. <https://doi.org/10.1177/026101839201203401>
- Barnes, C., Mercer, G., ve Shakespeare, T. (1999). *Exploring disability: a sociological introduction*. Cambridge: Polity Press. <https://doi.org/10.1017/S0038038501210153>
- Barnes, C., ve Mercer, G. (2003). *Disability: an introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Barnes, C., Ve Mercer, G. (2006). *Independent futures: creating user-led disability services in a disabling society*. Bristol: Policy Press.
- Baş, N., ve Tozak, E. (2025). İşitme kayıplı bireylerin özellikleri, tanılanması ve eğitimi. *Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 43-61.
- Başkurt, Y. Y., ve Kırkım, G. (2021). İşitsel işleme ve işitme kaybında işitsel reaksiyon Zamanı. *İzmir Demokrasi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(3), 238-250. <https://doi.org/10.52538/iduhes.912618>
- Baydar, A. İ., & Yılmaz, C. (2022). Gündelik hayat bağlamında levanten kimliğinin Sunumu. *Sosyoloji Notları*, 6(2), 24-53.
- Baykan, Z. (2000, Eylül). Özürlülük, Engellilik, sakatlık nedenleri ve korunma. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 9(9), 1-4. 11 Şubat 2024 Tarihinde <https://www.ttb.org.tr/sted/sted0900/4.html> adresinden alındı.
- Berkün, S. (2013). Ev esaslı uzaktan ęalıřma: bursa'da engelli belediye ęalıřanlarının algıları. *İnsan Hakları Yıllığı*, 31, 15-62.

- Berkün, S. (2016). Avrupa kentsel şartı'nın kentlerdeki özürlü ve sosyo-ekonomik bakımdan engellilere yönelik ilkeleri ve bursa kentinde kamu kurum ve kuruluşlarının erişilebilirliği, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 61-72.
- Bilgin, R. (2016). Geleneksel ve modern toplumda kadın bedeni ve cinselliği [body and sexuality of women in traditional and modern society]. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 219–243.
- Binatlı Büyükkurt, G. (1994). Türkiye’de görme engelli çocuk eğitimi. *eğitim ve bilim*, 18(92). <https://doi.org/10.15390/ES.1994.237>
- Bingöl, İ. (2022, Haziran). Toplumsal teoride çatışmanın klasik kökleri üzerine bir değerlendirme: Karl Marx, Max Weber, Georg Simmel. *Akademik MATBUAT*, 6(1). Ekim 2024 Tarihinde [Http://Dergipark.Gov.Tr/Tr/Pub/Matbuat](http://Dergipark.Gov.Tr/Tr/Pub/Matbuat) Adresinden Alındı.
- Birleşmiş Milletler. (2006). *Engellilerin haklarına ilişkin sözleşme* (T.C. Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çev.). Mayıs 2024 Tarihinde https://aile.gov.tr/media/12073/engellilerin_haklarına_iliskin_sozlesme.pdf Adresinden Alındı.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: perspective and methods*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bogart, K. R., Bonnett, A. K., Logan, S. W., Ve Kallem, C. (2022). Intervening on disability attitudes through disability models and contact in psychology education. *Scholarship Of Teaching And Learning In Psychology*, 8(1), 15-26. <https://doi.org/10.1037/stl0000194>
- Bolat, E. Y. (2018). Süreğen hastalığı olan çocuklar ve hastane Okulları. *Milli Eğitim Dergisi*, 47(218), 163-186.
- Burcu, E. (2006). Özürlülük kimliği ve etiketlenmenin kişisel ve sosyal söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61-83.
- Burcu, E. (2007). *Türkiye’de özürlü birey olma: temel sosyolojik özellikleri ve sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Burcu, E. (2015). *Engellilik sosyolojisi* (Cilt 1). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Burcu, E. (2015). Engellilik ve sapma: bir sosyolojik yaklaşım. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 6(13), 32-50.
- Burcu, E. (2015). Türkiye’de yeni bir alan: “engellilik sosyolojisi” ve gelişimi. *Sosyoloji Konferansları*, 52, 319-341.
- Burcu, E. (Ed.). (2023). *Engellilik sosyolojisi: araştırma yazıları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Buz, S., ve Karabulut, A. (2015). Ortopedik engelli kadınlar: toplumsal cinsiyet çerçevesinde bir çalışma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (7), 25-45.
- Castells, M. (2000). Ağ toplumunun yükselişi: bilgi çağı- ekonomi, toplum ve kültür (Cilt 1). Oxford: Blackwell Yayıncıları.
- Corker, M. (1998). Deaf and Disabled, or Deafness Disabled? In T. Shakespeare, *Disability Reader: Social Science Perspectives* (pp. 221-233). London: Continuum
- Cumurcu, B. E., Karlıdağ, R., ve Almış, B. H. (2012). Fiziksel engellilerde cinsellik. *psikiyatride güncel yaklaşımlar*, 4(1), 84-98. <https://doi.org/10.5455/cap.20120406>
- Çağlar, D. (1982). *Ortopedik çocuklar ve eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Çakır, Z., ve Taşdemir, S. (2022). İşitme engelli ve sağır bireylere yönelik hukuki izlem ve tespit raporu. *İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği ve Van İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği*.
- Çalık, S. (2008). Özürlülüğün değerlendirilmesinde mevcut uygulama ve yaşanan sorunlar ışığında yöntem arayışı. in *ıcf işlevsellik, yetiyitimi ve sağlığın uluslararası sınıflandırılması sistemi'nin uyarlanmasında eğitimcilerin eğitimi* 24-32. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
- Çevik, E., ve Toplu, M. (2023). Dijital eşitsizliğin hibrit eğitimdeki yansımaları. *Türk Kütüphaneciliği*, 37(4), 267-292. <https://doi.org/10.24146/tk.1356841>

- Danforth, S., ve Rhodes, W. C. (1997). *Deconstructing disability: a philosophy for inclusion*.
<https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/68721/10.1177074193259701800605.pdf>
- Davis, L. J. (1995). *Normalliği uygulamak: engellilik, sağrlık ve beden* [Enforcing Normalcy: Disability, Deafness, And The Body]. London: Verso.
- Davison, G. C., ve Neale, J. M. (2004). *Anormal psikolojisi* (İ. Dağ, Çev.). Türk Psikologlar Derneği Yayınları. (Orijinal Eser 2001'de Yayınlanmıştır.)
- Degener, T. (2017). A new human rights model of disability. In V. Della Fina, R. Cera, Ve G. Palmisano (Eds.), *The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: A commentary* (pp. 41-59). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-43790-3_2
- Demir, A. (2019). *Engelli bireylerin sosyal medya kullanmaları üzerine bir araştırma (sdü örneği)* [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Demir, A. (2020). *Engelli bireylerin sosyal medya kullanmaları üzerine bir araştırma* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi; Danışman: A. Efe). Hiperlink Eğitim İletişim Yayıncılığı.
- Demir, A. (2021). Toplumsal değişme, kişiler arası sözsüz iletişim ve engellilik. *OPUS International Journal Of Society Researches*, 17(33), 112-131. <https://doi.org/10.26466/opus.836347>
- Deniger, J. R. (1986). *The control revolution: technological and economic origins of the information society*. Harvard University Press.
- Devlet İstatistik Enstitüsü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2009, Eylül). *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002* (2. baskı). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları. https://www.researchgate.net/publication/269972557_Dunya_Engellilik_Raporu_Har ekete_Cagri
- Dilek, S. (2016, Ocak). Enformasyon ve bilgiye dayalı yeni ekonomi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (11), 87-91.

- Doğan, S. (2021). Jacques Derrida'nın "Difference" söylemi ve postmodern sanata yansıma biçimleri. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 7(2), 271-293. <https://doi.org/10.46641/medeniyetsanat.982829>
- Doğutaş, A. (2021). Representation Of Disabled People İn Advertisements İn Turkey. *American Journal Of Qualitative Research*, 5(2), 57-72. <https://doi.org/10.29333/ajqr/11033>
- Duman A., ve Doğanay, G. (2017). Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon'da Engelli Kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 1-48. <https://doi.org/10.18490/sosars.345505>
- Dunlap, R. E., ve Catton, W. R., Jr. (2022). Çevre Sosyolojisi: Yeni Bir Paradigma (E. Alkan, Trans.). *Sosyoloji Dergisi*, 43, 221-234. (Original work published 1978).
- Durkheim, E. (2006). *Sosyoloji dersleri* (A. Berktaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Durmuş, M. (2023). Engelli Bireylerin Bürokratik İstihdamının Sembolik Temsil Bağlamında Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(59), 299-319. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1082506>
- Ellis, K., & Kent, M. (2013). *Disability and new media* (1st ed.). Routledge.
- Equality Act. (2010). *Equality Act 2010*. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/contents> Erişim tarihi 20.06.2025
- Erdoğan, B., ve Köten, E. (2014). Engelli gençler, sosyal dışlanma ve internet. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları*.
- Erdoğdu, F., Arı, E., ve Cin, F. M. (2018). İki Dünya Arasında: İşitme Engelli Ebeveynlerin İşiten Çocuklarının (CODA'ların) Kimlik Gelişimleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16(35), 91-139.
- Eripek, S., ve Sezgin, V. (2009). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi. In A. G. Akçamete, *Zihinsel Yetersizlik ve Eğitim*. Ankara: Kök Yayıncılık.

- Erken, F. (2022). Sosyo Dijital Eşitsizlik Ekosisteminde Sanal Gerçeklikten Metaverse'ye Erişilebilirlik: İçeridekiler ve Dışarıdakiler. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 22(1), 84-99. <https://doi.org/10.54961/uobild.1133333>
- Erten, H., ve Arıcı, N. (2022, Mart). İşaret Dilinin Tarihi Serüveni ve Türk İşaret Dili. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 3.
- Erten, P. (2019). Dijital Bölünme. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(1), 15-23.
- Fiğan, M., & Özdemir, Y. D. (Eds.). (2020). *Dijital Kültür, Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlanma*. STGM. Avrupa Birliği
- Finkelstein, V. (1980). *Attitudes And Disabled People: Issues For Discussion*. New York: World Rehabilitation Fund.
- G. Quinn And T. Degener, "The Moral Authority for Change: Human Rights Values and the World Wide Process of Disability Reform", in *Human Rights and Disability: The Current Use and Future Potential of Human Rights Instruments in the Context of Disability*, eds. G. Quinn and T. Degener (United Nations, 2002), 13, 14.
- Garland-Thomson, R. (2011). Sakatlığın dâhil edilmesi, feminist kuramın dönüştürülmesi. In D. Bezmez, S. Yardımcı ve Y. Şentürk (Eds.), *Sakatlık çalışmaları* (s. 567). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ginsburg, F., ve Rapp, R. (2013). Disability worlds. *Annual Review of Anthropology*, 42, 53-68. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092412-155502>
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes On The Management Of Spoiled Identity*. Touchstone.
- Goggin, G., Ve Newell, C. (2003). *Digital Disability: The Social Construction Of Disability In New Media*. Rowman ve Littlefield.
- Goodley, D. (2013). Eleştirel Engellilik Çalışmalarının Çözülmesi/Karışık Hale Getirilmesi. *Disability ve Society*, 28(5), 631-644. <https://doi.org/10.1080/09687599.2012.717884>

- Goodley, D., Ve Runswick-Cole, K. (2021). What Does Disability Bring To Sociology? *The International Journal Of Disability Studies*, 9(1). (U. of iHuman, Ed.)
<http://hdl.handle.net/2027/spo.11217607.0009.103>
- Gül, S. (2014). Yapısökümcülük Neyi Söküyor: Jacques Derrida'yı Anlamak. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 89-98.
<https://doi.org/10.30803/adusobed.188820>
- Gündüz Mutluer, F., (2000), Toplumsal Sapma: Fonksiyonalist ve Sembolik Etkileşimci Yaklaşımlar, 1. Baskı, Ankara: Zirve Yayınları.
- Gürboğa, C., ve Kargın, T. (2003). İşitme Engelli Yetişkinlerin Farklı Ortamlarda Kullandıkları İletişim Yöntemlerinin/Becerilerinin İncelenmesi. *Ankara University Journal Of Faculty Of Educational Sciences (JFES)*, 36(1), 51-64.
https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000074
- Gürcü, F. D. (2024). Engellilik Sosyolojisi. In S. S. Gül (Ed.), *Sosyolojiye Giriş* (S. 1-490). Kafka Kitap Kafe Yayınları.
- Haller, B. A. (2010). *Representing Disability In An Ableist World: Essays On Mass Media*. Advocado Press.
- Haurylchanka, Y. (2022). Belarus spor hukukunda tıbbi engellilik modelinin reddedilmesi: hiçbir yere varmayan uzun bir yol mu? *Kutaşın Law Review*, 9(1), 73-98.
<https://doi.org/10.17803/2313-5395.2022.1.19.073-098>
- History.com Editors. (2024, July 3). Marx publishes manifesto. *history.com*.
<https://www.history.com/this-day-in-history/february-21/marx-publishes-manifesto>
- İlhan, S. (2023). Yapıbozum ve sanatta postmodern pratikler. *Journal of humanities and tourism research*, 13(2), 382-395.
- İnce E., Kalkan A. (2023). Engellilik çalışmalarına feminist materyalist yaklaşım: beden imajı ve beden işlevine yeni bir bakış açısı. *Alternatif Siyaset Dergisi*, 20, 154-166.
<https://doi.org/10.34189/asd.2023.20.011>

- İnce, E. (2024). The struggle for disability rights in social media the case of turkey. Presented At The 9th International Conference On Social Sciences, Humanities And Education, Viyana.
- İzmir Sağırları Koruma ve Kalkındırma Derneği. (2025, 15 Nisan). “İşte babam” filmi İzmir’de seyirciyle buluştu: gözyaşları sel oldu [Blog Yazısı]. İzmir Sağırları Koruma ve Kalkındırma Derneği.
- Kahraman Güloğlu, F. (2022). Engellilik hakkında kavramsal karmaşanın nedenleri ve Türkiye’deki durum. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 291-315. <https://doi.org/10.33417/tsh.989123>
- Kalaycı-Kırlıoğlu, H. İ., ve Karakuş, Ö. (2020). Reflection of the perceptions of university students with disabilities who get service from department of disabled students on their disabilities to education experiences. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1153-1175.
- Kaldık, B. (2022). Görme ve ortopedik engelli bireylerin deneyimledikleri sorunlar çerçevesinde kamu kurumlarından ve toplumsal yapıdan temel beklentileri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 975- 1031. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.1080003>
- Kaldık. (2022). Engellilerin sosyal medya deneyimleri: sosyalleşme aygıtı olarak sanal ağlar. Türkiye Çalışmaları- Sosyal Bilimler, 17(4), 593-609 <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.62983>
- Karaca, M. F., ve Görgünoğlu, S. (2016). Türkçeden Türk işaret dili’ne. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 5(1).
- Karmutoğlu, İ. (2024). Sınıf ve toplumsal tabakalaşma: teorik bir analiz. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 111-122.
- Kartal, O. Y., Yazgan, A. D., ve Kıncal, R. Y. (2017). Bilişim çağında sosyal sermayenin yeni belirleyicileri: dijital uçurum ve sosyal medya okuryazarlığı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 353-373.

- Kayış, H. H. (2021). Dijital eşitsizlikleri yakından incelemek: dijital uçurum buzdağının görünen yüzü müdür? *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1765848>
- Kılıç, D., ve Ateşgöz, K. (2018). İşitme engelli öğrencilerin sosyal medya ağ sitelerini kullanım motivasyonları. *İNİF E-Dergi*, 3(2), 75-88.
- Lane, H. (2002). Do Deaf people have a disability? *Sign Language Studies*, 2(4), 356-379. <https://doi.org/10.1353/Sls.2002.0015>
- Lawson, A., Ve Beckett, A. E. (2021). The social and human rights models of disability: towards a complementarity thesis. *The International Journal of Human Rights*, 25(2), 348-379. <https://doi.org/10.1080/13642987.2020.1783533>
- Leonardi, M., Bickenbach, J., Ustün, T. B., Kostanjsek, N., ve Chatterji, S. (2006). The definition of disability: What is in a name? *The Lancet*, 368(9543), 1219-1221.
- Lewis, M. P., Simons, G., ve Fennig, C. (Eds.). (2013). *Ethnologue: Sağır İşaret Dili*. 20 Şubat 2024 tarihinde Wayback Machine: <https://web.archive.org/web/20191226084644/https://web.archive.org/web/20131126034146/http://www.ethnologue.com/subgroups/deaf-sign-language> adresinden alındı.
- Lobianco, A., ve Sheppard-Jones, K. (2007). Engelliliğin Tıbbi ve Sosyal Faktörlerle İlişkili Algıları. *Journal of Applied Social Psychology*, 37(1), 1-13. <https://doi.org/10.1111/j.0021-9029.2007.00143.x>
- Lombana-Bermudez, Watkins, S. C., Cho, A. A., Shaw, V., Vickery, J. R., ve Weinzimmer, L. (2018). *The Digital Edge: How Black and Latino youth navigate digital inequality*. New York University Press.
- Marx, K., ve Engels, F. (2005). *Komünist Parti Manifestosu* (Y. Onay, Çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın. (Orijinal çalışma 1848 yılında yayımlanmıştır).
- Memorial Tıbbi Yayın Kurulu. (2024, Ocak 10). *Kronik hastalıklar nelerdir?* Memorial Sağlık Rehberi. 16 Mayıs 2025 tarihinde güncellendi. 26 Haziran 2024 tarihinde <https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberi/kronik-hastaliklar-nelerdir> adresinden alındı.

- Millî Eğitim Bakanlığı. (2016). *Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi: İşitme Yetersizliği ve Kaynaştırma*. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Mira Assadi, “Yeni Bir Eşitsizlik Biçimi Olarak Dijital Yoksulluk”, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (1), Nisan 2024, ss. 407-421.- 407- Yeni Bir Eşitsizlik Biçimi Olarak Dijital Yoksulluk Mira ASSADI*
- Mitra, S. (2006). The capability approach and disability. *Journal of Disability Policy Studies*, 16(4), 236.
- Morris, M. R., Brady, E. L., Zhong, Y., ve Bigham, J. P. (2013). Designing For Accessibility In A Digital World. In Proceedings of the 2013 Conference on Computer Supported Cooperative Work (pp. 1225-1236). New York, NY: ACM. <https://doi.org/10.1145/2441776.2441915>
- Murugami, M. W. (2009). Disability and identity. *Disability Studies Quarterly*, 29(4). <https://doi.org/10.18061/dsq.v29i4.979>
- Mustafa Öztürk ve Özdemir Çakır, H. Ö. (2024). İstanbul’da Eğitim Gören İlköğretim ve Ortaöğretimdeki Görme Engelli Öğrencilerin Dijital İletişim Becerileri ve Bilgiye Erişim Sorunları. *ANA SAY*, 8(29), 74-93. <https://doi.org/10.33404/anasay.1468280>
- Nazlı, A. (2012). “Öteki Beden”: Bir Ötekilik Biçimi Olarak Engelli Beden ve Engellilik. *Sosyoloji Dergisi*, 27, 15-32.
- Oğuz, A. (2015). Engelli Bireylerde Bir Sosyal Baskı Aracı Olarak Damga: Gizli Ajan. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1-10.
- Oğuz, H. (2024). Sensörinöral İşitme Kaybı: İşitme Kayıpları Nasıl Sınıflandırılır? Kaç Çeşit İşitme Kaybı Vardır? Prof. Dr. Haldun Oğuz. Erişim tarihi: Ekim 2024, <https://www.drhaldunoguz.com/sensorinoral-isitme-kaybi>
- Okur, N., ve Erdugan, F. E. (2010). Sosyal Haklar Ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme. *II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, 245-263, Denizli.
- Oliver, M. (1990) *The Politics of Disablement*. Palgrave Macmillan, London. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-20895-1>

- Oliver, M. (1996). *Understanding disability: From theory to practice* (Chapter 3, pp. 30-42). St. Martin's Press. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-24269-6>
- Oliver, M., ve Barnes, C. (1998). *Disabled people and social policy: From exclusion to inclusion*. London: Longman
- Oral, A. Z., ve Akalın, Ş. H. (2024). Türk Sağır Kültürünün Tarihsel Kökleri (Historical roots of the Turkish Deaf culture). *Milli Folklor*, 36(139), 74-91. <https://doi.org/10.58242/millifolklor.1339540>
- Orhan, S., (2013). Türkiye’de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Orhan, S., ve Özkan, E. (2020). Engelli kadın olmak. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 1-19. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.524633>
- Özsoy, D. (2020). Dijital Bölünme Düzeylerine Dair Literatür Analizi. M. Fiğan ve Y.D. Özdemir İçinde, *Dijital Kültür, Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlanma* (s. 11-23). Ankara: Alternatif Bilişim
- Özsoy, E. (2021). *Zihinsel engellilik nedenleri: Doğum Öncesi, Sırasında Ve Sonrası Etkenlerin Analizi*. Atatürk Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Ders Notları.
- Öztürk, L. D. (2005). Türkiye’de dijital eşitsizlik: TÜBİTAK-BİLTEN anketleri üzerine bir değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(24), 111-132.
- Öztürk, M. (2011). *Zihinsel engelli çocuklar ve eğitimleri*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Öztürk, M., ve Çakır, H. Ö. (2024). İstanbul’da Eğitim Gören İlköğretim ve Ortaöğretimdeki Görme Engelli Öğrencilerin Dijital İletişim Becerileri ve Bilgiye Erişim Sorunları. *ANA SAY*, 8(29), 74-93. <https://doi.org/10.33404/anasay.1468280>
- Pangalyeva, Z., & Güngörmez Akosman, B. (2023). Ötekileştirilmiş Beden ya da Engelliler: Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (51), 225-241. <https://doi.org/10.52642/susbed.1287410>

- Plus90 (Prodüktör). (2021). *Türkiye’de Sağır Olmak: “İşaret Dili Kolay Aslında, Aramızda Engel Yok”* [Belgesel film]. Ekim 21, 2024 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=WexYYtB6APs> adresinden alındı.
- Polat, A. (2022). Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Özel Sayı 2), 161-182. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227335>
- Quinn, G., ve Degener, T. (2002). The Moral Authority For Change: Human Rights Values And The Worldwide Process Of Disability Reform. In G. Quinn Ve T. Degener (Eds.), *Human Rights And Disability: The Current Use And Future Potential Of Human Rights Instruments In The Context Of Disability* (pp. 13-14). United Nations.
- Ragnedda, M. (2017). *The Third Digital Divide: A Weberian Approach To Digital Inequalities*. Routledge.
- Rimmerman, A. (2013). *Social Inclusion Of People With Disabilities: National And International Perspectives*. Cambridge University Press.
- Sağıroğlu A., Nuran. “Öjeni ve Sağlam Bedenlilik”. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sy. 30 (Aralık 2020): 115-33.
- Sağlam, E. B., Öğün Boyacıoğlu, A., ve Gelgeç Bakacak, A. (2018). Sosyoloji nedir? Neden sosyoloji? In E. B. Sağlam, A. Öğün Boyacıoğlu, ve A. Gelgeç Bakacak (Eds.), *Sosyoloji* (ss. 25-40). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Samav, F. D., ve Sallanan Gül, S. (2021). *Sakatlığın değişen yüzü ve engellilik sosyolojisi normalleştirme, sağlıklılaştırma ve evde bakımın kadınlaşması* (Cilt 1). Bağlam.
- Seven, Y., ve Göl-Güven, M. (2016). Bir dil iki dünya: sağır anne babanın işiten çocuğu olmak (s. 389-410). E. Arık (Ed.), *Ellerle Konuşmak: Türk İşaret Dili Araştırmaları*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sezgin, S., ve Fırat, M. (2020). Covid-19 pandemisinde uzaktan eğitime geçiş ve dijital uçurum tehlikesi. *Açıköğretim Uygulamaları Ve Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 37-54.
- Shakespeare, T. (2006). *Engelli hakları ve haksızlıkları* (1. baskı). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203640098>

- Shakespeare, T. (2018). *Disability: The basics*. Routledge.
- Shakespeare, T., Bickenbach, J. E., Pfeiffer, D., ve Watson, N. (2006). Models. In G. L. Albrecht (Ed.), *Encyclopedia of disability* (Vol. 3, pp. 1101-1108). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- SIL International. (2025). *About Ethnologue*. Ethnologue. Erildiği tarih: 25 Nisan 2025, <https://www.ethnologue.com/about/>
- Siebers, T. A. (2001). Disability İn Theory: From Social Constructionism To The New Realism Of The Body. *American Literary History*, 13(4), 737-754.
- Solmaz, H. A., ve Yıldız, R. (2023). Feminist Perspektiften Engelli Kadın İstihdamına İlişkin Temel Argümanlar. *Toplumsal Politika Dergisi / Turkish Journal of Social Policy*, 4(2), 168-183.
- Statistics Canada. (2023). *Canadian Survey on Disability*. <https://www.statcan.gc.ca/en/subjects-start/disability>
- Şenol, D., ve Canbolat, H. (2022). Fiziksel Engeli Olan Bireylerin Koşullu Beden İnşaları Olarak. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*(9), s. 144-177. Mart 19, 2024 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2441263> adresinden alındı.
- Şişman, Y. D. D. Y. (2012). Özürllülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(28), 69-85. <https://doi.org/10.21560/spcd.74554>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2009). *Engelli kişilerin haklarına ilişkin sözleşme ve ihtiyari protokol*. <https://www.mfa.gov.tr/engelli-kisilerin-haklarina-iliskin-sozlesme.tr.mfa>
- T.C. Resmî Gazete. (2011, Kasım 2). Sağlık Bakanlığının teşkilat ve görevleri hakkında 663 sayılı kanun hükmünde kararname. *Resmî Gazete* (Sayı: 28103).
- T.C. Resmî Gazete. (2013, Mayıs 3). 6462 sayılı engelliler hakkında kanunla bazı kanun ve khk'lerde değişiklik yapılmasına Dair Kanun. *Resmî Gazete* (Sayı: 28603, Mükerrer).
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups And Social Categories: Studies İn Social Psychology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Tajfel, H. (1982). Social Psychology Of İntergroup Relations. *Annual Review Of Psychology*, 33, 1-39. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.33.020182.000245>
- Tajfel, H., ve Turner, J. C. (1979). An İntegrative Theory Of İntergroup Conflict. In W. G. Austin Ve S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology Of İntergroup Relations* (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks-Cole.
- Tajfel, H., ve Turner, J. C. (1986). Gruplararası davranışın sosyal kimlik teorisi. In S. Worchel ve W. G. Austin (Eds.), *Gruplararası ilişkilerin psikolojisi* (pp. 7-24). Chicago: Hall Publishers.
- Taşçı, F. (2018). *Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım Ve Uygulama*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Tecim, V. (2019). Herkes için evrensel tasarım neden önemlidir? In V. Tecim ve M. Ö. Kalaç, *Engelsiz bilişim 2019 içinde* (s. 110-126). Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Tezcan, M. (2015). *Eğitim sosyolojisi* (15. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tutar, H. ve Akar, F. (2023). E-belediyeçilikte dijital engellilik sorunu: büyükşehir belediyeleri üzerine bir araştırma. *iletişim kuram ve araştırma Dergisi* (62), 30-46.<https://doi.org/10.47998/ikad.1216718>
- Çapar, F. ve Vural, Ö. F. (2013). E-Devletleşme önündeki engel: dijital eşitsizlik. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 1674-1692.
- Tüfekçioğlu, Ü. (2003). *İşitme engelliler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2024). Bilgi nedir? Güncel Türkçe Sözlük. 26 Ekim 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu. (2024). Enformasyon nedir? Güncel Türkçe Sözlük. 26 Ekim 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu. (2024). Engelli tanımı. *Güncel Türkçe Sözlük*. 22 Aralık 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu. (2024). İşaret dili tanımı. *Güncel Türkçe Sözlük*. 11 Kasım 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

- Türk Dil Kurumu. (2024). Sağır kimdir? *Güncel Türkçe Sözlük*. 22 Aralık 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Türk Dil Kurumu. (2024). Veri nedir? *Güncel Türkçe Sözlük*. 26 Ekim 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Türk Kütüphaneciliği, 37, 4(2023), 267-292 Doi: 10.24146/tk.1356841 Dijital Eşitsizliğin Hibrit Eğitimdeki Yansımaları The Reflections of Digital Inequality in Hybrid Education Elif Çevik, Mehmet TOPLU
- Ugwu, C. N., ve Eze, V. H. U. (2023). *Qualitative research*. International Digital Organization for Scientific Research, 8, 20-35.
- Uluç, G., ve Yarcı, A. (2017). Sosyal medya kültürü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(52), 88-102.
- United Nations. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
- Uslu, F., ve Demir, E. (2023). nitel bir veri toplama tekniği: derinlemesine görüşme. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 40(1), 289-299. <https://doi.org/10.32600/huefd.1184085>
- Ünal, E. (2021). *Engelli hakları ve sosyal hizmet*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Van Dijk, J. A. (2002). A framework for digital divide research. *Electronic Journal Of Communication*, 12(1).
- Van Dijk, J. A. G. M. (2005). *The Deepening divide: inequality in the information society*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781452229812>
- Van Dijk, J. A. G. M. (2020). *The digital divide*. Cambridge, England: Polity.
- Warschauer, M. (2003). *Technology and social inclusion: rethinking the digital divide*. The MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/6699.001.0001>
- Winslow, G. (2025, 20 Haziran). *Study: only 1 in 10 tv ads use accessibility features*. tvtechnology.University Of Chicago. (T.Y.). *Captions, Transcripts, Audio Description*. Digital Accessibility.

- Wiseman, B. (Ed.). (2009). *The cambridge companion to lévi-strauss*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CCOL9780521846301>
- World Health Organization. (1996). *Multiaxial classification of child and adolescent psychiatric disorders: the icd-10 classification of mental and behavioural disorders in children and adolescents*. Geneva: WHO.
- World Health Organization. (2001). *International classification of functioning, disability And Health (ICF)*. World Health Organization. <https://www.who.int/classifications/icf/en/>
- World Health Organization. (2019). *World report on vision*. Geneva: World Health Organization. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241516570>
- Yanık, H. (2016). Yapısöküm üzerine birkaç not. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1(2), 91–98.
- Yanikkerem, E. ve Esmeray, N., 2017, İşitme ve konuşma engelli kadınların yaşadığı güçlükler, İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(2), 38-46.
- Yavalar, D. E. (2020). Yazılı basında engellilerin temsili: hürriyet, milliyet, sabah gazetesi örneği. *Kurgu*, 28(1), 308-326.
- Yavuz, E., ve Tüccar, E. (2023). Engelli bireylerde umutsuzluk düzeyinin sosyal hizmet perspektifiyle incelenmesi. *ESAM Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 160-187. <https://doi.org/10.53662/esamdergisi.1363332>
- Yazıcı, H. T. (2024). Türkiye’deki Engelli hakları hareketlerinin incelenmesi. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 3(2), 63-78. <https://doi.org/10.58632/olgusos.1504256>
- Yazıcı, T. (2023). Bilgiye erişimde dijital okuryazarlık kullanımı: Muş Alparslan Üniversitesi Gazetecilik Bölümü 2. Sınıf Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2709-2740. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1186489>
- Yılmaz, M. (2009). Enformasyon ve bilgi kavramları bağlamında enformasyon yönetimi ve bilgi yönetimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 49(1), 95-118.

EKLER

Ek-1 Aydınlatılmış Onam Formu

Tezin Adı: İşitme Engelli Bireylerin Sosyal Medya Kullanım Amaçları ve Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma

Sayın gönüllü,

Doç. Dr. Ebru Akçay danışmanlığında hazırlıyor olduğum yüksek lisans tezi kapsamında planlanmış olan yukarıda adı yazılı araştırmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırmada yer almayı kabul etmeden önce, araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir. Bu tez, işaret dili bilen ve sosyal medya platformlarını kullanan işitme engelli bireylerin bu platformları hangi amaçlarla kullandığını, edindikleri deneyimleri ve karşılaştıkları zorlukları konu edinmektedir. Çalışma, işitme engelli bireylerin bireysel düzeydeki sosyal medya kullanım pratiklerini inceleyerek bu deneyimlerin onlar açısından taşıdığı anlamı bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada işitme engelli bireylerin dijital dünyadaki varlıkları ve etkileşim süreçleri analiz edilmekte, böylece sosyal medya platformlarının sunduğu olanaklar ile karşılaşılan engeller ortaya konmaktadır. Bu çerçevede, araştırma alandaki mevcut bilgi eksikliğini gidermeyi ve işitme engelli bireylerin sosyal medya deneyimlerine ilişkin daha derinlemesine bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmada en az 10 en fazla 20 kişi ile görüşme yapılması planlanmaktadır. Görüşmeler yaklaşık bir saat sürecektir ve görüşmelerde ses ve/veya görüntü kaydı alınması planlanmaktadır.

Bu araştırmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Araştırmadan çekilmeniz halinde, görüşmenizden elde edilen veriler kullanılmayacaktır. Görüşmeden elde edilen tüm veriler ve bilgiler gizli tutulacak, araştırma yayınlandığında da kimlik bilgilerinizin gizliliği korunacaktır. Bu araştırmanın sonuçları yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacaktır.

“Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllülere verilmesi gereken bilgileri içeren metni okudum. Eksik kaldığını düşündüğüm konularda sorularımı araştırmacıya sordum ve doyurucu yanıtlar aldım. Yazılı olarak tarafıma sunulan tüm açıklamaları

ayrıntılılarıyla anladığım kanısındayım. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğim konusunda karar vermem için yeterince zaman tanındı.

Araştırma kapsamında,

- A. Yapılacak görüşmede ses ve görüntü kaydı alınmasına izin veriyorum.
- B. Yapılacak görüşmede ses ve görüntü kaydı alınmasına izin vermiyorum.
- C. Yapılacak görüşmede sadece ses kaydı alınmasına izin veriyorum.

Bu koşullar altında, araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim.”

Katılımcının:

Adı Soyadı:

Telefon:

Tarih:

Onaylıyorum

Araştırmacının:

Adı Soyadı:

Telefon:

Tarih:

İmzası:

***Not:** Bu form, iki nüsha halinde düzenlenir. Bu nüshalardan biri imza karşılığında gönüllü kişiye verilir, diğeri araştırmacı tarafından saklanır.*

Ek-2 Görüşme Formu

Sayın katılımcı,

“İşitme Engelli Bireylerin Sosyal Medya Kullanım Amaçları ve Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma” başlıklı yüksek lisans tezim kapsamında işitme engelli bireylerin sosyal medya kullanım deneyimleri üzerine bir araştırma yürütmekteyim. Bu tez, işitme engelli bireylerin sosyal medyayı hangi amaçlarla kullandığını, edindikleri deneyimlerini ve karşılaştıkları zorlukları analiz ederek, onların dijital dünyadaki varlıklarını ve bu platformlardaki etkileşimlerini çok yönlü bir şekilde anlamayı ve bu konudaki mevcut bilgi eksikliğini gidermeyi amaçlamaktadır. Araştırmam sonucunda hazırlayacağım tezde ve yayınlarda; görüşme esnasında verdiğiniz bilgiler, görüş ve önerileriniz isim belirtilmeden anonimleştirilerek değerlendirilecektir.

Zamanınızı ayırarak kıymetli görüşlerinizle araştırmama destek verdiğiniz için teşekkür ederim.

Sorular

1. Adınız Soyadınız:
2. Doğum Tarihiniz:
3. Medeni Durumunuz:
4. Eğitim Durumunuz:
5. Mesleğiniz:
6. Ortalama Geliriniz:
7. Sosyal medya platformlarını kaç yıldır kullanıyorsunuz?
8. Sosyal medya platformlarını ne sıklıkla kullanıyorsunuz?
9. Sosyal medya platformlarında ne kadar vakit geçiriyorsunuz? (Saat/Dakika)
10. Hangi sosyal medya platformlarını tercih ediyorsunuz? (WhatsApp, Instagram, X, TikTok, Facebook vb.)
11. Sosyal medya platformlarına nereden erişiyorsunuz? (İş, ev, okul, vb.)
12. Sosyal medya platformlarına hangi araçlarla erişiyorsunuz? (Telefon, tablet, bilgisayar, vb.)
13. Sosyal medya platformlarını hangi amaçlarla kullanıyorsunuz? (Görüntülü görüşme yapmak, yeni arkadaşlıklar edinmek gibi şeyler yazılacak)

14. Sosyal medya platformlarının size katkı sağladığını düşünüyor musunuz? Evet ise, hangi alanlarda katkı sağladığını belirtir misiniz?
15. Sosyal medya platformlarının olumsuz yanları olduğunu düşünüyor musunuz? Evet ise, hangi alanlarda olumsuzluklarının bulunduğunu düşünüyorsunuz?
16. Sosyal medya platformlarını kullanırken özel olarak tercih ettiğiniz platformlar var mı?
17. Sosyal medya platformlarında düzenli olarak takip ettiğiniz kişi, grup veya topluluklar hangileridir?
18. Sosyal medyayı kullanırken engellilerle ilgili özel olarak kullandığınız bir program/uygulama var mı?
19. Engelli bir bireyin hayatında sosyal medya platformlarının ne tür bir rol oynadığını düşünüyorsunuz? (TİD Sözlük ya da işitme engelliler için alt yazı uygulaması gibi daha detaylı yazılmalı)
20. Sosyal medya platformlarının engelli bireyler için daha erişilebilir ve kullanışlı hale getirilmesi için ne gibi geliştirmeler yapılabilir?
21. Eklemek istediğiniz herhangi bir konu var mı?

Ek-3 Etik Kurul Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 06.03.2025-439829

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Akademik Değerlendirme Koordinatörlüğü

Sayı : E-62310886-605-439829
Konu : Yağmur Erikel Yılmaz'ın Etik Kurul
Onayı

06.03.2025

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 11.02.2025 tarih ve 429756 sayılı yazınız.

Enstitünüz Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Yağmur Erikel Yılmaz'ın, "İşitme Engelli Bireylerin Sosyal Medya Kullanım Amaçları ve Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma" başlıklı tez çalışması değerlendirilmiş ve bilgilerinize ekte sunulmuştur.

Prof. Dr. Sadegül AKBABA ALTUN
Kurul Başkanı

Ek: Değerlendirme Formu

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSP59KT115

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/baskent-universitesi->

Sayı : 17162298.600- 70
Konu : Tez Çalışması

25 Şubat 2025

İlgili Makama

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Yağmur Erikel Yılmaz'ın, "İşitme Engelli Bireylerin Sosyal Medya Kullanım Amaçları ve Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma" başlıklı tez çalışması değerlendirilmiş ve yapılmasında bir sakınca olmadığı tespit edilmiştir.

Bilgilerinize saygılarımızla sunarız.

Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler ve Sanat Alan Araştırma Kurulu

Ad, Soyad	Değerlendirme	İmza
Prof. Dr. Gözen Güner Aktaş	Olumlu/ Olumsuz	
Prof. Dr. Sadegül Akbaba Altun	Olumlu/ Olumsuz	
Prof. Dr. Fatih Çetin	Olumlu/ Olumsuz	
Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu	Olumlu/Olumsuz	
Prof. Dr. Filiz Kalçelioğlu	Olumlu/ Olumsuz	
Prof. Dr. Hidayet Hale Künüçen	Olumlu/ Olumsuz	
Prof. Dr. Özcan Yağcı	Olumlu/ Olumsuz	